

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

E-VALIMISTEST OSAVÕTMISE TEGURID JA KOGEMUS

**E-valijate võrdlev analüüs 2005. aasta kohalike valimiste ja
2007. aasta Riigikogu valimiste põhjal**

Magistritöö
Kristjan Vassil

Juhendajad: prof. Marju Lauristin, kn
Pille Pruulmann-Vengerfeldt, PhD

Tartu
2007

1. Sisukord

2. Sissejuhatus	4
3. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	5
3.1. Teoreetiline raamistik	5
E-demokraatia käsitlused	7
E-valimised e-demokraatia raamis	9
E-valimised ja innovatsioon	12
3.2. E-valimised Eestis	14
E-valimiste poliitiline raamistik	15
E-hääletuse tehniline protseduur	16
3.3. Empiirilised lähtekohad	17
E-valimistest osavõtmise tegurid	17
Empiirilised indikaatorid	18
3.4. Positsioneerid teiste samalaadsete uuringute seas	20
4. Uurimisküsimused ja hüpoteesid	22
4.1. Uuringu piirid	22
4.2. Uurimisküsimused	23
4.3. Hüpoteesid	23
5. Meetod	24
5.1. Küsitlused	24
5.2. E-hääletajate uuringud 2005 ja 2007	25
Metoodilised lähtekohad	25
Valimi informeerimise meetod	26
Valim	27
5.3. Meedia ja valimised 2007	29
Metoodilised lähtekohad	29
5.4. Andmeanalüüsi meetod	31
6. Empiirilised tulemused	32
6.1. Instrumentaalsed tegurid	32
E-hääletajate arvutikasutusoskus	32
E-hääletajate internetikasutus	37
E-hääletaja identifitseerimine	39
6.2. Osalusega seotud tegurid	41
E-valimiste mõju valimistest osavõtule	41
E-valija poliitiline aktiivsus	44
6.3. Individuaalsete hoiakutega seotud tegurid	48
Usaldus	48
Sotsiaalse võrgustiku efektid	52
Kogemus	53

7.	Järeldused ja diskussioon.....	57
7.1.	Instrumentaalsed tegurid.....	57
	Hinnang arvutikasutusoskusele.....	57
	Interneti ja internetipanga kasutamine	59
	ID-kaardi hankimine	59
	ID-kaardilugeja seadistamine	60
7.2.	Osalustegurid.....	62
	E-valimiste mõju valimisaktiivsusele.....	62
	E-valija poliitiline aktiivsus	65
	E-valija poliitiliste otsuste kindlus.....	68
7.3.	Individaalsed tegurid.....	69
	Usaldus.....	69
	Võrguefektid	70
	Kogemus.....	71
7.4.	E-valimised teooria ja praktika raamistikus.....	72
7.5.	Hinnang metoodikale	74
7.6.	Vastused uurimisküsimustele	75
	Hüpoteesid	76
8.	Kokkuvõte	77
8.1.	Eesmärk ja meetod.....	77
8.2.	Tulemused ja järeldused.....	77
	Instrumentaalsed tegurid.....	77
	Poliitilise osaluse tegurid.....	78
	Individaalsed tegurid.....	79
8.3.	Tulemused teoreetilises kontekstis	80
9.	Summary in English	81
	Purpose of the study	81
	Method	81
	Key findings.....	81
10.	Viidatud kirjandus.....	83
11.	Lisad.....	87

2. Sissejuhatus

Elektroonilise hääletamise projekt käivitus Eestis 2003. aastal eesmärgiga pakkuda e-hääletamise võimalust kõigile ID-kaardi omanikele. Esimest korda oli võimalik üleriigiliselt e-hääletada kohalike omavalitsuste valimistel. 10.-12. oktoobrini 2005, teist korda Riigikogu valimistel 26.-28. aprillini 2007. Kahe järjestikuse eduka e-hääletusega on Eesti maailma esimese riigina läbi viinud üleriigilised juriidiliselt siduvad valimised nii kohalike omavalitsuste kui parlamendivalimistena.

Käesolev magistr töö uurib võrdlevalt 2005. ja 2007. aasta e-valimistest osavõtmise tegureid ja kogemust e-hääletaja positsioonilt. Töö aluseks olevad empiirilised andmed on kogutud e-valija instrumentaalsete, poliitilise osaluse ja individuaalsete tegurite kohta. Lisaks e-valijate hoiakute ja arvamuste uurimisele käsitleb käesolev uurimus e-valimiste laiemat mõju valimisaktiivsusele ning positsioneerib e-valimised e-demokraatia teoreetilises kontekstis.

E-hääletamise eesmärgiks on anda valijaile hääletamiseks lisavõimalus, tõstes seeläbi valimisaktiivsust ja hääletamise mugavust (www.vvk.ee: 2005). Valimisaktiivsuse tõusu oodatakse just 18-30-aastaste valijate hulgas, kuna interneti kasutamise aktiivsus ja kogemus on neil kõige suurem ning osalus varasematel valimistel kõige väiksem.

Käesolev uurimistöö eesmärk on välja selgitada e-hääletajate poliitilise osaluse tunnused, nende instrumentaalsed oskused ja võimalused ning arvamused ja hoiakud seoses e-valimistega ning prognoosida e-valimiste mõju valimisaktiivsusele. Uuringu empiirilised andmed on kogutud formaliseeritud internetküsitluse kaudu ühe nädala jooksul vahetult pärast valimispäeva, valimi moodustavad ainult e-valijad. Andmeid on analüüsitud kvantitatiivselt.

Antud uurimistöö on üks esimesi katseid uurida spetsiifiliselt ainult e-valijat läbi mitme järjestikuse valimisperioodi. Selles kontekstis püüab käesolev töö pakkuda olulist teavet mõistmaks e-valijate profiili ja e-valimistest osavõtmise tegureid ja kogemust. Järelduse tegemisel tuleb siiski arvestada asjaoluga, et kuna andmed on kogutud mittetöenäosusliku valimi kaudu, siis üks-ühele tehtavaid üldistusi üldpopulatsioonile teha ei saa. Samas ei takista see näha antud töö tulemustes üldisemalt kehtivaid tendentse.

3. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

3.1. Teoreetiline raamistik

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate (IKT) arengut nähakse väljapääsuna senisest ühesuunalisest ja lineaarsest kommunikatsioonikorraldusest (Street 1997, Coleman 1999, Castells 2000, McQuail 2000, Fawkes & Gregory 2000). Kommunikatiivseid mudeleid nähakse detsentraliseeritud võrgustikena, mille arhitektuur ja loogika loovad võimaluse keerulisteks, mitmesuunalisteks ning ennustamatuteks kommunikatsioonimustriteks, luues suhteid inimeste ja kogukondade vahel sinna, kus nende teke ei olnud varem võimalik, alandades märkimisväärselt võrku sisenemise hinda ning soodustades võrgusiseselt samalaadsete käitumismustrite levikut (Castells 2002). Internetti käsitletakse selles tähenduses piiritu rahvusvahelise avaliku sfäärina, kus erinevate sotsiaalsete, kultuuriliste ja etniliste taustadega inimesed saavad võrdsetena omavahel suhelda (Waldstein 2005).

Paljudes akadeemilistes diskussioonides viidatakse internetile kui Habermasi avaliku sfääri materialiseerunud vormile (Waldstein 2005, Havisher and Sullivan, 1999). Habermasi ideaalne avalik sfäär, kus kõigil on avalikkust mõjutavale infole vaba juurdepääs ja osapooled saavad võrdsetel alustel osaleda avalikus debatis (Habermas 2001) on kaasaegsete IKT-leviku ning e-demokraatia ideede tingimustes saanud tugeva tehnoloogilise aluse. Habermasi järgi (2001) selgitatakse ratsionaalse avaliku diskussiooni käigus välja need valikud kuhu suunas ühiskond peaks arenema ning mida peaks eeskätt poliitilised ringkonnad arvesse võtma. Selles tähenduses pakub Habermasi teooria rakendus välja viisi, kuidas liikuda tänapäeva problemaatilisest esindusdemokraatiast arutleva esindusdemokraatia poole. Tehnoloogiline evolutsioon muudab poliitilist praktikat.

Sotsiaalsete struktuuride ja praktikate muutumine tulenevalt kommunikatsioonimaastiku ümberstruktureerimisest ei ole ainulaadne ega omane ainuüksi tänapäevale. Harold Innis on tõestanud (1950), et domineerivatel kommunikatsioonivormidel on olnud ka ajalooliselt laiem ühiskondlik mõju. Nii näiteks põhjustas kivilt papüürusele üleminek kuningate võimu vahetamise preestrite võimu vastu, Antiik-Kreekas soosis suuline traditsioon ja paindlik tähestik leidlikkust ja mitmekesisust, hoides seega ära preesterluse ainuõiguse haridusvallas

(Innis 1950). Tänapäeval näeme kaamerate, mobiiltelefonide ja blogide mõju kahesuunalisel jälgimisele, kus mitte riik üksi ei jälgi kodanikku, vaid kus kodanik jälgib samavõrra ka riiki.

Üks kõige paremaid näiteid kahesuunalisest jälgimisest on pärit Ameerika Ühendriikidest 2002. aastal, kus ajaveebide pidajad sundisid oma intensiivse uurimistegevusega tagasi asuma senaator Trent Lott'i, kes kasutas avalikul esinemisel selgelt rassistlike alatoonidega vihjeid (Lessing 2004).

Nii nagu majanduses toimub ka kommunikatsioonis aja jooksul tootmisvahendite ja teadmiste levitamise viiside monopoliseerimine ühe grupi või klassi poolt. Tulemusena tekib tasakaalustamatus, mis kas pidurdab muutusi või viib konkureerivate vormide tekkele kommunikatsioonis, mis enamasti taastab tasakaalu (McQuail 2000). Blogosfääri ekspansiivne areng ja tuntav mõju reaalsele elule on McQuail'i kirjeldatud tasakaaluseisundi otsimise ilmekas näide.

McQuail (2000) märgib, et poliitilise osaluse kontekstis nähakse uut meediat kui tasakaalustavat jõudu praegusele poliitikale, kus hästi organiseeritud poliitilised parteid ajavad ühepoolset poliitikat ja leiavad sellele toetust minimaalsete läbirääkimiste ja rohujuuretasandi minimaalse kaasahaaramise abiga. McQuail (2000): „Uus meedia annab vahendid diferentseeritud poliitilise informatsiooni ja ideede pakkumiseks, teoreetiliselt piiramatu juurdepääsu peaaegu kõikidele häälele ning suurel hulgal tagasisidet ja läbirääkimisvõimalusi juhtide ning poolehoidjate vahel. Uus meedia võimaldab uusi foorumeid huvigruppide tekkimiseks ja arvamuste kujunemiseks.”

Uue meedia panus avalikkuse struktuurimuutusesse on nii ilmne, et Habermasi ideaalavalikkus saab alles nüüd – enam kui nelikümmend aastat pärast „Avalikkuse struktuurimuutuse” ilmumist – käegakatsutava ja toimiva mudeli. McQuail (2000:121) täpsustab seda mõtet veelgi: „Habermaslik ideaal tundub täide minevat selliste kommunikatsioonivormide (eriti Interneti) näol, mis teevad kiiresti kättesaadavaks suured hulgad asjakohast informatsiooni, võimaldavad kodanikel väljendada oma vaateid ning kodust lahkumata omavahel ja oma poliitiliste juhtidega kommunikeerida.”

Ülaltoodud tehnoloogiliselt determineeritud ühiskonnakäsitus, kus tehnoloogiline muutus tingib sotsiaalse ja poliitilise muutuse, pakub üsnagi endastmõistetava ja näiliselt loogilise

platvormi arendamiseks teemat, et tänapäevaste kommunikatsioonitehniliste vahenditega suureneb väga suure tõenäosusega kodanike ja rohujuuresandi kaasatus ning poliitiline osalus. Üks olulisemaid ja sagedamini välja öeldud mõtteid on seotud sellega, et uus meedia ja elektrooniline valimine muudab hääletusprotsessi mugavaks ja suurendab seeläbi poliitilist ning valimisosalust - eriti aga nooremate valijate hulgas, kellel on hea juurdepääs uuele meediale (Stratford 2001, Delli Carpini 2000, Shah et al 2001). Samadest alustest lähtub ka Eesti Vabariigi valimiskomisjon, sõnastades e-hääletamise süsteemi peamise eesmärgina suureneva valimisaktiivsuse (www.vvk.ee 2005).

E-demokraatia käsitlused

McQuaili määratlus uue meedia rollist demokraatia muutmisel on antud uurimistöös kontekstis liiga üldine. Selleks, et luua teoreetilistes käsitlustes süsteem ning positioneerida antud uurimistöös fookus – e-valimised – teoreetiliselt raamistikus, vaadeldakse järgnevalt kolme levinumat teoreetilist paradigmat (ülikõrged ootused tehnoloogia suhtes, e-demokraatia institutsionaliseeritus ja tehnoloogiline transformatsioon), mis iseloomustavad interneti ja uue meedia mõjusid ja potentsiaale seoses demokraatliku valitsemisvormiga.

Esimese järgi muudab internet täielikult demokraatlikku valitsemisvormi, luues tehnilised osalusvõimalused suurele hulgale inimestele, kellel oli varem raske demokraatlikus otsustusprotsessis kaasa rääkida (Wright 2006). Kaasatusega seotud probleemid lahendatakse tehnoloogiliste lahendustega ning esindusdemokraatia on uues tehnoloogilises keskkonnas vanamoeline igand, sest see asendub osalusdemokraatiaga (Naisbitt 2000). Coleman nimetab seda paradigmat tehnoloogiliste ülikõrgete ootuste etapiks, kus domineerival positsioonil on utoopilised nägemused sellest, kuidas internet kaotab täielikult esindusvajaduse ja võimaldab täieliku osalemise üksikindiviidi tasemel (Coleman 2006). Selle paradigma teke jääb üheksakümnendate keskpaika, kuid selle mõjusid oli veel 2000. aastal väga selgelt tunda. 2007. aastaks on üsna raske leida selle paradigma poolt kõnelevaid tõsiseltvõetavaid akadeemilisi allikaid.

Teise suuna järgi nähakse IKT arengut seniste esindusdemokraatia teadaolevate probleemide leevendajana, kuid valdavalt jätab IKT muutmata traditsioonilisi ning väljakujunenud praktikaid. Uue meedia peamise potentsiaalina nähakse osaluse ja diskussiooniga seotud esindusdemokraatia valdkondasid (Wright 2006). Coleman nimetab seda suunda e-demokraatia institutsionaliseerumiseks, kus võtmeküsimuseks on poliitikute soov säilitada

väljakujunenud traditsioonid ja protsessid, kuid kasutada selleks mõõdukalt uusi vahendeid (Coleman 2006). Sama paradigma radikaalsem tiib seab rõhu IKT ja valitseva eliidi vahelistele suhetele. Poliitikuid nähakse siin aktiivsete osapooltena integreerimaks internetti senistesse sotsiaalsetesse ja poliitilistesse struktuuridesse selliselt, et see varasemat struktuuri võimalikult vähe muudaks. Institutsionaalsed huvid ja kokkulepped on selles tähenduses huvitatud *status quo* säilitamisest, muutused ei ole oodatud ning igal juhul on muutuse puhul eesmärgiks olla ise selle kujundajaks (Wright 2006). Nähtust on nimetatud radikaalse potentsiaali mahasurumise seaduseks (the law of the suppression of radical potential), mille järgi revolutsioonilised tehnoloogiad seotakse olemasolevate sotsiaalsete praktikatega nii, et neil ei teki võimalust sotsiaalsete protsesside muutmiseks (Winston 1998). Samal põhjusel on poliitikud aktiivselt huvitatud internetitehnoloogiate juurutamisest ja võimalustest, sest vaid nii omatakse võimet seda kontrollida ja endale sobival viisil vormida. Seetõttu kaheldakse, kas riiklik initsiatiiv e-demokraatia lahenduse loomisel soodustab või hoopis takistab, vabastab või piirab.

Mitmed e-demokraatia teoreetikud on seisukohal, et riiklik initsiatiiv on midagi, mida esindusdemokraatia tehnoloogilisel parandamisel tuleks vältida. IKT on loomupäraselt demokraatiat ja osalust suurendav nähtus, sest tema ülesehitus väldib tsentraliseeritud kontrolli kommunikatsiooni ja poliitika üle (Pool 1990). Veelgi enam, riiklik funktsioon e-demokraatia lahenduste juurutamisel saab olla peamiselt võimaldav – riik peab andma raha ja laskma aktiivsel kodanikualgatusel leida ise tehnoloogiliselt neile sobivad ja vajalikud lahendused (Coleman 2006). Vastandlikult selle seisukohale arvatakse ka, et valitsus ja riik peavad sekkuma poliitika kaudu, tagamaks võimalikult laia juurdepääsu ja mitmekesisuse (Norris 2001). Tehnoloogia potentsiaal demokraatliku protsessi soodustamisel tugineb otseselt sellele kui palju soovivad valitsused olla liidrid ja soodustajad demokraatlikus kaasatuse protsessis. (Needham 2004).

Kolmas paradigma – tehnoloogiline transformatsioon - on alles väljakujunemisel ning selles sõnastamine akadeemilistes teoreetilistes käsitlustes ei ole olnud siiani ammendav. Selle paradigma järgi nähakse tehnoloogiat vahendina traditsiooniliste protsesside olulisel muutmisel. Tehnoloogia põhjustab tegevusi, mida siiani ei olnud võimalik teha. Vastandina võib siin välja tuua olukorra, kus tehnoloogiat nähakse kui vaid teatud võimalust olemasolevate protsesside parandamiseks (teine paradigma). Transformatsioonimudelid

sunnib tehnoloogia selle kasutajat tegema midagi sellist, mida ta varem teinud ei ole – see on midagi mis ei sõltu kasutaja soovist või valikust, vaid on tehnoloogilise arengu loogika sisuks.

Üheks selliseks transformatsiooni näiteks on üha kasvav võimu vastutus. Tänapäeval ollakse harjunud sellega, et tänavatel ja parklates on videokaamerad, mida jälgitakse turvafirmade ja politseitöötajate poolt. Jälgimine toimub riik-kodanik suunal. Üha enam hakkab aga tekkima vastupidine jälgimine. Inimesed jälgivad valitsevat eliiti, salvestavad informatsiooni käepäraste tehnoloogiliste vahenditega (mobiiltelefonid, käsikaamerad jmt) ning publitseerivad selle momentaalselt oma blogis või jagavad seda teavet avalikes internetikeskkondades. Selline kahesuunaline jälgimine kasvatab võimu vastutust ja on ehe näide tehnoloogiast, mis suudab muuta protsessi sisu – luua midagi, mida enne ei olnud võimalik teha. Ajakiri Time valis 2006. aasta inimeseks „Sinu” just üksikindiviidi erakordse aktiivsuse eest internetikeskkonnas.

Teine sarnane näide on pärit Inglismaalt, kus parlament valmistus 2005. aastal vastu võtma tüviraku uuringute seotud seaduseelnõu. Enne seda, kui seadus parlamendis arutlusele võeti pandi teema avalikuks aruteluks interneti. Vastuseks oodati kas ultraliberaalseid seisukohti teadlastelt või fundamentaal-religioosset tagasisidet usklikelt. Juhtus aga see, et sõna said raske liikumispuudega inimesed, kes veedavad suurema osa ajast kodus arvuti taga ning moodustavad eraldi huvigrupi. Erinevalt usklikest ja teadlastest on nad tüviraku uurimisest sügavalt huvitatud ning moodustavad huvigrupi, kellel on ratsionaalne põhjus olla tüviraku uuringutest motiveeritud. Seega on näha, kuidas tehnoloogia võimaldas midagi, mida enne ei olnud võimalik teha – tänu valitsuse initsiatiivile lokaliseeriti huvigrupp, kelle olemasolust ei olnud valitsuses seni teadlik (Coleman 2006).

E-valimised e-demokraatia raamis

Uut meediat on võimalik seega lihtsustatud tasandil vaadelda kui vahendeid, mis võimaldavad „valitsemist tehnoloogiate abil”. Sedasorti lähenemine näeb võrku tööriistana, mis ratsionaliseerib ja muudab paljusid valitsemisega seotud protsesse. Kõrgemal tasandil määrab võrk ise ja mõjutab „valitsemist tehnoloogiate abil”. Digitaalseid võrgustikke võivad valitsemiseks tarvitada tegelikkuses eksisteerivad valitsused, kuid need võrgustikud võivad luua ka täiesti uusi operatsioonilisi valdusalasid koos oma kultuuriliste arutluste ning tegevustega, mis ulatuvad tänapäevase territoriaalse suveräänsuse piiridest tunduvalt kaugemale (Runnel & Pruulmann-Vengerfeldt 2005). Seega saab uus meedia olla e-

valitsemise kontekstis ühtaegu vahendiks ehk tööriistaks aga ka keskkonnaks ehk võimaldajaks.

E-valimiste positsioon e-demokraatia teoreetilises käsitlustes on seotud suuremate osalemisvõialustega ning kuulub eeskätt institutsionaalse paradigma alla. E-valimised võimaldavad leevendada teadaolevaid probleeme (madal valimisaktiivsus), kuid ei muuda oluliselt probleemide põhjuseid (madal kaasatus).

E-valimiste teoreetiliseks positsioneerimiseks pakub hea materjali Euroopa Liidu Nõukogu poolt koostatud E-Europe arengukava. Dokumendi järgi jaguneb e-valitsemine nelja etappi (eEurope 2005: An information society for all 2002):

- ✓ informatsioon – *online*-info avalike teenuste kohta;
- ✓ interaktsioon – dokumendivormide allalaadimine;
- ✓ kahepoolne interaktsioon – vormide töötlus, autentimine;
- ✓ tehingu käsitlemine – otsus ja kättetoimetamine.

Näeme, et domineerival positsioonil on interaktsionistlikud kategooriad (esimesed kolm) ja transaktsionistlikku poolt peegeldab vaid üks kategooria. Sellise mudeli järgi on e-demokraatia praktikas mahult domineerivad informatsiooni pakkumine ja tagasiside ning väiksem osakaal on vastuvõetud otsuste realiseerimisel (nt hääle andmisel e-valimiste kaudu). Oluline on näha, et selline protsess toimib ainult juhul, kui kodanikku ei vaadelda mitte kui passiivset tarbijat, vaid aktiivset protsessides osalejat (Hänni 2004).

E-valimised on selles tähenduses transaktsionistlik kategooria ning seotud tehingu tegemisega poliitiku ja valija – riigi ja kodaniku vahel. Kas e-valimised on selles tähenduses vahend kaasamiseks või mitte?

Demokraatliku kaasamise protsessi võib tinglikult jagada valimiseelseks tegevuseks ning valimiseks (kahtlemata on oluline ka valimisjärgne periood, kuid lihtsuse huvides jäetakse praegu see osa protsessist välja), milles tuleks eristada

- (1) e-valimisi kui transaktsionistlikku kategooriat ja
- (2) kaasamist kui kommunikatiivset (*interaction*) kategooriat (Vassil 2007).

Kvantitatiivselt mõõdetav e-hääletus on siin otseses seoses valimiseelse kaasamisega. Seega on digitaalne kaasamine ja e-hääletamine sealhulgas terviklik väärtusahel, kus e-valimised on pigem resultaadiks tervele kaasamisprotsessile. Ning seetõttu tuleks e-valimisi näha eeskätt mõõdikuna kaasamise protsessile ning mitte kaasamise vahendina. Seda teoreetilist konstruktsiooni kinnitab kogemuslik valimispraktika.

2005. aasta kohalike omavalitsuste valimised olid alates 1993. aastast korraldatud kohalike omavalitsuste valimistest 47,4 protsendiga kõige madalama osavõtuga. Kõrgeim oli osalusprotsent Jõgevamaal, kus käis valimas 56,5 protsenti hääleõiguslikest inimestest, kõige madalam Tartu linnas 42,7 protsenti (www.vvk.ee 2005). Avalik ükskõiksus demokraatliku poliitika ja valimiste suhtes ei ole aga ainuüksi Eestile või Ida-Euroopa väikeriikidele omane nähtus. Näiteks langes 2000. aastal Inglismaal kohalike omavalitsuste valimisaktiivsus 27%-ni (Norris 2003). Inglismaa viimase 30 aasta keskmine valimisaktiivsus kõigub 35%-45% vahel, ületades 50% määra vaid kolmel korral – 1979; 1997; 2001 (Rallings & Thrasher 2000). Samalaadseid tendentse näeme ka teistes Euroopa riikides ning Ameerikas Ühendriikides.

E-valimiste väikest mõju valimisaktiivsuse kasvule põhjendab Pippa Norris oma valimiskulude teooriaga, mis selgitab valija tasandil valimistest osavõtmise tegureid. Selle järgi tugineb valimistel osalemine kolme suurele teguriterühmale:

- ✓ valimistest osavõtmisega seotud kohustused ja ebamugavused (*electoral cost*) - enda registreerimine hääletajana, asjakohase informatsiooni läbitöötamine, indikatiivse valimisotsuse langetamine ja lõpuks realselt valima minek;
- ✓ valikuvõimalustega tutvumine (*electoral choice*) – parteide ja kandidaatide hindamine, programmide selgeks tegemine, kasuliku-kahjuliku eristamine;
- ✓ lõplik otsustamine (*electoral decisiveness*) – lõpliku valiku tegemine tuginedes personaalsele hinnangule ja otsustavus langetada valik (Norris 2003).

Norris (2003) märgib, et e-valimised võivad küll vähendada füüsilise asukohaga seotud „kuluseid”, kuid ei mõjuta ega kergenda märkimisväärselt kognitiivseid „kuluseid”, mis on seotud info läbitöötamise ja valiku langetamisega. Seetõttu ei saa uut meediat käsitleda imerohuna madala poliitilise kaasatuse ravimiseks (Norris 2003).

Seega ei toeta ei teoreetiline raamistik ega ka tegelik poliitiline kogemus väidet, et e-valimised suurendavad märkimisväärselt poliitilist osalust ja valimisaktiivsust. Üks võimalus kuidas sellist vastuolulist konstruktsiooni põhjendada seisneb innovatsiooni teoreetilistes käsitlustes.

E-valimised ja innovatsioon

Erinevate tehnoloogiate kasutuselevõtt toimub ühiskonnas innovatsioonide kaudu (Köörna 2005, Castells 2000, Rogers 1995). Arno Köörna (2005) märgib, et innovatsioon on tehnoloogia, majanduse ja ühiskonna terviklikku arengut edasiviiv mootor. Innovatsiooni tekkeks, peab kõigepealt eksisteerima vajadus. Kui vajadus on olemas, algab väljatöötamine. Sellele järgneb tehnoloogia komertsialiseerimine ning levik (Köörna 2005). Jakobson (2005:9) märgib: „E-valimised on omamoodi poliitiline innovatsioon. Selle kasutuselevõtt ei ole mitte üksnes väike tehnoloogiline revolutsioon ning äriidee, vaid omamoodi ka väike ühiskondlik-poliitiline revolutsioon: see muudab üleüldiselt aktsepteeritud demokraatia üht alustala – inimese osalemise viisi poliitilise otsustamise protsessis.”

Analüüsid e-valimisi lähtuvalt innovatsioonide leviku S-kurvist (Rogers 1995), näeme, et pragune valimisaktiivsus ja poliitiline osalus paigutub Eesti kontekstis esimesse – innovatsiooni tekke – faasi. Silverstone'i ja Hirsch'i kodustamise teooria (1996) järgi on äsja toimunud tehnoloogia aproprieerimine – tehniline lahendus on välja valitud, talle on omistatud kasutusvaldkond, kasutajad on langetanud otsuse, kuid tegelik rakendamine ja kasutamine on alles ees. Seega võib eeldada, et piisava kogemuse tekkides ning kriitilise kasutajate arvu ületades suureneb e-valijate arv suureneb sarnaselt teiste tehnoloogiliste innovatsioonide levikule eksponentsiaalselt ja mitte lineaarselt.

Seega on e-valimised jätkuvalt innovatsioonikurvi tekke faasis (*emergence*). Selline unikaalne olek pakub suurepäraseid võimalusi kasutajate arvamuste ja hoiakute analüüsiks, sest lisaks motivatsioonile (poliitilise osaluse tunnusele) on e-valimiste teenuse tarbimise juures olulised teenuse tarbimise tehnoloogilised aspektid. S-kõvera esimesel tõusul ilmneb terve rida instrumentaalseid ja individuaalseid tunnuseid, mis kirjeldavad e-valijat valijatüübina.

Akadeemilises võtmes on äärmiselt oluline õppida tundma neid e-valimistest osavõtmise tegureid, mis motiveerisid 9000 inimest e-valimistel osalema 2005. aastal ja kolm korda rohkem inimesi 2007. aastal. Ainult nii saame teaduslikult positsioneerida e-valimised

laiemas demokraatliku kaasamise protsessi ning ainult nii on võimalik näha ja mõista protsesse, mis toimuvad ühe valijatüübi transformatsioonil teiseks ning mittehääletajate muutumisel hääletajateks. Käesolev uurimistöö püüab täita just seda analüütilist ülesannet.

3.2. E-valimised Eestis

E-valimiste kontseptsioon on kogu maailmas mitmeti mõistetud nähtus. Selle tõlgenduste ulatus varieerub lihtsatest häälelugemismasinatest, mida kasutatakse valimisjaoskondades valimisametniku tegevuse assisteerimisel kuni keerulisemate hääletusmehhanismideni. E-valimiste sisuline analüüs eeldab Eesti kogemuse positsioneerimist laiemas rahvusvahelises tähenduses.

E-hääletus (*e-voting*) või elektrooniline hääletus (*electronic voting*) on oma kõige lihtsamal vormil tavaline häälelugemismasin, valimiskomisjoni mehhaaniline assistent. See on organisatsiooni töövahend, mille eesmärk on muuta hääle lugemine kulu- ning ajaefektiivseks.

Internetis toimuv hääletus (*online voting*) toimub arvutist, mis on ühendatud interneti. Kuid isegi siin on e-hääletusel kaks laiemalt kasutuses olevat tähendust. Valimisjaoskonnas toimuv e-hääletus (*poll site internet voting*) sooritatakse arvutist, mis on küll ühendatud interneti, kuid mis asub füüsiliselt valimisjaoskonnas ning mille eesmärk on pakkuda traditsioonilisele viisile alternatiivi.

E-hääletus Eestis käibel olevas tähenduses kuulub kategooriasse hääletus suvalisest internetiühendusega arvutist (*remote electronic voting*), mille eripäraks tuleb siiski pidada personaalset ID-kaarti, mille kaudu toimub hääletaja isiku tuvastamine ning hääle digitaalne vastuvõtmine ja loendamine.

E-valimiste tehniline protseduur tugineb Eesti puhul ID-kaartide laiale levikule, mis lisaks isiku tuvastamisele võimaldab anda juriidiliselt siduvaid digitaalseid allkirju. Seega võimaldab ID-kaardi kasutamine esimesel tasemel tuvastada isiku (PIN 1) ja teisel tasemel anda digitaalse allkirja (PIN 2).

Käesolevas magistritöös kasutatakse e-valimisi ja e-hääletamist ning vastavalt ka e-valijat ja e-hääletajat samatähenduslikult.

E-valimiste poliitiline raamistik

E-valimisi võimaldav seaduste kogum võeti vastu 28. juunil 2005. Hoolimata sellest, et suur osa Riigikogust oli seaduse jõustumise poolt, astuti selle seaduse vastu üsna jõuliselt välja. E-valimiste vastaste leeri kõneisikuks kujunes president Arnold Rüütel, kes kritiseeris vastuvõetavat seadust peamiselt kahes aspektis: ebavõrdsuse teke tava- ja e-hääletajate vahel ning hääle muutmise võimalus korduva hääletamise kaudu ning lõplik muutmise võimalus valimisjaoskonnas. Hoolimata mitmest parandusest, mis seaduseelnõusse sisse viidi ei võetud seadust vastu enne kui Riigikohus otsustas 1. septembril 2005, et e-valimisi võimaldav seaduseelnõu ei ole vastuolus Eesti Põhiseadusega. President Rüütel allkirjastas seaduseelnõu 5. septembril 2005.

E-valimiste vastaste peamised argumendid tuginesid häälte ostmise ja teiste eest hääletamise võimaluse tekkele ning asjaolule, et e-valimised ei vasta valimiste ühetaolisuse põhimõttele. Eraldi argumendina toodi välja e-valimiste vaadeldamatus vastavalt rahvusvahelistele valimisprotseduuri vaatluse nõuetele. Käesolevas magistritöös on uuritud e-valimiste juurutamisele eelnenud hirme ja ohtusid lähtuvalt e-hääletajate vaatekohast. Detailne ülevaade e-valimistele eelnenud avalikust debatist sisaldub Mari-Liis Jakobsoni bakalaureusetöös (Jakobson 2007).

E-valimiste juurutamise poliitiline eesmärk oli pakkuda alternatiivi senistele valimisviisidele ning suurendada valimisaktiivsust. Peamiseks eesmärgiks kujunes nooremate inimeste kaasatuse suurendamine. Garanteerimaks õiglaseid ja demokraatlikke e-valimisi allkirjastasid Eesti parlamendierakonnad (va Keskerakonna ja Rahvaliidu) e-valimiste hea tava (E-Riigi Akadeemia 2005). Lepiti kokku, et ei korralda suuremahulisi ühishääletusi, e-kampaania materjalid ei sisalda hüperlinki valimiskeskonnale ning et ei kahelda e-valimisi usaldusväärsuses ja legitiimsuses.

E-hääletuse tehniline protseduur

E-hääletuse tehniline protseduur sarnaneb ümbrikmeetodile, mida Vabariigi Valimiskomisjon kasutab eelhääletamise ajal nende juhtudel, kui valija ei saa hääletada enda elukohajärgses valimisjaoskonnas. Sellisel juhul koosneb hääletusprotseduur järgmistest etappidest:

- (1) valimiskomisjon tuvastab valija isiku,
- (2) valija täidab valimisedeli ja paneb selle märgistamata, ilma andmeteta ümbrikusse (nimetatud kui sisemine ümbrik),
- (3) sisemine ümbrik pannakse järgmisesse ümbrikusse, millele kirjutatakse valija andmed (nimetatud kui väline ümbrik),
- (4) väline ümbrik viiakse valija elukohajärgsesse valimisjaoskonda, seal tuvastatakse välise ümbriku andmete põhjal valija isik ja hääletamisõigus,
- (5) juhul kui valija on hääleõiguslik isik avatakse väline ümbrik ning sisemine ümbrik koos häälega pannakse hääletuskasti.

E-valimiste protseduur järgib täpselt samasugust loogikat:

- (1) valija sisestab ID-kaardi kaardilugejasse ja avab Vabariigi Valimiskomisjoni e-valimiste internetilehekülje,
- (2) pärast enda identifitseerimist (PIN 1) näidatakse valijale tema elukohajärgse valimisjaoskonna kandidaatide nimekirja,
- (3) valija teeb oma valiku ja tema otsus krüpteeritakse (PIN 1 - sisemine ümbrik),
- (4) valija kinnitab oma valiku digitaalse allkirjaga (PIN 2 – väline ümbrik),
- (5) valija saab kinnituse selle kohta, et tema hääl on vastu võetud.

E-hääletamise protseduur on koostatud silma pidades seda, et see oleks võimalikult sarnane eelhääletuse ajal kasutatava süsteemiga. See peab olema lihtne ja arusaadav, süsteemi komponentide hulk peab olema minimaalne ning seda peab olema võimalik vaatlejate poolt vaadelda (VVK 2005).

3.3. Empiirilised lähtekohad

Käesolev uurimistöö on e-valimiste võrdlev analüüs, seetõttu tuginevad empiirilised lähtekohad suures osas 2005. aasta analüüsile. Eesmärk on tagada 2007. aasta andmete analüüs võimalikult sarnase uuringuprogrammi raamides.

E-valimistest osavõtmise tegurid

Kui 2005. aasta uurimisprogrammi koostamisel töötati välja kolm tegurite gruppi, mille kaudu uurida e-valimistest osavõtuga seotud nähtuseid, siis polnud uurijatel päris täit selgust, kas see mudel töötab ning kas selle kaudu on võimalik piisava täpsusega kirjeldada e-valimistest osavõttu ja kogemust. 2005. aasta uuringutulemuste võrdlus ning hilisem diskussioon akadeemiliste uurijate vahel kinnitas mudeli põhimõttelist valiidsust ning seetõttu otsustati ka 2007. aastal andmed koguda ning analüüsida sama struktuuri alusel.

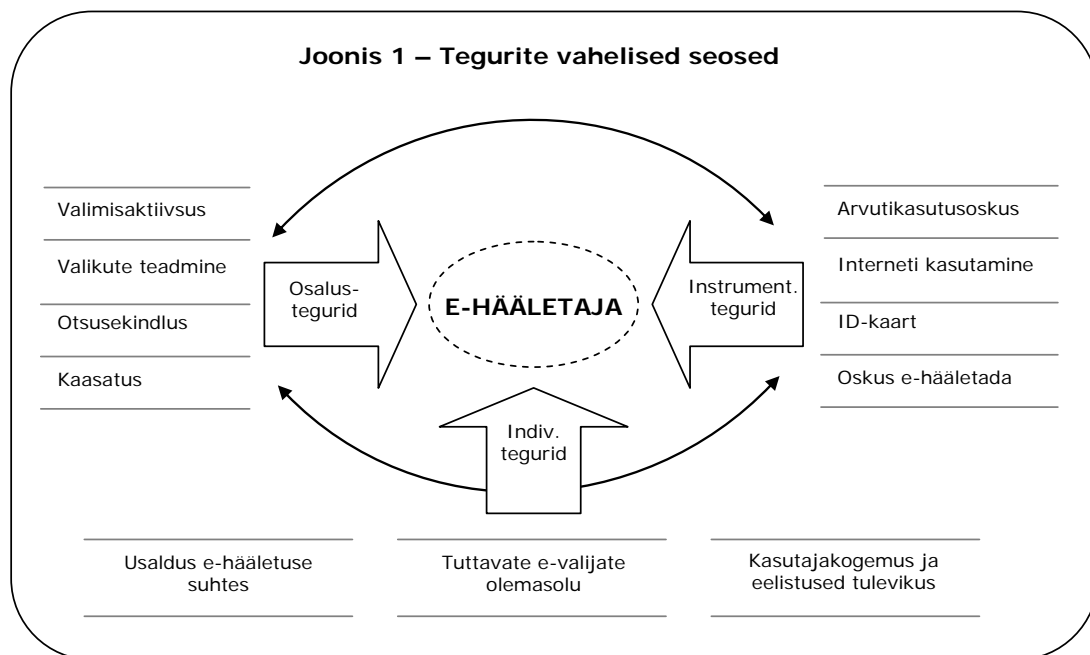
Seega lähtuvad käesoleva uurimistöö empiirilised andmed kolmest suuremast teguriterühmast, mis mõjutavad valijate seoseid e-hääletamisega:

- (1) instrumentaalsed tegurid - e-valimistest osavõtuga seotud tehnilised ja oskusteabelised, eeskätt arvuti ja interneti kasutamise ning valimisprotseduuriks valimisolekuga seotud küsimused;
- (2) poliitilise osaluse tegurid – valimisaktiivsuse, informeerituse ning poliitiliste valiku teadlikkuse ja kindlusega seotud tunnused;
- (3) individuaalsed tegurid - hoiak ja suhtumine e-valimistesse ning e-teenustesse laiemalt, usalduse ning kasutajakogemusega seotud arvamused.

Joonisel 1 on toodud skemaatiliselt e-hääletaja seosed kolme tegurite rühmaga ning näited tegurite rühmasid iseloomustavatest empiirilistest indikaatoritest. Empiiriliste indikaatorite ja tegurite rühma seos on meetoodiliselt oluline, kuna konkreetse teguriterühma iseloomustamiseks kogutud andmed (ning seega ka ankeetküsitluse küsimused) tuginevad otseselt vastava rühma empiirilistele indikaatoritele.

Teguriterühmade vahelised seosed joonisel on illustratiivsed. 2005. ja 2007. aasta võrdlevad andmed ning Euroopa Nõukogu tellimusel läbi viidud E-valimistest osavõtu uuringu tulemused (Trechsel & Breuer 2006) kinnitavad, et e-valijat kirjeldavate tunnusterühmade vahel esinevad statistilised seosed, millel on võime mõjutada e-hääletaja käitumist,

valimisviisi valikut jt omadusi. Seetõttu on oluline näha nii teguriterühmasid kui konkreetseid empiirilisi indikaatoreid sõltuvuses ning statistilises seoses teineteisest.

Empiirilised indikaatorid

Formaliseeritud küsimustiku kaudu kogutud empiirilised andmed on seotud empiiriliste indikaatoritega. Igas esitatud küsimuses sisaldub üks või mitu indikaatorit, mis väljendavad täpselt talle vastava teguriterühma vastavat aspekti.

Näiteks hinnang enda arvutikasutusoskuse kohta väljendab instrumentaalsete tegurite rühmas e-valija tehnilist oskust ja pädevust. Samas kui vastus küsimusele „Mitmendal katsel Teil õnnestus e-häääl anda?” väljendab ühtaegu nii arvutikasutusoskust instrumentaalsete tegurite rühmas kui e-valimiste süsteemi kasutajasõbralikkust individuaalsete tegurite rühmas. Selliste „segaindikaatorite” mõju on sellisel juhul arvesse võetud paralleelselt mõlemas tegurite rühmas.

Tabelis nr 1 on ära toodud näited tegurite rühmade ja empiiriliste indikaatorite vahelistest seostest.

Tabel 1 – Empiiriliste indikaatorite näited**Instrumentaalsed tegurid**

Arvutikasutusoskus	Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel?
Internetikasutus	Kui sageli kasutate internetti
ID-kaardilugeja	Hinnake ID-kaardilugeja seadistamist?

Poliitilise osaluse tegurid

Valimisaktiivsus	Kas võimalus e-hääletada suurendas või vähendas Teie soovi hääletada?
Poliitiline osalus	Hinnake enda poliitilist aktiivsust?
Otsusekindlus	Kas teadsite täpselt, keda valida?

Individaalsed tegurid

Usaldus	Kas e-valimised on Teie jaoks usaldusväärsed?
Võrgustik	Kui palju on Teie tuttavate hulgas e-hääletajaid?
Kogemus	Hinnake e-valimiste süsteemi kasutajasõbralikkust.

3.4. Positsioneerid teiste samalaadsete uuringute seas

Eesti on maailma esimese riigina läbi viinud üleriigilised juriidiliselt siduvad valimised – kohalike omavalitsuste valimised oktoobris 2005 ja parlamendivalimised märtsis 2007.

E-valimiste kui nähtuse uurimiseks on läbi viidud mitmeid erinevaid uuringuid, mille iseloom varieerub tehnilisest juriidiliseni. Üldiselt võib kategoriseerida e-valimistega seotud uuringud kolme suuremasse rühma:

- (1) rakendusuuringud – tööde eesmärk on välja tuua võimalikud probleemid e-valimiste süsteemi planeerimisel, arendamisel, juurutamisel ja rakendamisel. Nende tööde peamine fookus on tehnoloogiline, majanduslik või juriidiline ning on seotud peamiselt võimalike riskide defineerimisega (näiteks Novek 2002, Tammet ja Krosing 2001, Lipmaa ja Mürk 2001). Need uuringud eelnesid e-valimiste juurutamisele ning olulisi avalikkusele kättesaadavaid publikatsioone pärast 2005. aasta valimisi juurde tekkinud ei ole.
- (2) sotsioloogilised arvamisuuringud – tööde eesmärk analüüsida elanikkonna arvamusi mingisse konkreetse e-valimistega seotud küsimusse või nähtusesse. Reeglina on need läbi viidud uuringufirmade poolt mõne suurema omnibussiküsitluse raames, lülitades üldisesse küsimustikku ühe või enam küsimust e-valimiste kohta (näiteks TNS Emor 2004, Faktum 2005).
- (3) akadeemilised uuringud – tööde eesmärk on analüüsida e-valimiste juurutamisest tulenevaid sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi seoseid. Reeglina on need akadeemilise uurimisasutuste poolt läbiviidud uuringud kooskõlastatud Vabariigi Valimiskomisjoni või Eesti E-riigi akadeemiaga (Jakobson 2005, Trechsel & Breuer 2006, Vassil 2006, Hall 2006). Samasse kategooriasse kuulub käesolev töö, mis käsitleb võrdlevalt 2005. ja 2007. aastat. Kordusuuring on koostamisel ka Trechsel'i poolt.

E-valimistega seotud uuringud on pälvinud võrdlemisi laia rahvusvahelise tähelepanu. Eriti aktiivselt on antud küsimuses esinenud Euroopa Nõukogu, kelle finantseerimisel valmis Eesti E-valimiste raport 2006. aastal (Trechsel & Breuer 2006) ning Vabariigi valimiskomisjon, kelle finantstoel valmib käesolev uuring. Käesoleva uurimistöö peamine diskussioonipartner on Trechsel'i 2006. aasta uuring (Trechsel & Breuer 2006))

Väljaspool Eestit on tehtud e-valimiste alaseid uuringuid väga palju. Nii näiteks on uuritud e-valimiste mõju poliitilisele osalusele riikides kus on e-valimised toimunud (nt Šveitsi ja Hollandi kantonites, Ameerika Ühendriikide vastavates osariikides, Inglismaal jm). Samuti on teemat käsitletud teoreetilis-globaalsel tasandil, mille põhieesmärk on välja tuua e-valimiste olulisus ühiskonnale ja demokraatlikule režiimile tervikuna. Ühe olulise puudusena on rahvusvaheliste uuringute kontekstis e-valimiste regionaalne piiratus, st e-valimised ei toimu üleriigiliselt, vaid mingil konkreetsel regionaalselt piiratud territooriumil. Teiseks puuduseks on asjaolu, et rahvusvahelised uuringud ei tugine andmetele, mille kaudu on võimalik näha e-valimistega seotud protsesside dünaamikat.

E-valimiste uuringute peamiseks probleemiks on nähtuse uurimine konkreetses riigis. Käesolev uuring kannatab sama probleemi all võrdselt teiste teadaolevate uuringutega. E-valimiste alaste uuringute lisaväärtus oleks märkimisväärselt suurem, kui andmed oleks kogutud üle Euroopa nendest riikidest, kus e-valimisi on proovitud. 2008. aasta toob kahtlemata juurde ka neid riike, kellel õnnestub korrata Eesti edu e-valimiste korraldamiselt üleriigiliselt ning juriidiliselt siduvana. Kui mitte teiste, siis vähemalt akadeemiliste uuringute vaieldamatuks eesmärgiks peab olema nende tärkavate nähtuste pidev monitooring, võrdlemine ja analüüs. Ainult võrdlevalt on võimalik ennustada e-valimiste tegelikku mõju poliitilisele osalusele, valimisaktiivsusele ning lõpuks ka demokraatlikule valitsemiskorrale üldiselt.

4. Uurimisküsimused ja hüpoteesid

4.1. Uuringu piirid

Käesoleva uurimistöö keskne eesmärk on analüüsida e-valijat spetsiifilise valijatüübina – tema oskusi, võimalusi, suhtumist ning hoiakuid e-valimistesse, poliitilist osalust ja aktiivsust.

Uuringu eesmärk ei ole analüüsida valimisaktiivsust tervikliku nähtusena. Samuti ei anna käesolev uuring terviklikku võrdlevat ülevaadet teistest valijatüüpidest (tavahääletajad ning mittehääletajad). Paljud huvitavad ja edasiste akadeemilist uurimist nõudvad küsimused jäävad õhku. Nendest huvitavamad on seotud nende valijatega, kes ei käinud valimas; miks nad seda ei teinud ning millistel tingimustel oleksid nad nõus valimistel osalema; millist rolli täidab e-valimised üldises demokraatliku kaasatuse protsessis ning digitaalses poliitilises kommunikatsioonis tervikuna.

Uurimistöö kõige laiem eesmärk on uurida e-valijat kui valijatüüpi – tema oskusi, võimalusi, suhtumist ning hoiakuid e-valimistesse. Üldisemal tasemel on antud tööle kaks eesmärki:

- (1) e-valijate hoiakute ja arvamuse kirjeldamine, võrdlev analüüs 2005. ja 2007. aasta valimiste põhjal;
- (2) akadeemilise uurimise järjepidevuse tagamine e-valija käitumises ja hoiakutes toimuvate dünaamikate jälgimiseks.

Täpsemalt määratleb uurimistöö e-valijate omaduste järgmised aspektid:

- (1) instrumentaalsed oskused ja võimalused e-valimistest osavõtmiseks;
- (2) poliitiline aktiivsus, osaluse määr ja omadused;
- (3) individuaalsed hoiakud, e-valimistest osavõtmise kogemus, usaldus.

4.2. Uurimisküsimused

Uuringu eesmärkidest lähtuvalt on püstitatud kolm uurimisküsimust:

- K1: Milline dünaamika esineb 2005. ja 2007. aasta e-valijat iseloomustavate teguriterühmade lõikes?
- K2: Kas dünaamikast tulenevalt reeglipärad võimaldavad prognoosida e-valijate käitumist ja hoiakute muutumist tulevikus?
- K3: Millised tunnuserühmad on statistiliselt olulised e-valija iseloomustamiseks?

4.3. Hüpoteesid

Magistritöö teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest lähtuvalt on püstitatud järgnevad hüpoteesid:

- H1: E-valijad on poliitiliselt väga aktiivsed, väga kõrge arvutikasutusoskusega ning hea juurdepääsuga internetile, e-hääletamise kogemus on hea ja väga hea.
- H2: E-valijate põhjal ei saa prognoosida valimisaktiivsuse kasvu, kuna e-valimised on vaid mugavusargument niigi osalevatele inimestele.
- H3: E-valijat iseloomustavad statistiliselt kõige paremini vanus, arvutikasutusoskus ja usaldus e-hääletamise süsteemi vastu.

5. Meetod

5.1. Küsitlused

Käesolev uurimistöö on 2005. ja 2007. aasta andmete võrdlev analüüs. Analüüsi aluseks on kolm küsitlust, millest kaks on ainult e-hääletajat uurivad internetiküsitlused (läbiviidud 2005 ja 2007) ning üks eestlaste üldpopulatsiooni esinduslik uuring (läbiviidud 2007).

Seega on kaks küsitlust tehtud erineval ajal, kuid järgivad sama meetodit. Kolmas küsitlus on eraldiseisev ning erineva meetodiga, läbi viidud sõltumatult esimesest ja teisest küsitlusest. Selguse mõttes antakse kõikidele kolmele uuringule nimetused, mida kasutatakse nii meetodi kirjeldamisel kui läbivalt kogu uurimistöös:

Küsitlus 1: E-hääletajate uuring 2005

Küsitlus 2: E-hääletajate uuring 2007

Küsitlus 3: Meedia ja valimised 2007

Uurimistöö metoodilised lähtekohad tulenevad üldpopulatsiooni suurusest, mis E-hääletajate uuringu puhul tulenesid e-hääletajate arvust (täpsemalt kokkulgemisele läinud e-häälte arvust) ning Meedia ja valimised 2007 puhul Eesti eestikeelsest elanikkonnast. E-hääletajate üldpopulatsioonide suurused olid vastavalt 2005. aastal 9287 ja 2007. aastal 30243 inimest.

5.2. E-hääletajate uuringud 2005 ja 2007

Metoodilised lähtekohad

E-hääletajate uuringute metoodilised lähtekohad tulenevad otseselt mõlema aasta üldpopulatsioonide suuruselt. Nii 2005. kui 2007. aastal seati eesmärgiks koguda empiirilise materjal vähemalt 3% üldvalimi põhjal, mis võimaldaks andmete põhjal teostada piisava ulatusega statistilist analüüsi.

Empiirilise materjali kogumise meetodiks valiti formaliseeritud internetiküsitlus, mille tehniline teostus realiseeriti Microsoft Sharepoint 3.0 baasil. Kuna e-hääletamine eeldab valijatel internetikasutamise kogemust, peeti internetiküsitlust sobivaks meetodiks andmete kogumisel, st interneti ei peetud valimit tõrjuvaks või valimi haaramist takistavaks teguriks.

2005. aasta uuringus kasutati 30 küsimusest koosnevat ankeeti, milles sisaldasid peamiselt originaalsed, antud uurimistöö jaoks koostatud küsimused aga ka varasemate samateemaliste uuringute küsimused. Küsitlus viidi läbi 17.-23. oktoobril 2005, valimispäevale järgnenud nädala jooksul. 2007. aasta uuringus kasutati 49 küsimusest koosnevat ankeeti, milles sisaldasid valdavalt 2005. aasta ankeedis sisaldunud küsimused. Täiendavate küsimustena võeti kasutusele mõned uued huvipakkuvad valdkonnad ning omavaheliste andmete võrdlemiseks ja diskussiooni suurendamiseks teatud küsimused Euroopa Nõukogu tellimisel tehtud raportist. Küsitlus viidi läbi 5.-11. märtsini 2007, valimispäevale järgnenud nädala jooksul. Tabel 2 – võtab kokku e-hääletajate uuringute põhilised metoodilised lähtekohad.

Tabel 2 – Metoodilised lähtekohad

	E-hääletajate uuring 2005	E-hääletajate uuring 2007
Üldpopulatsiooni suurus	9287	30243
Eesmärk (% üldpopulatsioonist)	279 (3%)	907 (3%)
Saavutatud (% üldpopulatsioonist)	319 (3.4%)	1206 (4%)
Andmekogumise meetod	Formaliseeritud internetiküsitlus	Formaliseeritud internetiküsitlus
Andmeanalüüsi meetod	Kvantitatiivne	Kvantitatiivne
Ankeedi suurus	30 küsimust	49 küsimust
Küsitluse läbiviimise aeg	17.-23. oktoober 2005	5.-11. märts 2007
Valim	Mittetöenäosuslik	Mittetöenäosuslik

Valimi informeerimise meetod

Kuna valimi profiil eeldas nende kättesaadavust interneti teel, peeti otstarbekaks kasutada ka valimi informeerimiseks digitaalseid kanaleid. Selleks kasutati kahte meetodit:

- (1) lumepalli meetod tuttavate ja e-posti listide kaudu ja
- (2) reklaam päevalehtede internetiväljaannetes.

Lumepallimeetod

Esimeses ringis saadeti kutse ankeetküsitlusele vastamiseks tuttavatele ning e-posti listidesse. 2005. aastal saadeti kutse teadaolevalt (nii otse kui edasisaatmise kaudu) 25 e-posti listi ning enam kui 50 eraisikule. 2007. aastal saadeti kutse enam kui 50 e-posti listi ning enam kui 100 eraisikule.

Lumepallimeetodi tagasiside oli tugev mõlemal aastal, kuid 2007. aastal mängisid tuntavalt suurt rolli ajaveebide pidajad, kelle ringviitamisel levis kutse internetikogukondades märgatava kiirusega.

Reklaam

2005. aastal ilmus reklaam ainult Postimehe internetiväljaandes ajavahemikul 19 -21 oktoober. Kolme päeva jooksul saavutati 777 vaatamist 0,05%-ilise CTR'i (*click through rate*) juures. 2007. aastal ilmus reklaam nii Postimehe kui Eesti Päevalehe internetiväljaannetes ajavahemikul 7-11 märts. 2007. aasta kohta ei ole reklaamide vaatamise statistika kättesaadav.

Valim

Formaliseeritud internetiküsitluse ankeedile vastas 2005. aastal 319 ning 2007. aastal 1206 respondenti. Valimi profiili ning hilisemaid tulemusi analüüsides on oluline märkida, et tegemist on mittetõenäosusliku valimiga, millest lähtuvalt ei ole võimalik teha tõenäosuslikke järeldusi üldkogumi kohta. Siiski on selline valikuviis sobiv üldisemat laadi ja kirjeldavate uurimistööde puhul (Tooding 2001).

2005. ja 2007. aasta e-hääletamise uuringute valimite detailne profiil on ära toodud Tabelis 3. Vanuse ja soo lõikes on välja toodud üldvalimit iseloomustavad tunnused (Vabariigi Valimiskomisjon 2007) ning uuringu valimite kallutatus üldvalimi suhtes.

Käesoleva uuringu aluseks olevad kvantitatiivse analüüsi algandmed ei ole kaalutud üldvalimi teadaolevate tunnustega (sugu ja vanus), seega tuleb tulemuste tõlgendamisel silmas pidada, et käesoleva uuringu tulemused on pisut 25-34-aastaste meeste poole kaldu. Võttes siiski arvesse antud valimi suurusest tuleneva 5%-ilise veamäära, ei ületa algandmete kallutatus kriitilisel määral tõlgenduste usaldusväärsust.

Tabel 3 – Valimi profiil (E-hääletus 2005 ja 2007)

	Tunnus	2005	2007	Üldvalim 07	Kallutatus
Vanus	18-24	48 15%	193 16%	3 386 12%	4%
	25-34	143 45%	560 47%	9 687 34%	13%
	35-49	87 27%	293 24%	9 873 33%	-9%
	50-64	34 11%	131 11%	7 296 21%	-8%
	65 ja vanem	7 2%	24 2%		
	Kokku	319 100%	1 201 100%	30 243 100%	-
	Sugu	Mees	195 61 %	700 59%	15 655 52%
	Naine	124 39%	493 41%	14 588	-7%
	Kokku	319 100%	1 193 100%	30 243 100%	-
Elukoht	Linn	262 82%	933 79%	-	-
	Maa	57 18%	251 21%	-	-
	Kokku	319 100%	1 184 100%	-	-
Sissetulek	Üle 7000 kr	143 45%	726 61%	-	-
	5000 - 7000 kr	73 23%	232 20%	-	-
	3000 - 5000 kr	76 24%	161 14%	-	-
	1500 - 3000 kr	21 7%	57 5%	-	-
	Kuni 1500 kr	6 2%	12 1%	-	-
	Kokku	319 100%	1 188 100%	-	-
Haridus	Kõrgharidus	217 68%	729 61%	-	-
	Kõrgem omandamisel	48 15%	240 20%	-	-
	Kesk-eri haridus	24 8%	109 9%	-	-
	Kesk- või gümnaasiumiharidus	29 9%	110 9%	-	-
	Alg- või põhiharidus	1 0%	10 1%	-	-
	Kokku	319 100%	1 198 100%	-	-

5.3. Meedia ja valimised 2007

Metoodilised lähtekohad

Uuring Meedia ja Valimised 2007 viidi läbi enne valimisi ajavahemikul 10.-21. veebruar 2007. Planeeritud valimis suuruseks oli 800 vastajat, kokku küsitleti 803 inimest. Uuringu andmed koguti isetäidetavat küsimustikku kasutades, soovi korral viidi läbi intervjuu. Ankeedis sisaldus kokku 305 küsimust.

Valimisse kvalifitseerusid ainult eestlased vanuses 18-74 aastat. Tegemist on suurema uuringu Mina.Maailm.Meedia 2005 jätku-uuringuga, mille koosseisu lisati varem puudunud e-valimiste küsimuste plokk (kokku 8 küsimust). Valimi koostamise aluseks oli Statistikaameti 2006. aasta andmed, valim on esinduslik maakonna ning vanuse lõikes. Valimi detailne profiil on ära toodud Tabelis 4.

Küsitlemine toimus lähteadressi põhimõttel (Tallinn, Tartu, Pärnu, Viljandi, Kohtla-Järve). Küsitlussammuks oli 3 korterit või 2 individuaalmaja. Maapiirkondades kasutati kvootvalimit, mille jaotus oli sooline ja vanuseline (18-29, 30-49, 50-74).

Küsitluse viis läbi uuringufirma Klaster.

Tabel 4 – Valimi profiil (Meedia ja valimised 2007)

	Tunnus	2007	Üldvalim 07	Kallutatus	
Vanus	18-24	124 16%	3 386 12%	4%	
	25-34	157 20%	9 687 34%	-14%	
	35-44	151 19%			
	45-54	138 17%	17 170	10%	
	55-64	122 15%	54%	<i>Ei ole võimalik võrrelda</i>	
	65-74	106 13%			
	Kokku	797 100%	30 243 100%	-	
	Sugu	Mees	376 47%	15 655 52%	-5%
		Naine	425 53%	14 588 48%	5%
Kokku		801 100%	30 243 100%	-	
Elukoht	Linn	553 70%	-	-	
	Maa	248 30%	-	-	
	Kokku	801 100%	-	-	
Sissetulek	Üle 8000 kr	111 14%	-	-	
	6001 – 8000 krooni	94 12%	-	-	
	4001-6000	184 23%	-	-	
	2501-4000	225 80%	-	-	
	1501-2500	89 11%	-	-	
	kuni 1500 krooni	67 8%	-	-	
	Kokku	803 100%	-	-	
	Haridus	Kõrgharidus	234 30%	-	-
Keskharidus		425 53%	-	-	
Alg- või põhiharidus		137 17%	-	-	
Kokku		803 100%	-	-	

5.4. Andmeanalüüsi meetod

Andmete analüüsimiseks kasutatakse kvantitatiivset meetodit. Uurimistöö aluseks olevates andmetes sisalduva variatiivsuse kirjeldamiseks kasutatakse nii ühe- kui mitmemõõtmelisi sagedusjaotuseid. Täiendavate statistiliste seoste leidmiseks ja selgitamiseks on kasutatud multinoomset regressioonanalüüsi (*enter*-meetod).

Andmete kogumiseks kasutati Microsoft Sharepoint'i (versioon 3.0), mis genereerib algandmete faili Microsoft Excel'isse. Excel'is teostati esmane andmete korrigeerimine ja puhastamine. Lähtuvalt töös kasutuses olnud kontrollküsimusest (Tabel 5) võeti andmestikust välja need, kes ei osalenud e-valimistel. Samuti võeti andmestikust välja vastused, mille puuduvate vastuste osakaal ületas poolte ankeedi mahust.

Tabel 5 – Kontrollküsimused E-hääletajate ankeedis 2007

1	Kas osalesite äsjastel Riigikogu valimistel?
2	Millist võimalust Te seekord hääletamiseks kasutasite?
3	Märkige, millistest allpool toodud valimistest olete osa võtnud?
4	Millise erakonna poolt andsite Riigikogu valimistel oma hääle? (Juhul kui Te ei soovi seda avaldada valige "ei soovi avaldada")?

Viimase filtrina kontrolliti lahtiste küsimuste vastuseid, mille tulemusel võeti ankeedist välja need, kes olid ankeedi küll täitnud ning kontrollküsimused läbinud, kuid kelle kommentaari põhjal sai otsustada, et nad ei osalenud viimastel e-valimistel.

Näide: Vastus küsimusele „Kas Te sooviksite omalt poolt midagi järgmiste e-valimiste korraldajatele soovitada?”

„Jah, minu arvates võiks e-valimised ära lõpetada, sest ei mina ega ka minu ükski tuttav ei osalenud selles tobeduses, ega kavatse ka kunagi osalema hakata”

Puhastatud andmed viidi üle sotsiaalteaduste statistikatarkvarapaketti SPSS (versioon 13). Statistiliste seoste olemasolu hindamiseks on kasutatud Hii-ruut testi. Seose olemasolu hinnatakse olulisusenivool $p \geq 0,01$ ja $p \leq 0,05$, mida kasutatakse sotsiaalteadustes enam (lubab järelduste tegemisel maksimaalselt ühe-või viieprotsendilist eksimist).

Võrdlevad momendid tuakse sisse 2005. ja 2007. aasta tulemustega ning uuringu Meedia ja Valimised 2007 üldiste ning e-valimistega seotud tunnustega.

6. Empiirilised tulemused

Empiirilised tulemused esitatakse lähtuvalt empiirilistest indikaatorites kolmes rühmas:

- (1) instrumentaalsed tegurid väljendavad e-hääletamiseks valimisolekuga seotud tunnuseid, sh arvutikasutusoskus, interneti kasutamine, ID-kaardi ja ID-kaardilugeja hankimise ning seadistamisega seotud küsimused;
- (2) poliitilise osaluse tegurid väljendavad valija poliitilist aktiivsust, väljakujunenud valimiskäitumist ja –valimisharjumusi, poliitiliste otsuste teadlikkust ja otsustuskindlust ning e-valimiste mõju valimisaktiivsusele.
- (3) individuaalsete hoiakutega seotud tegurid väljendavad e-hääletaja personaalseid hoiakuid ja suhtumist, usaldust e-valimiste ja internetikeskkonna suhtes, võrgustiku tekkega seotud tunnuseid ning hääletamiskogemust.

Empiiriliste tulemuste osas antakse ülevaade uuringu olulisematest tulemustest, mille põhjal sünteesitud analüüs sisaldub diskussiooni ja järelduse peatükis.

6.1. Instrumentaalsed tegurid

Instrumentaalsed tegurid väljendavad valija tehnilise kompetentsi ja varustatusega seotud omadusi. Nende hulka kuuluvad arvuti kasutamise oskus, juurdepääs internetile, ID-kaardi ja ID-kaardilugeja olemasolu ning hinnang selle seadistamisele. Instrumentaalsete tegurite analüüs annab valija tehnilise pädevuse profiili, millest lähtuvalt on võimalik tuletada tüübiseseid omadusi ning seostada tulemusi teiste põhimõistete aluseks olevate empiiriliste indikaatoritega.

E-hääletajate arvutikasutusoskus

2007. aastal vastanutest hindab oma arvutikasutusoskust heaks või väga heaks 86%. Võrreldes 2005. aastaga on jäänud enesekohane hinnang arvutikasutusoskusele sarnaseks kõikides hinnangukategooriates (Tabel 6).

Tabel 6 - Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust?

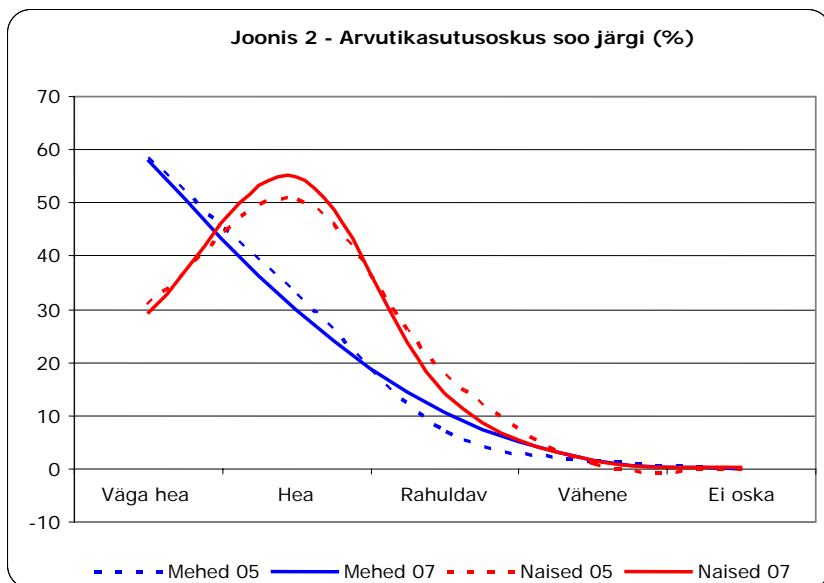
		Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust?					
		Väga hea	Hea	Rahuldav	Vähene	Ei oska üldse	Kokku
Aasta	2005	152	127	36	4	0	319
		48%	40%	11%	1%	0%	100%
	2007	554	487	145	18	2	1206
		46%	40%	12%	1%	0%	100%
Kokku		706	614	181	22	2	1525
		46%	40%	12%	1%	0%	100%

Meeste ja naiste lõikes on näha kõrge enesekohase hinnangu säilimine arvutikasutusoskuse lõikes (Tabel 7). Väikese muutusena on näha naiste- ja meestevahelise arvutikasutusoskuse vahe vähenemine 9%-ilt 2005. aastal 4%-ini 2007. aastal. Teisisõnu, naised on õige pisut tõstnud enda arvutikasutusoskuse hinnangut (2%), mehed on enda hinnangut mõnevõrra alandanud (-3%).

Tabel 7 - Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust (vrd sugu)?

			Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust?					
			Väga hea	Hea	Rahuldav	Vähene	Ei oska üldse	Kokku
2005	Sugu	Mees	114	64	14	3		195
			58%	33%	7%	2%	0%	100%
		Naine	38	63	22	1		124
			31%	51%	18%	1%	0%	100%
Kokku			152	127	36	4		319
			48%	40%	11%	1%	0%	100%
2007	Sugu	Mees	407	210	73	10		700
			58%	30%	10%	1%	0%	100%
		Naine	144	271	69	7		493
			29%	55%	14%	1%	0%	100%
Kokku			551	481	142	17		1193
			46%	40%	12%	1%	0%	100%

Joonisel 2 toodud arvutikasutusoskuse dünaamika näitab sugude arvutikasutusoskuse dünaamikat, kus on selgelt eristatavad eri perioodide hinnangud meest ja naiste lõikes. Mehed hindavad enda arvutikasutusoskust pigem „väga heaks” kui „heaks” ning naised pigem „heaks” kui „väga heaks”.

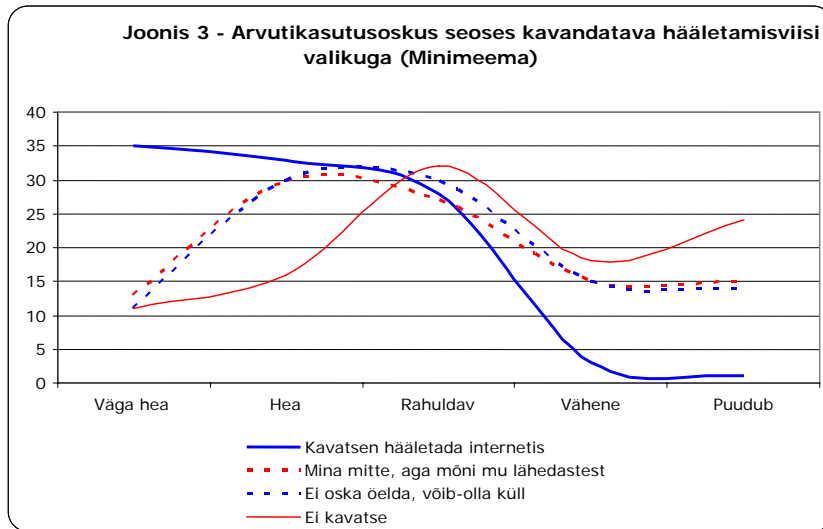

Kui võrrelda arvutikasutusoskust sellega, millist valimisviisi inimene kavatseb kasutada eelolevatel valimistel (Meedia ja valimised 2007 põhjal), näeme et potentsiaalsete e-hääletajate arvutikasutusoskuse hinnangud on tunduvalt kõrgemad võrreldes nendega, kes ei kavatse internetis hääletada. Teise iseloomuliku grupi moodustavad kahtlejad ja need, kelle tuttavate hulgas on e-hääletajaid – nende arvutikasutusoskus on hea ja rahuldav. Kolmanda grupi moodustavad kindlat e-hääletada mittekavatsevad vastajad – nende arvutikasutusoskus on peamiselt rahuldav või puudulik (Tabel 8).

Tabel 8 - Milliseks hindate oma arvutikasutuse oskust (vrd hääletamisviisi)?

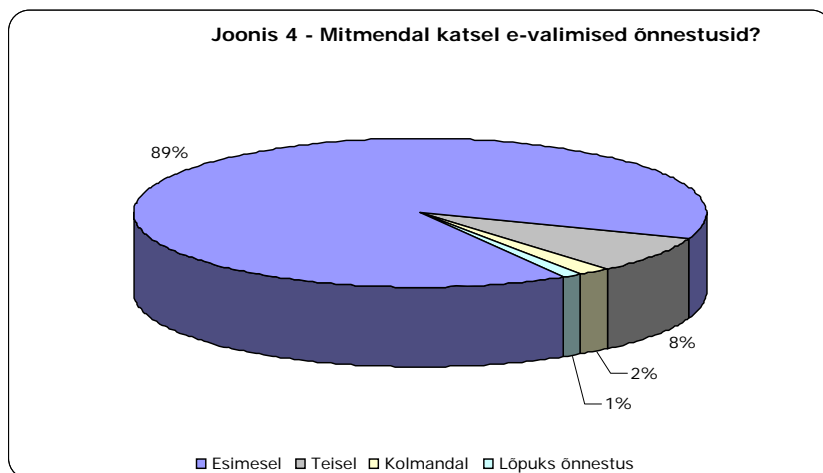
		Kas kavatsete ise või kavatseb mõni teie lähedastest kasutada e-valimiste võimalust lähenevatel Riigikogu valimistel?				
		Mina mitte, aga mõni lähedastest		Ei oska öelda, võib olla		Kokku
		Jah, kavatsen			Ei kavatse	
Milliseks hindate oma arvutikasutuse oskust?	Väga hea	24	17	38	24	103
		35%	13%	11%	11%	14%
	Hea	23	38	103	35	199
		33%	30%	30%	16%	26%
	Rahuldav	19	34	103	71	227
		28%	27%	30%	32%	30%
Vähene	2	19	51	40	112	
	3%	15%	15%	18%	15%	
Puudub	1	19	47	53	120	
	1%	15%	14%	24%	16%	
Kokku		69	127	342	223	761
		100%	100%	100%	100%	100%

Arvutikasutusoskuse seos kavandatava valimisviisiga on selgelt nähtav Joonisel 3. Tendentsina eristuvad siin neljast tunnuserühmast selgelt kolm – potentsiaalsed e-hääletajad, kahtlejad ning tava- või mittehääletajad.

Täiendavalt võeti vaatluse alla e-valimistest osavõtmiseks kulunud katsete hulk ehk mitu korda pidid inimesed proovima, et valimised õnnestuksid. Üldisest statistikast on näha, et 11% valimist ei tulnud toime e-valimistega esimesel katsel. Nendest suur osa (8%) sai valitud teisel katsel ja väiksel osal (3%) kulus selleks enam sooritusi (Joonis 4).

Esimesel katsel ebaõnnestunute täiendav analüüs (statistiliste seoste otsing sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes) näitab, et suuremad raskused esinesid kesk- ja kesk-eri haridusega inimestel ($p \leq 0,05$). Teised tunnused (elukoht, vanus, sissetulek, sugu) ei ole statistiliselt olulised kirjeldamaks e-valimiste ebaõnnestumist esimesel katsel.

Huvipakkuv analüüsimaterjal tekib arvutikasutusoskuse võrdlemisel sellega, kas e-valimised õnnestusid esimesel katsel või mitte (Tabel 9). Esimesel katsel õnnestunud e-valijad on

valdavalt väga hea ja hea enesekohase hinnanguga arvutikasutusoskusele. Teisel ja kolmandal katsel õnnestunudel püsivad hinnangud samal tasemel nendega, kes said esimesel korral hakkama, kuid nelja ja enam katset vajanute hulgas on hinnang arvutikasutusoskusele veelgi kõrgem. Seega saab tendentsina välja tuua mõnevõrra paradoksaalse seose – e-hääletajate hinnang enda arvutikasutusoskusele püsib kõrge hoolimata e-valimiseks kulunud katsete hulgast.

Tabel 9 - Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel (vrd arvutikasutusoskus)?

		Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust?					
		Väga hea	Hea	Rahuldav	Vähene	Ei oska üldse	Kokku
Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel?	Jah	488	434	123	15	0	1060
		46%	41%	12%	1%	0%	100%
	Ei, alles teisel katsel	40	37	18	1	0	96
		42%	39%	19%	1%	0%	100%
Ei, alles kolmandal katsel		12	11	0	1	2	26
		46%	42%	0%	4%	8%	100%
Ei oska öelda, kuid lõpuks õnnestus		9	2	1	0	0	12
		75%	17%	8%	0%	0%	100%
Kokku		549	484	142	17	2	1194
		46%	41%	12%	1%	0%	100%

E-hääletajate internetikasutus

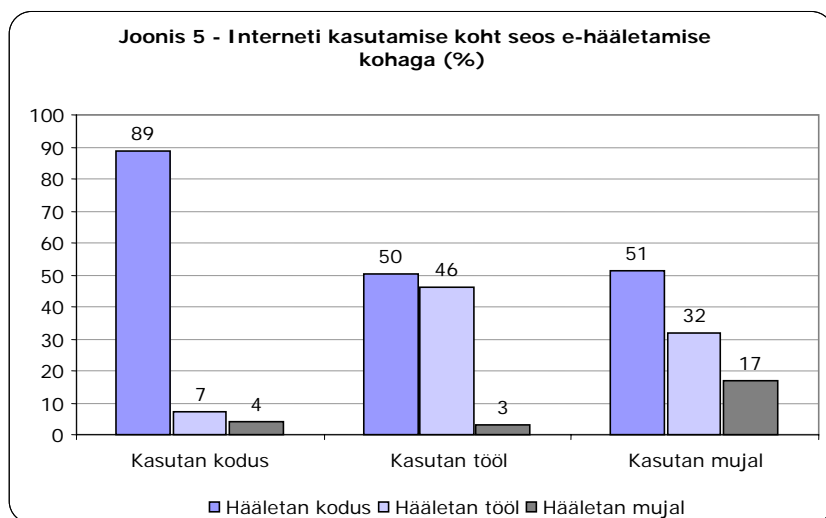
Kõik e-hääletajad on väga aktiivsed internetikasutajad, 98% 2005. aastal vastanutest ja 99% 2007. aastal vastanutest kasutavad internetti peaaegu iga päev.

Interneti kasutuskohaks märgivad e-hääletajad kõige rohkem töö (60%) ja kodu (36%). E-hääletajad peaaegu ei kasuta internetti avalikes internetipunktides või mujal.

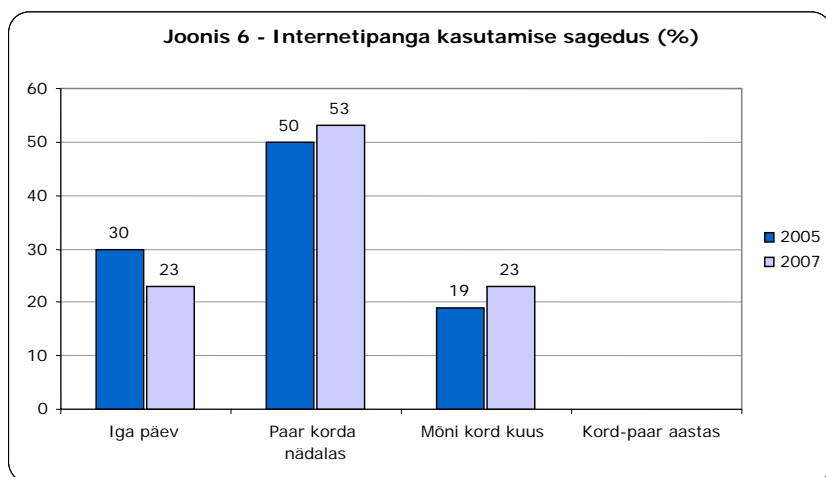
2007. aasta Riigikogu valimistel andsid 64% valimist oma hääle kodus ning 32% töö juures. Tabel 10 toob välja seosed internetikasutuse ja hääleandmise koha vahel. Suur osa kodus kasutajatest annab oma hääle ka kodus, samas kui internetti tööl kasutajatest eelistavad pooled anda oma hääle kodus ja pisut alla poole töö juures. Joonis 5 näitab illustratiivselt tugevate statistiliste seoste puudumisele antud tunnuste võrdlemisel, kuid sellest hoolimata tuleb seda statistiliselt olulise seose puudumist lugeda tähenduslikuks e-valijate kirjeldamisel.

Tabel 10 - Kus Te kasutate internetti kõige rohkem (vrd kus kohas Te oma e-hääle seekord andiste)?

		Kus kohas Te oma e-hääle seekord andiste?			
		Kodus	Tööl	Mujal	Kokku
Kus Te kasutate internetti kõige rohkem?	Kodus	382	30	18	430
		89%	7%	4%	100%
	Tööl	362	334	24	720
		50%	46%	3%	100%
	Mujal	21	13	7	41
		51%	32%	17%	100%
Kokku		765	377	49	1191
		64%	32%	4%	100%

Internetipanga kasutamise aktiivsus on pisut langenud nende lõikes, kes kasutasid 2005. aastal pangateenuseid igapäevaselt (igapäevaseid pangakasutajaid on 2007. aastal 7% võrra vähem kui 2005. aastal). Internetipanga kasutamise aktiivsus on siiski kõrge, üle 50% inimestest kasutavad pangateenuseid paar korda nädalas (Joonis 6)

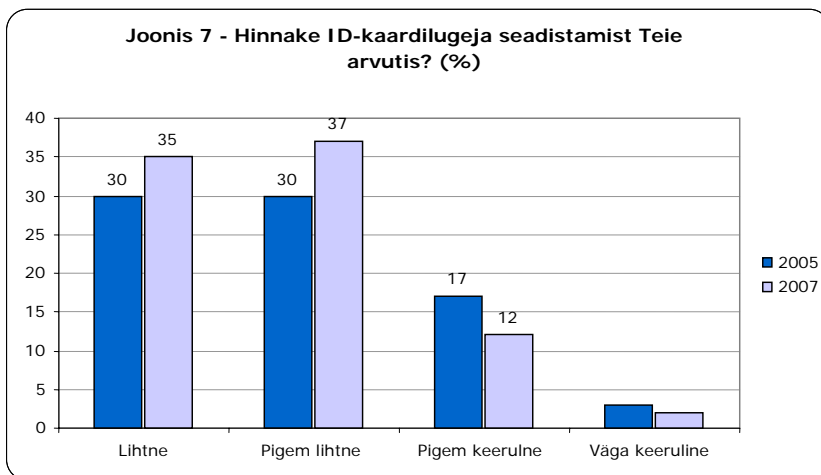

E-hääletaja identifitseerimine

95% e-valijatest omas 2007. aastal ID-kaarti juba enne valimisi (võrrelduna 92%-iga 2005. aastal). Spetsiaalselt valimiste jaoks ID-kaardi soetanud inimeste hulk on 2005. aastaga võrreldes vähenenud ca 3% võrra. Statistiline analüüs näitab, et 2007. aastal spetsiaalselt valimiste jaoks ID-kaardi soetanud e-valijaid on peamiselt 25-34-aastased linnas elavad mehed, kellel on kõrgem haridus. Sotsiaal-demograafilistest tunnustest ei oma muud tunnused statistilisi seoseid ID-kaardi hankimisega ($p \geq 0,05$).

86% e-valijatest omab enda arvutis ID-kaardilugejat, mis on 3% võrra enam kui 2005. aastal. ID-kaardilugeja ise seadistanute hulk 2007. aastal on 72%, mis on 10% kõrgem kui sama arv 2005. aastal. Sotsiaal-demograafiliste tunnuste detailsem analüüs näitab, et ID-kaardilugeja seadistanud on reeglina kõrgema haridusega (sh kõrgharidus omandamisel) mehed. Teiste tunnuste lõikes (vanus, elukoht, sissetulek) statistilisi seoseid ($p \geq 0,05$) ei eristu.

Kui 2005. aastal hindas 61% kõigist vastanutest ID-kaardilugeja seadistamist lihtsaks või pigem lihtsaks, siis 2007. aastal on seadistamist lihtsaks pidavate e-valijate hulk 12% võrra kasvanud (Joonis 7). Vastavalt on ka langenud nende inimeste hulk, kes peavad ID-kaardilugeja seadistamist pigem keeruliseks ja väga keeruliseks.

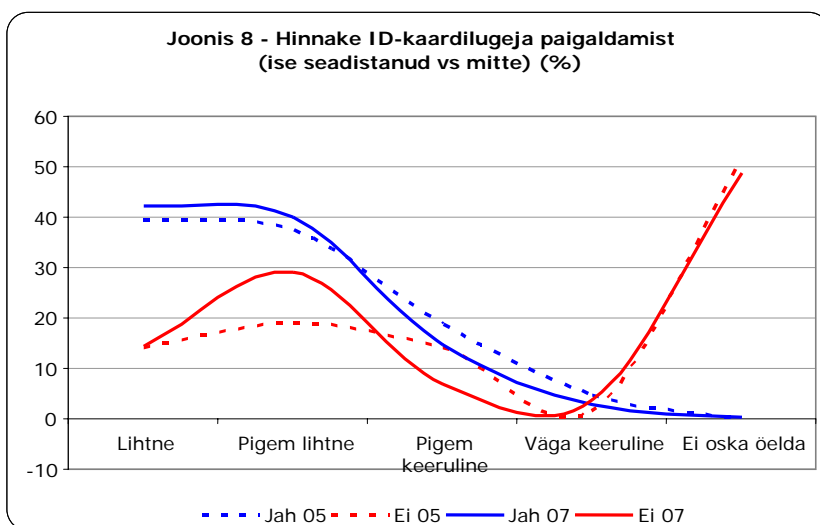
ID-kaardilugeja seadistamisele antud hinnangute võrdlused sotsiaal-demograafiliste tunnustega on olulised kahe tunnuse lõikes: sugu ja haridus ($p \leq 0,05$), seadistamine on lihtsam kõrgema haridusega meestele.

Kui võrrelda ID-kaardilugeja paigaldamisele antud hinnanguid ise seadistanute ja „pealtvaadanute” hulgas, siis näeme, et iseseadistanute hinnangud püsivad nii 2005. kui 2007. aastal üsna samal tasemel. Täheldatav on „pigem keerulise” osakaalu vähenemine ja „lihtne” ning „pigem lihtne” osakaalu suurenemine (Tabel 11). Nende lõikes, kes ei ole seadistamisega ise tegelejad on näha 10%-iline kasv tunnuse „pigem lihtne” lõikes. Teisisõnu, inimesed, kes pole ise ID-kaardilugejat paigaldanud arvavad, et võrreldes 2005. aastaga, et seadistamine läinud lihtsamaks.

Tabel 11 - Kas Te paigaldasite ja seadistasite ID-kaardilugeja oma arvutisse ise (vrd hinnang paigaldamisele)?

		Hinnake ID-kaardilugeja seadistamist Teie poolt kasutatavas arvutis?						
Aasta			Lihtne	Pigem lihtne	Pigem keeruline	Väga keeruline	Ei oska öelda	Total
2005	Kas Te paigaldasite ja seadistasite ID-kaardilugeja oma arvutisse ise?	Jah	78	74	37	9	0	198
			39%	37%	19%	5%	0%	100%
	Ei		17	23	17	2	62	121
			14%	19%	14%	2%	51%	100%
Total			95	97	54	11	62	319
			30%	30%	17%	3%	19%	100%
2007	Kas Te paigaldasite ja seadistasite ID-kaardilugeja oma arvutisse ise?	Jah	364	344	127	24	4	863
			42%	40%	15%	3%	0%	100%
	Ei		46	93	20	4	156	319
			14%	29%	6%	1%	49%	100%
Total			410	437	147	28	160	1182
			35%	37%	12%	2%	14%	100%

Joonis 8 illustreerib mitteseadistanute 10%-ilise arvamuse muutuse, mis väljendab ID-kaardilugeja seadistamise lihtsust. Samuti on näha, et muutus tuleb nende arvelt, kes varem pidasid ID-kaardilugeja seadistamist keeruliseks.

6.2. Osalusega seotud tegurid

Osalusega seotud tegurite analüüs keskendub kolmele teguriterühmale. Esiteks e-valimiste mõju valimisaktiivsusele. Uurimise fookuses on küsimused, mis on seotud e-valijate arvamusega sellega kohta, kas ja kuidas e-valimised mõjutavad nende väljakujunenud valimiskäitumist, harjumusi. Teiseks poliitiline aktiivsus, ehk milliste iseloomuomaduste kaudu on võimalik kirjeldada e-valija kaasatust. Viimases osas uuritakse e-valijate poliitiliste otsuste teadlikkust ja otsustuskindlust.

E-valimiste mõju valimistest osavõtule

E-hääletajate hinnangud küsimusele „Kas võimalus interneti teel hääletada suurendas või vähendas Teie soovi valimistest osa võtta?” võrreldes 2005. aasta tulemusega on jäänud üsna samaks. Jätakuvalt on suur hulk inimesi, kes leiavad, et e-valimised suurendavad nende soovi valimistest osa võtta (47%), samas on umbes sama suur hulk inimesi, kelle soovi e-valimised ei mõjuta (53%). Võrreldes 2005. aastaga on pisut langenud nende hulk, kes leiavad, et e-valimised suurendasid nende soovi valimistest osa võtta ja sama palju on kasvanud nende hulk, kelle meelest e-valimised ei mõjuta nende soovi valimistest osa võtta. Nende hulk, kelle puhul e-valimised vähendavad valimistest osavõtu soovi on väga väike (Tabel 12).

Tabel 12 - Kas võimalus interneti teel hääletada suurendas või vähendas Teie soovi valimistest osa võtta?

		Suurendas soovi valimistest osa võtta	Vähendas soovi valimistest osa võtta	Ei mõjutanud soovi valimistest osa võtta	Kokku
Aasta	2005	157	2	160	319
		49%	1%	50%	100%
	2007	561	1	633	1195
		47%	0%	53%	100%
Kokku		718	3	793	1514
		47%	0%	52%	100%

E-valijate hulgas on valdav enamus neid hääletajaid, kes annaksid oma hääle sõltumata sellest, kas e-valimised on olemas või mitte. Nende hulk ulatub 87% valimist. Samas on näha tervelt 14% respondentide hulk, kes oleks oma hääle andmata jätnud, kui e-valimisi poleks olnud.

Käesoleva uuringu raames ei uuritud seda küsimust 2005. aastal. Võrdlus on antud 2005. aasta Euroopa Ülikooli Instituudi poolt läbiviidud uuringutulemustega (Trechsel & Breuer 2006). Võrdlus näitab, et nende inimeste hulk, kes oleks pigem hääletama jätnud on küll samas suurusjärgus, kuid näitab langevat tendentsi – ehk praeguste andmete põhjal näeme et nende inimeste hulk, kes oleks jätnud hääletamata, kui e-valimisi poleks olnud, on kahanemas (Tabel 13).

Tabel 13 - Kui Teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?

		Kui Teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?				
		Oleksin kindlasti hääletanud	Oleksin pigem hääletanud	Oleksin pigem hääletamata jätnud	Oleksin kindlasti hääletamata jätnud	Kokku
Aasta	2005	214	43	43	15	315
	EUI	68%	14%	13%	5%	100%
	2007	787	256	102	54	1199
		66%	21%	9%	5%	100%
Kokku		787	256	102	54	1518
		52%	17%	7%	4%	100%

Kui võrrelda e-valijate poliitilist aktiivsust sellega, kas inimesed oleks hääletanud või mitte ilma e-valimiste olemasoluta, avaldub selge ja iseloomulik tendents. Kui poliitiliselt aktiivsemate inimeste puhul on näha, et hääletamata jätmise ilma e-valimiste võimaluseta oleks olnud väga ebatõenäoline, siis poliitilise aktiivsuse kahanedes hääletamata jätmise tõenäosus järjest suureneb, kulmineerudes kõige madalamal poliitilise aktiivsuse tasemel, kus tervelt 31% vastanutest jätkaks e-valimiste puudumisel oma hääle „kindlasti” või „pigem” andmata (Tabel 14).

Tabel 14 - Hinnake enda poliitilist aktiivsust - kui sageli osalete poliitilistel üritustel, räägite poliitikast oma pere- ja sõpruskonnaga, jälgite poliitilisi protsesse (vrd kui e-valimisi poleks olnud, kas oleksite oma hääle andmata jätnud)?

		Kui Teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?				
		Oleksin kindlasti hääletanud	Oleksin pigem hääletanud	Oleksin pigem hääletamata jätnud	Oleksin kindlasti hääletamata jätnud	Kokku
Hinnake enda poliitilist aktiivsust - kui sageli osalete poliitilistel üritustel, räägite poliitikast oma pere- ja sõpruskonnaga, jälgite poliitilisi protsesse?	Väga sageli	179	26	13	2	220
		81%	12%	6%	1%	100%
	Aeg-ajalt	415	133	40	27	615
		67%	22%	7%	4%	100%
	Pigem harva	140	66	22	16	244
		57%	27%	9%	7%	100%
	Väga harva	49	30	26	9	114
		43%	26%	23%	8%	100%
Kokku	783	255	101	54	1193	
	66%	21%	8%	5%	100%	

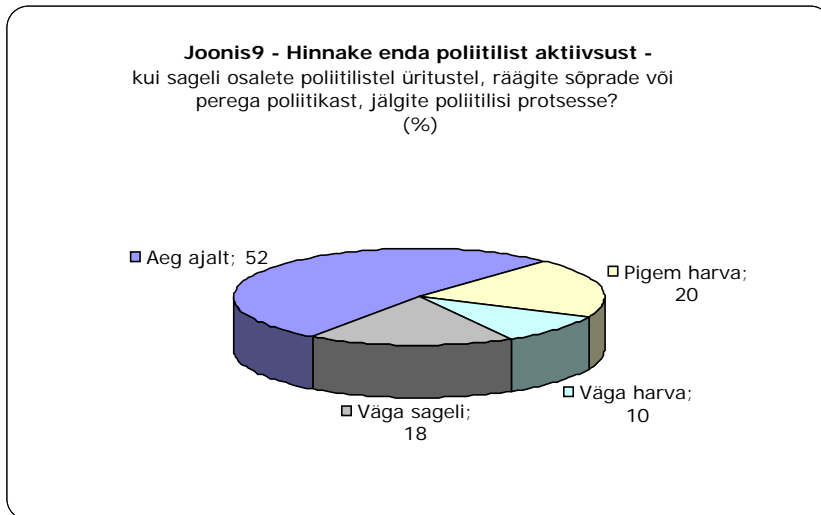
Sama tunnuse võrdlemisel e-valijate teadlikkusega sellest, keda valida (küsimus „Kas teadsite täpselt, keda valida?“), samalaadset tulemust ei anna. Tabel 15 näitab küll seost teadlikkuse languse ja potentsiaalse hääletamata jätmise vahel, kuid absoluutarvudes on valima mitteminevate inimeste hulk nii väike, et protsentuaalselt nende osatähtsust pole võimalik tõlgendada.

Tabel 15 - Kas teadsite täpselt, keda valida (vrd kui e-valimis poleks olnud, kas oleksite oma hääle andmata jätnud)?

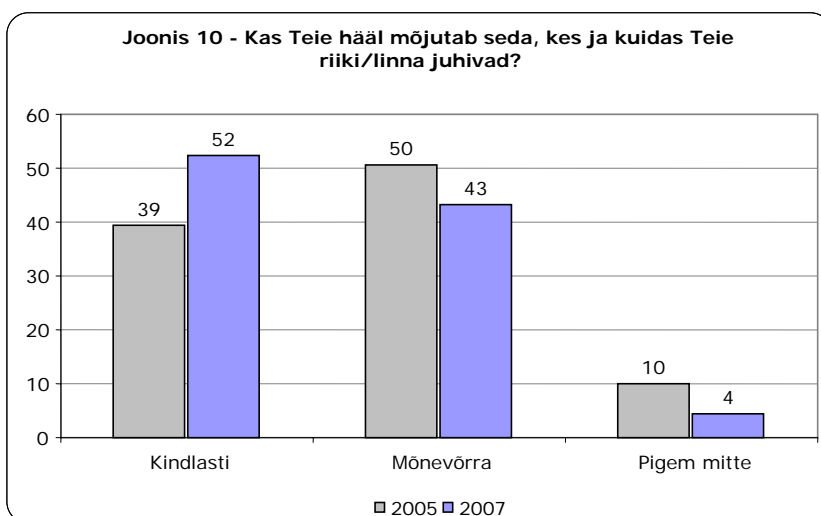
		Kui Teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?				
		Oleksin kindlasti hääletanud	Oleksin pigem hääletanud	Oleksin pigem hääletamata jätnud	Oleksin kindlasti hääletamata jätnud	Kokku
Kas teadsite täpselt, keda valida?	Jah, mul olid täiesti kindlad eelistused	464	110	44	20	638
		73%	17%	7%	3%	100%
	Mul olid üsna kindlad eelistused	307	125	50	26	508
		60%	25%	10%	5%	100%
	Mitte eriti	12	17	2	5	36
		33%	47%	6%	14%	100%
	Mul ei olnud kindlaid eelistusi	3	4	4	3	14
		21%	29%	29%	21%	100%
Kokku		786	256	100	54	1196
		66%	21%	8%	5%	100%

E-valija poliitiline aktiivsus

E-valijate üldine hinnang enda poliitilisele aktiivsusele on pigem mõõdukas. 52% vastanutest märgib, et nad osalevad poliitilistel üritustel või räägivad poliitikast oma pere või sõpradega ning jälgivad poliitilisi protsesse. Poliitiliselt aktiivseks peab ennast 18% vastanutest ning passiivsemateks 30% (Joonis 9).

2005. aastal oli 50% vastanutest arvamusel, et nende hääl mõjutab valimistulemust „mõnevõrra”; pisut üle kolmandiku vastanutest (39%) oli täiesti veendunud selles, et nende hääl mõjutab valimistulemusi ja vaid 10% leiab, et nende hääle ei mõjuta valimistulemust. 2007. aastaks on toimunud üsna märkimisväärsed muutused – „mõjutab kindlasti” hulk on kasvanud märkimisväärsed 13%, samas kui „pigem mitte” hulk on 2007. aastal vähenenud kümnendikult 4%-ini (Joonis 10).

Valiku kindlus ei ole olulisel määral 2005. ja 2007. aasta tulemuste põhjal muutunud – inimesed on ühtviisi teadlikud sellest, keda nad soovivad valida. Kui 2005. aastal teadsid 91%

vastanutest oma valimiseelistust kindlalt ja üsna kindlalt, siis 2007. aastal on nende hulk kasvanud 96%-ile. Samas on kindla valimiseelistuseta inimeste hulk 2007. aastal langenud 4%-ini võrrelduna 2005. aasta 9% valimiseelistuseta inimesega (Tabel 16).

Tabel 16 - Kas teadsite täpselt, keda valida?

		Kas teadsite täpselt, keda valida?				
		Jah, mul olid täiesti kindlad eelistused	Mul olid üsna kindlad eelistused	Mitte eriti	Mul ei olnud kindlaid eelistusi	Total
Aasta	2005	157	133	25	4	319
		49%	42%	8%	1%	100%
	2007	641	512	36	14	1203
		53%	43%	3%	1%	100%
Total		798	645	61	18	1522
		52%	42%	4%	1%	100%

Võrreldes seda, kui kindlad on potentsiaalsed e-hääletajad ja tavahääletajad oma poliitilises eelistuses, on selgelt näha, et e-hääletajad teavad oma eelistusi tunduvalt kindlamalt kui tavahääletajad. Kui 88% nendes, kes kavatsesid oma hääle anda internetis, teavad kindlalt, millise erakonna poolt hääletada, siis nendest kes ei kavatsesid teavad oma eelistust 59% (Tabel 17). Huvitava tendentsina eristub asjaolu, et need, kes ise ei kavatsesid e-hääletada, kuid kelle lähedaste hulgas on e-hääletajaid on tavahääletajatest samuti kõrgema teadlikkusega (76%).

Tabel 17 - Kas kavatsete ise või kavatses mõni teie lähedastest kasutada e-valimiste võimalust lähenevatel Riigikogu valimistel (vrd kindel poliitiline eelistus)? (Minimeema)

		Kas Teil on juba olemas oma kindel eelistus, millise erakonna poolt hääletada?				
		Jah, täiesti kindel	Enam-vähem kindel	Ei ole veel otsustanud	Ei kavatses minna valima	Kokku
Kas kavatsete ise või kavatses mõni teie lähedastest kasutada e-valimiste võimalust lähenevatel Riigikogu valimistel?	Jah, kavatsen	40	22	7	1	70
		57%	31%	10%	1%	100%
	Mina mitte, aga mõni lähedastest	54	44	21	9	128
		42%	34%	16%	7%	100%
	Ei oska öelda, võib olla	88	111	80	57	336
	26%	33%	24%	17%	100%	
	Ei kavatses	73	57	42	48	220
		33%	26%	19%	22%	100%
Kokku		255	234	150	115	754
		34%	31%	20%	15%	100%

Realse valimiskäitumise hindamiseks paluti vastajatel märkida millistest viimastest valimistest on nad osa võtnud. Valikus olid kohalikud valimised 1999, 2002, 2005, Riigikogu valimised 2003 ja 2007 ning Euroopa Parlamendi valimised 2004. Lisaks oli võimalus valida variant „Ei ole valimistest osa võtnud”. Vastajal oli võimalik valida mitu vastusevarianti.

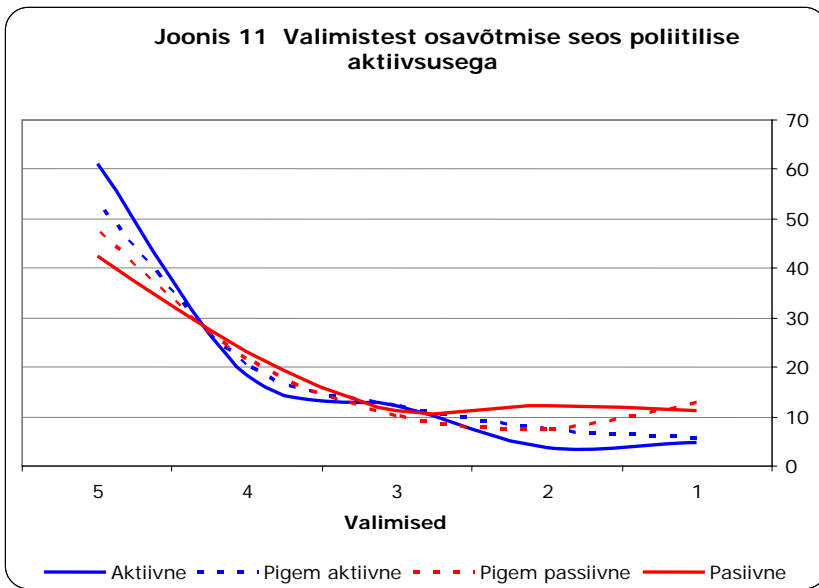
2005. ja 2007. aasta tulemuste võrdlemiseks teisendati andmed viie viimase valimiseni, eemaldades 2007. aasta valikus olnud kohalike valitsuste valimised 1999. aastal.

Tulemused näitavad, et üle poole vastanutest on osa võtnud kõikidest viimastest valimistest. 2007. aastal on näha kõikidest valimistest osavõtnute 8%-iline vähenemine võrreldes 2005. aasta tulemustega. Valimistest osavõtt vanuse lõikes näitab sagedasemat osavõttu vanuse kasvades. Teisisõnu, mida vanemaks inimene saab, seda suurem tõenäosusega võtab ta valimistest osa (Tabel 18).

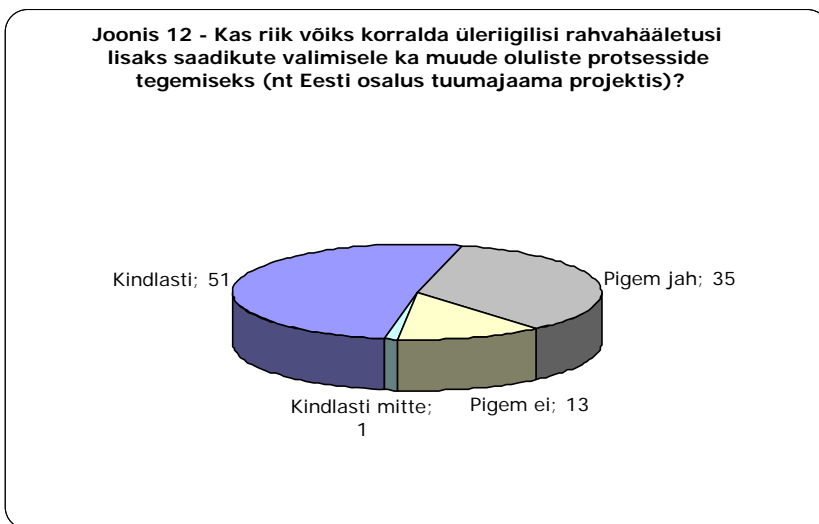
Tabel 18 - Mitmest viimasest valimisest olete osa võtnud? (vrd vanus)

Aasta		Mitmest viimasest valimisest olete osa võtnud?					Kokku	
		1	2	3	4	5		
2005	Vanus	18-24		17	8	16	7	48
				35%	17%	33%	15%	100%
		25-34		13	7	32	91	143
				9%	5%	22%	64%	100%
		35-49		4	9	22	52	87
				5%	10%	25%	60%	100%
		50-64		1	2	2	29	34
			3%	6%	6%	85%	100%	
	65 ja vanem		0	1	0	6	7	
			0%	14%	0%	86%	100%	
	Kokku		35	27	72	185	319	
			11%	8%	23%	58%	100%	
2007	Vanus	18-24	36	32	41	46	4	159
			23%	20%	26%	29%	3%	100%
		25-34	29	37	67	129	278	540
			5%	7%	12%	24%	51%	100%
		35-49	14	6	20	41	197	278
			5%	2%	7%	15%	71%	100%
		50-64	4	6	4	14	99	127
		3%	5%	3%	11%	78%	100%	
	65 ja vanem	1	0	1	1	20	23	
		4%	0%	4%	4%	87%	100%	
	Kokku	84	81	133	231	598	1127	
		7%	7%	12%	20%	53%	100%	

Võrreldes valimistest osavõtmist enesekohaste hinnangutega poliitilisele aktiivsusele, näeme et poliitiliselt aktiivsemad vastajad on mõnevõrra rohkem osalenud kõikidel valimistel kui passiivsed (Joonis 11). Teisisõnu, mida kõrgem on enesekohane hinnang poliitilisele aktiivsusele, seda suurema tõenäosusega ollakse osalenud kõikidel viimastel valimistel.

E-valijatest leiab 86% vastanutest leiab, et riik võiks (kindlasti või pigem kindlasti) korraldada üleriigilisi rahvahääletusi ning 14% arvavad, et seda ei oleks vaja teha (Joonis 12).

6.3. Individuaalsete hoiakutega seotud tegurid

Individuaalsed tegurid väljendavad e-hääletaja personaalsed hoiakuid ja kogemusi ning isiklike motive, mis on seotud e-valimistest osavõtmisega. Individuaalsete tegurite plokk jaguneb kolmeks osaks: (1) usaldus e-valimiste ja internetikeskkonna suhtes, (2) e-valijate kui võrgustiku iseloomustus ning (3) hääletamiskogemuse ja sellega seotud tulevikku suunatud hoiakute kirjeldus.

Usaldus

E-hääletajate usaldust on käesolevas töös mõõdetud kolme omavahel seotud nähtuse suhtes – e-valimised tervikuna, poliitilised institutsioonid, internetipank ja internetis tehtavad tehingud.

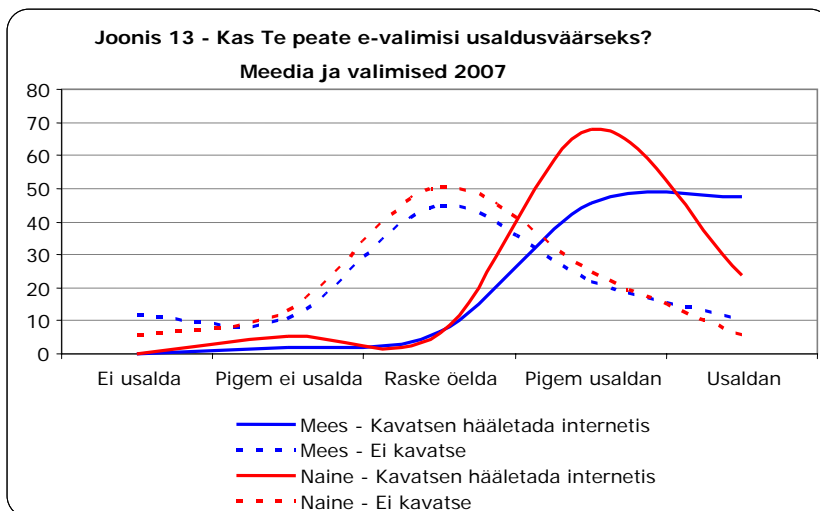
Usaldus e-valimiste suhtes püsib tervikuna kõrge nii 2005. kui 2007. aasta tulemuste põhjal. Täiesti ja pigem usaldusväärseks pidas e-valimisi 2005. aastal 99% ja 98% inimestest. Minimaalse muutusena on nähtav pigem usaldusväärseks pidavate e-hääletajate liikumine täiesti usaldusväärseks pidavate valijate hulka.

Tulemused jagunevad sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes ühtlaselt ning olulised statistilised seosed puuduvad enamike tunnuste lõikes ($p \geq 0,05$). Oluline on välja tuua tulemuse võrdlus sooga, kus meeste lõikes usaldus püsib 2007. aastal samal tasemel 2005. aastaga, kuid naiste lõikes on näha usaldushinnangute liikumine „pigem usaldan” kategooriast „usaldan täiesti” kategooriasse (Tabel 19).

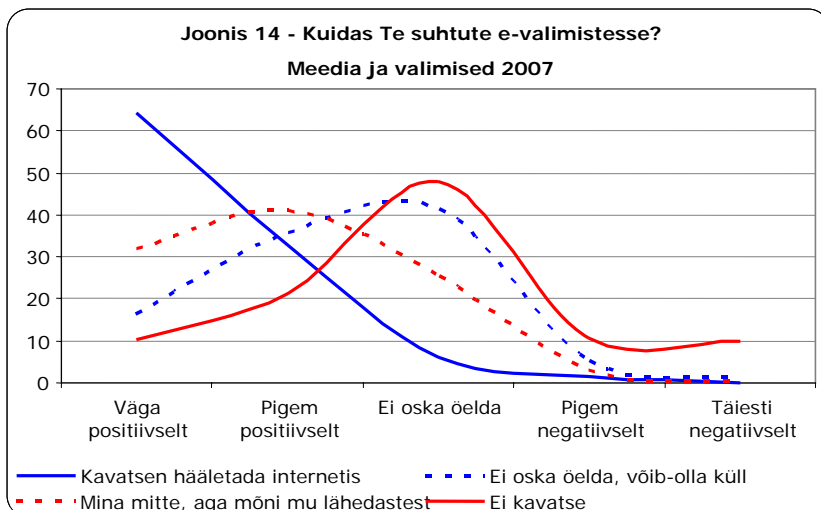
Eraldi analüüsiti usaldust nende lõikes, kes kavatsevad võtta osa e-valimistest ja kes seda kindlasti ei kavatse. Joonis 13 tõendab, et nendele, kes ei kavatse e-valimistest osa võtta on üsna sarnane usalduskõver (joonisel punktiiriga) – valdavalt ei osata usaldust hinnata ning äärmuste osas hinnangud kahanevad. Nende osas aga, kes kavatsevad e-valimistest osa võtta on usaldus kõrgem, kuid naiste lõikes on hinnangud eriti kõrged skaalal „pigem usaldan” ning meestel „usaldan”. Aritmeetiliselt skaalad liites annavad meeste ja naiste hinnangud ekvivalentse tulemuse.

Tabel 19 - Kas Te peate e-valimisi usaldusväärseteks?

		Kas Te peate e-valimisi usaldusväärseteks?					
Aasta			Täiesti usaldusväärseks	Pigem usaldusväärseks	Pigem ebausaldusväärseks	Täiesti ebausaldusväärseks	Kokku
2005	Sugu	Mees	112 57%	81 42%	1 1%	1 1%	195 100%
		Naine	52 42%	71 57%	1 1%	0 0%	124 100%
	Kokku		164 51%	152 48%	2 1%	1 0%	319 100%
2007	Sugu	Mees	398 57%	288 41%	8 1%	2 0%	696 100%
		Naine	236 48%	250 51%	6 1%	0 0%	492 100%
	Kokku		634 53%	538 45%	14 1%	2 0%	1188 100%

Usaldusväärseusega otseses seoses on inimeste suhtumine e-valimistesse. Arusaadavalt on suhtumine positiivne ja väga positiivne nende hulgas, kes on ise e-hääletajad. Kui võrrelda Meedia ja Valimised 2007 põhjal suhtumist e-valimistesse inimeste prognoosiga selle kohta, kas nad osalevad e-valimistel või mitte (Joonis 14) näeme üsna huvitavat tendentsi - need, kes kavatsesid osaleda e-valimistel, suhtuvad positiivselt. Need, kes ei kavatsesid osaleda ei oska oma suhtumist pigem väljendada ning kahtlejad jagunevad positiivse suhtumise ja „ei oska öelda” vahel. Seega on näha selgelt negatiivse hoiaku puudumine.

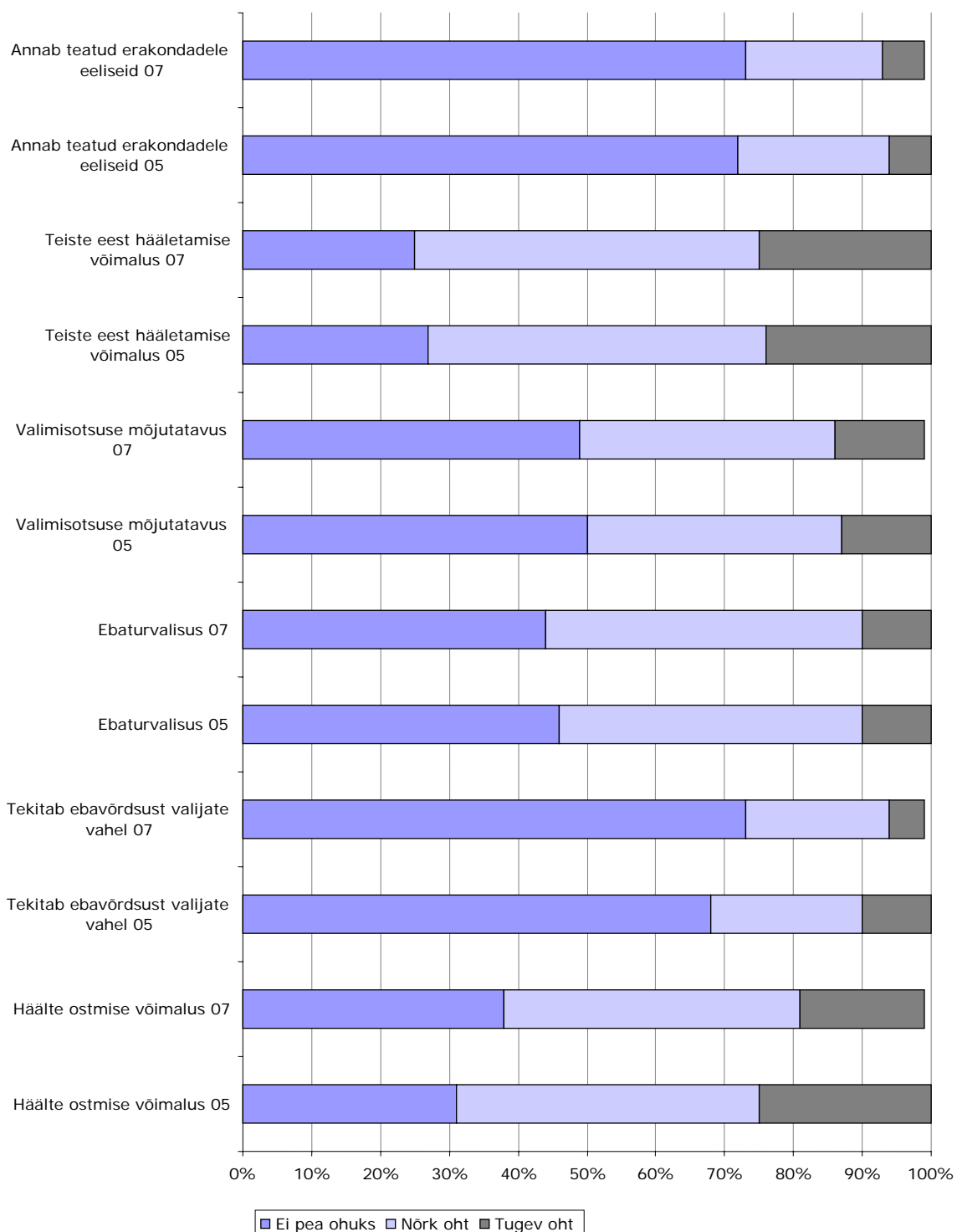
Üldine usaldus internetipanga suhtes püsib sarnaselt e-valimistega väga kõrgel tasemel. Peaaegu kõik vastanud usaldavad internetipanka. Tähelepanuväärne on siiski 2007. aastal „usaldan täiesti” kategooriast lahkunud 9% kategooriasse „pigem usaldan”. Teiseks oluliseks tulemuseks on internetipanga usaldusväärsuse jagunemine kõikide sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes nii ühtlaselt, et statistilisi seoseid ei esinenud.

Usaldus internetitehingute vastu on mõne protsendipunkti võrra madalam kui usaldus e-valimiste ja internetipanga suhtes, kuid lõpptulemusena väljendab siiski samuti kõrget usaldust – 96% vastanutest hindavad internetitehinguid „täiesti” või „pigem” usaldusväärseks.

Usaldusele antud kõrged hinnangud ei tähenda siiski seda, et e-valijad ei tajuks seoses e-hääletamisega ohtusid. Analüüsidest ohtude dünaamikat 2005. ja 2007. aastal näeme, et ohtude maatriks on püsinud üsna muutumatult. Väga suuri muutusi ei ole toimunud ühegi potentsiaalse ohuallika lõikes.

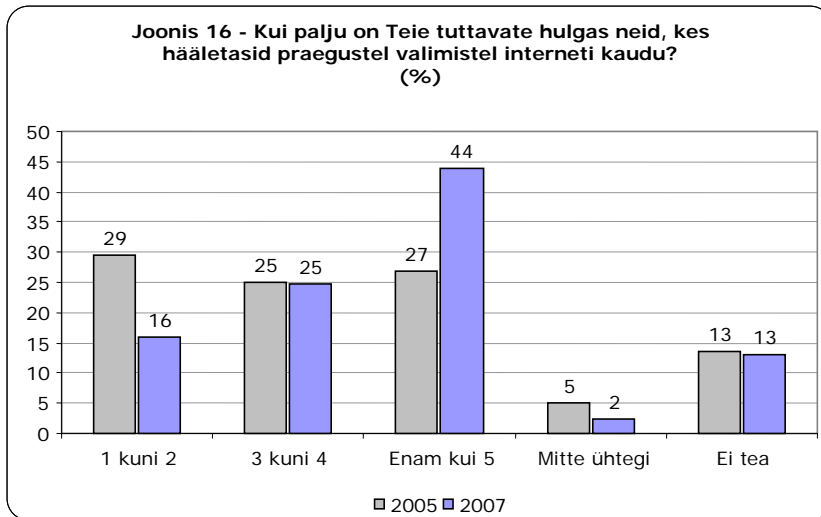
Kõige tugevamateks ohtudeks peetakse jätkuvalt teiste eest hääletamise võimalust (25%) ning häälte ostmise võimalust (18%). Ainsate ohtudena on 2007. aastal kasvanud ebavõrdsus valijate vahel ning häälte ostmise võimalus. Kõige väiksemateks ohtudeks peetakse ebavõrdsuse tekete valijat vahel ning teatud erakondadele eelise andmist (Joonis 15).

Joonis 15 - E-valimistega kaasnevad ohud

Sotsiaalse võrgustiku efektid

E-valijate tutvusringi kuuluvate teiste e-valijate hulk on võrreldes 2005. aastaga tunduvalt laienenud. Kui 2005. aastal oli 27% e-hääletajate tutvusringkonnas viis e-hääletajat, siis 2007. aastaks on see arv kasvanud 44%. 3-4 tuttavat e-hääletajat on jäänud enam-vähem samaks, ning ainult 1 e-hääletajat teadvate hulk on langenud 30%-ilt 16%-ile (Joonis 16).

Võrgustikust tingitud efekti täiendavaks uurimiseks võrreldi tutvusringkonnas olevate e-valijate seost sellega, millist valimismeetodit vastaja plaanis kasutada. Tabel 20 näitab väga selgelt, et nende hulgas, kes kavatsesid ise e-hääletada on tuttavate e-hääletajate hulk tunduvalt kõrgem kui teise puhul. Kahtlejate tutvusringkonnas on e-hääletajaid vähe.

Tabel 20 - Kas kavatsete ise või kavatses mõni teie lähedastest kasutada e-valimiste võimalust lähenevatel Riigikogu valimistel (vrd kui palju on Teie tuttavate hulgas e-valijaid)? (Minimeema)

		Kui palju on Teie tuttavate hulgas neid, kes hääletasid eelmistel valimistel interneti kaudu?					
		Mitte ühtegi	1-2	3-5	Enam kui 5	Ei oska öelda	Kokku
Kas kavatsete ise või kavatses mõni teie lähedastest kasutada e-valimiste võimalust lähenevatel Riigikogu valimistel?	Jah, kavatsen	8	17	12	11	20	68
		12%	25%	18%	16%	29%	100%
	Mina mitte, aga mõni lähedastest	29	40	8	4	46	127
		23%	31%	6%	3%	36%	100%
Ei oska öelda, võib olla		74	28	12	3	228	345
		21%	8%	3%	1%	66%	100%
Ei kavatses		73	15	3	3	129	223
		33%	7%	1%	1%	58%	100%
Kokku		184	100	35	21	423	763
		24%	13%	5%	3%	55%	100%

Võrreldes 2005. aastaga on e-hääletajad jätkuvalt valmis soovutama e-valimisi ka oma tuttavatele – mõlemal aastal püsib „kindlate” ja „pigem” soovitajate hulk 99% juures.

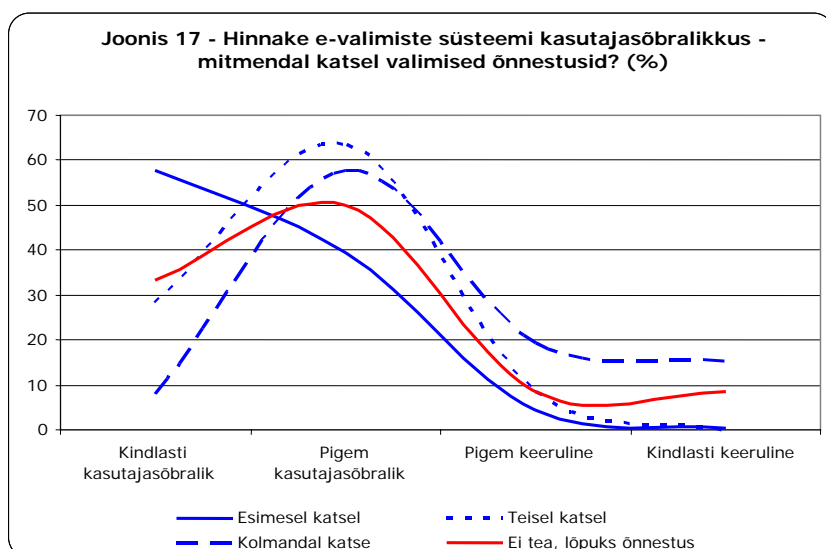
Kogemus

E-hääletajate hinnangud e-valimiste süsteemi kasutajasõbralikkusele on 2007. aastal koondtulemusena kasvanud 4% (liites kokku kategooriad „kindlasti” ja „pigem kasutajasõbralik”). Tähelepanuväärne on aga see, et 2007. aastal peab „kindlasti kasutajasõbralikuks” 10% rohkem e-hääletajaid kui 2005. aastal. Sama tähelepanuväärne on süsteemi pigem keeruliseks hinnanud inimeste vähenemine seniselt 8%-ilt 4%-ini (Tabel 21).

Tabel 21 - Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust?

		Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust?					
		Kindlasti kasutajasõbralik	Pigem kasutajasõbralik	Pigem keeruline	Kindlasti keeruline	Ei oska öelda	Kokku
Aasta	2005	139	153	24	0	3	319
		44%	48%	8%	0%	1%	100%
	2007	644	501	42	7	1	1195
		54%	42%	4%	1%	0%	100%
Kokku		783	654	66	7	4	1514
		52%	43%	4%	0%	0%	100%

Võrreldes valimiskeskonna kasutajasõbralikkust valimiseks kulunud katsete hulgaga, näeme et esimesel katsel õnnestunute hinnangud on kahe kõige kõrgema hinnangu kategooria lõikes võrdsed nendega, kellel kulus valimiseks vähemalt kaks katset. Kolmandal katsel õnnestunud on kõige rahuolematumad ning enam kui nelja katset vajanud hindavad taas kord valimissüsteemi kasutajasõbralikuks (Joonis 17; Tabel 22).

Tabel 22 - Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel (vrd hinnang kasutajasõbralikkusele)?

		Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust?					
		Kindlasti kasutajasõbralik	Pigem kasutajasõbralik	Pigem keeruline	Kindlasti keeruline	Ei oska öelda	Kokku
Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel?	Jah	610	415	28	2	1	1056
		58%	39%	3%	0%	0%	100%
	Ei, alles teisel katsel	27	61	8	0	0	96
		28%	64%	8%	0%	0%	100%
	Ei, alles kolmandal katsel	2	15	5	4	0	26
		8%	58%	19%	15%	0%	100%
	Ei oska öelda, kuid lõpuks õnnestus	4	6	1	1	0	12
		33%	50%	8%	8%	0%	100%
Kokku		643	497	42	7	1	1190
		54%	42%	4%	1%	0%	100%

Lähtuvalt positiivsest kasutajakogemusest võeti eraldi vaatluse alla valijate eelistus järgmiste valimiste ajal. Üldised eelistused interneti teel hääletamiseks püsivad ka tulevikus – 96% vastanutest eelistaksid e-valimisi kasutada ka järgmiste valimistel. Mõnevõrra vähemaks on jäänud nende hulk, kes ütlevad, et nad sooviks seda kindlasti teha, kuid kasvanud on ka nende hulk, kes soovivad „pigem” internetis oma hääle anda (Tabel 23).

Tabel 23 - Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?

		Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?					
		Kindlasti interneti teel	Pigem interneti teel	Pigem valimisjao skonnas	Kindlasti valimisjao skonnas	Ei oska öelda	Kokku
Aasta	2005	227	81	3	0	8	319
		71%	25%	1%	0%	3%	100%
	2007	795	363	11	2	28	1199
		66%	30%	1%	0%	2%	100%
Kokku		1022	444	14	2	36	1518
		67%	29%	1%	0%	2%	100%

Võrreldes valimismeetodi eelistust järgmistel valimistel praeguse hinnanguga valimissüsteemi kasutajasõbralikkusele näeme, et hoolimata hinnangu langusest ei soovi inimesed siiski järgmine kord loobuda e-hääletamisest. Teisisõnu, keskmine või halb kasutajakogemus praegustel valimistel ei pane e-hääletajaid loobuma e-valimistest järgmisel korral (Tabel 24). Tendentsi kontrollimiseks võrreldi sama nähtus e-valimisteks kulunud katsete hulgaga (Tabel 25), mille põhjal võib kinnitada, et negatiivne kasutajakogemus ei mõjuta e-hääletamisest osavõttu olulisel määral.

Tabel 24 - Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust (vrd millist võimalust eelistaksite järgmistel valimistel kasutada)?

		Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?					
		Kindlasti interneti teel	Pigem interneti teel	Pigem valimisjaos konnas	Kindlasti valimisjaos konnas	Ei oska öelda	Kokku
Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust?	Kindlasti kasutajasõbralik	452 70%	177 27%	6 1%	1 0%	8 1%	644 100%
	Pigem kasutajasõbralik	309 62%	170 34%	3 1%	0 0%	17 3%	499 100%
	Pigem keeruline	26 62%	13 31%	1 2%	0 0%	2 5%	42 100%
	Kindlasti keeruline	3 43%	2 29%	0 0%	1 14%	1 14%	7 100%
	Ei oska öelda	1 100%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	1 100%
Kokku	791 66%	362 30%	10 1%	2 0%	28 2%	1193 100%	

Tabel 25 - Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel (vrd millist võimalust eelistaksite järgmistel valimistel kasutada)?

		Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?					
		Kindlasti interneti teel	Pigem interneti teel	Pigem valimisjaos konnas	Kindlasti valimisjaos konnas	Ei oska öelda	Kokku
Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel?	Jah	712 67%	316 30%	7 1%	1 0%	22 2%	1058 100%
	Ei, alles teisel katsel	56 58%	33 34%	2 2%	0 0%	5 5%	96 100%
	Ei, alles kolmandal katsel	13 50%	11 42%	0 0%	1 4%	1 4%	26 100%
	Ei oska öelda, kuid lõpuks õnnestus	9 75%	3 25%	0 0%	0 0%	0 0%	12 100%
Kokku	790 66%	363 30%	9 1%	2 0%	28 2%	1192 100%	

Kõik e-hääletajad soovivad, et riik võimaldaks e-valimisi ka tulevikus (99% 2005. aastal ja 100% 2007. aastal), võrreldes 2005. aastaga ei ole selle tunnuse lõikes muutust toimunud.

Võrreldes nende hinnanguid, kelle arvates peaks riik e-valimisi ka tulevikus võimaldama valimismeetodi eelistusega järgmistel valimistel, olulisi tendentse ei eristu. See „mitte-tulemus” on oluline indikaator selleks, et näha seoste puudumist isikliku valimismeetodi eelistuse ja riigi poolt e-valimiste võimaldamise kontekstis (Tabel 26). Teisisõnu, hoolimata e-hääletaja soovist osaleda e-valimistel, peaks riik igal juhul e-valimisi tulevikus võimaldama.

Tabel 26 - Kas riik peaks võimaldama e-valimisi ka edaspidi (vrd millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada)?

		Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?						
Aasta		Kindlasti interneti teel	Pigem interneti teel	Pigem valimisjaos konnas	Kindlasti valimisjaos konnas	Ei oska öelda	Kokku	
2005	Kas riik peaks võimaldama e-valimisi ka edaspidi?	Kindlasti	223	60	1	6	290	
			77%	21%	0%	2%	100%	
		Pigem jah	4	20	1	2	27	
			15%	74%	4%	7%	100%	
		Pigem ei	0	0	1	0	1	
			0%	0%	100%	0%	100%	
	Kindlasti							
	Ei oska öelda	0	1	0	0	1		
		0%	100%	0%	0%	100%		
	Kokku	227	81	3	8	319		
		71%	25%	1%	3%	100%		
2007	Kas riik peaks võimaldama e-valimisi ka edaspidi?	Kindlasti	780	307	6	1	1113	
			70%	28%	1%	0%	2%	100%
		Pigem jah	12	54	4	1	7	78
			15%	69%	5%	1%	9%	100%
		Pigem ei	0	1	0	0	0	1
			0%	100%	0%	0%	0%	100%
	Kindlasti mitte	0	0	1	0	1	2	
		0%	0%	50%	0%	50%	100%	
	Ei oska öelda	1	0	0	0	1	2	
		50%	0%	0%	0%	50%	100%	
	Kokku	793	362	11	2	28	1196	
		66%	30%	1%	0%	2%	100%	

Peaaegu kõik e-hääletajad on nõus väitega, et Eesti arengule tuleks kasuks kui inimesed kasutaksid e-teenuseid võimalikult laialdaselt (95% 2005. aastal ja 97% 2007. aastal).

7. Järeldused ja diskussioon

7.1. Instrumentaalsed tegurid

Instrumentaalsete tegurite empiirilised indikaatorid väljendavad e-valimistest osavõtmiseks vajalikke tehnilisi ja oskuslikke eelduseid. Kõige olulisema tunnustegrupi moodustavad arvutikasutusoskus, juurdepääs internetile ning selle kasutamissagedus. Eraldi on vaatluse alla võetud ID-kaardi ja ID-kaardilugejaga seonduv kui tehniline barjäär, mida on paljudes tehnilise ja juriidilise sisuga analüüsides peetud peamiseks e-valimistest osavõtmist takistavaks teguriks. Sisuliselt võivad kõik instrumentaalsed tegurid takistada e-valija juurdepääsu hääletusüsteemile ning mõjutada seeläbi oluliselt valimistes osavõttu. Antud juhul on eesmärgiks kirjeldada ja analüüsida e-valija instrumentaalset pagasit ning näidata muutusi 2005. ja 2007. aasta vahel.

Hinnang arvutikasutusoskusele

E-valijate enesekohased hinnangud arvutikasutusoskusele on kõrged. Varieeruvus erinevate demograafiliste tunnuste lõikes on olemas, kuid üldine hinnang arvutikasutusoskusele on läbivalt kõrge. Võrreldes 2005. aastaga ei ole enesekohased hinnangud arvutikasutusoskusele olulisel määral muutunud. Sotsiaal-demograafiliste tunnuste võrdlev analüüs kinnitab, et enesekohased hinnangud on ühtlustunud soo lõikes – naiste kõrged hinnangud oma arvutikasutusoskusele on peaaegu samal tasemel meeste hinnangutega.

Mõnevõrra vastuoluline on arvutikasutusoskusele antud kõrgete hinnangute püsimine hoolimata sellest, mitmendal katsel e-valimised õnnestusid. Võiks arvata, et e-valimised õnnestusid kolmandal katsel nendel, kelle arvutikasutusoskus on madalam. Kuna see järeldus kinnitust ei leia on siin võimalik välja tuua kaks põhjust. Esiteks, väikese osa e-hääletajate enesekohased hinnangud arvutikasutusoskusele on kõrged ja ebaobjektiivsed. Tunduvalt tõenäolisemaks võib aga pidada jätkuvate tehniliste probleemide olemasolu, mis on seotud sellega, et e-valimiste kliendipoolsed lahendused töötavad väga hästi vaid piiratud hulgal platvormidel ja veebilehitsejatel. Seega, hoolimata heast arvutikasutusoskusest tuleb mitu korda proovida, et ID-kaardilugeja, ID-kaart ja arvuti omavahel tööle saada. Tulemust tõlgendades tuleb ka silmas pidada esimesel katsel ebaõnnestunute suhteliselt väikest hulka (vaid 9% valimist).

Üldisemal pinnal on arvutikasutusoskusel siiski otsene ja selge seos kavandatava valimismeetodiga. Võrreldes arvutikasutusoskust tava- ja e-hääletate lõikes selgus, et potentsiaalsete e-hääletajate hinnangud oma arvutikasutusoskusele on tunduvalt kõrgemad kui nendel, kes ei kavatse e-hääletamisest osa võtta. Kahtlejate grupp (inimesed, kes ei ole veel otsustanud) ja e-hääletajaid oma tuttavate hulgas omavate grupp (inimesed, kes ise ei kavatse minna valima, kuid kes tunnevad e-hääletajaid) demonstreeris häid ja rahuldavaid hinnanguid enda arvutikasutusoskusele.

Sellest lähtuvalt võime arvutikasutusoskuse kaudu välja tuua kolm põhjuslikku seost võimaliku valijatüübiga:

- (1) potentsiaalne e-valija - väga kõrge ja kõrge hinnang arvutikasutusoskusele iseloomustab suure tõenäosusega potentsiaalset e-valijat;
- (2) kahtleja - hea ja rahuldav hinnang arvutikasutusoskusele väljendab kahtlejaid ning kindlaid tavavalijaid, kelle tuttavate hulgas leidub e-valijaid;
- (3) tava- või mittevalija – rahuldavad ja puuduliku hinnangud arvutikasutusoskusele kirjeldab neid inimesi, kes ei soovi e-valimistest või valimistest üldse osa võtta.

Kindlasti ei saa seda tüpoloogiat täiesti universaalseks lugeda, sest näiteks piiratud liikumisvõimalusega inimesed võivad olla e-hääletajad hoolimata sellest kui hästi või halvasti nad arvutit oskavad kasutada.

Arvutikasutusoskuse ja valimismeetodi valiku seoste olemasolu on leidnud kinnitust ka varasemas uuringus. Trechsel & Breuer hindavad arvutikasutusoskust üheks kõige olulisemaks indikaatoriks, mille järgi inimene langetab oma otsuse e-valimiste kasuks. Sama oluliseks peetakse usaldust interneti ja internetis tehtavate tehingute suhtes (Trechsel & Breuer 2006).

Interneti ja internetipanga kasutamine

Interneti kasutusaktiivsus on e-hääletajate kontekstis kõrge ning märkimisväärseid muutusi võrreldes 2005. aastaga toimunud ei ole. Internetti kasutatakse kõige rohkem töö juures, mis on põhjendatav sellega, et valim on aktiivne tööeline inimene, kelle suurem osa päevast möödub töö juures.

Võrreldes interneti kasutamise ja hääletamise kohta tuli välja huvitav statistiliselt olulise seose puudumine, mille järgi interneti kasutamise koht ei ole seotud hääletamise kohaga. See näitab, et e-valijate hoiakud on koherentsed IKT-kasutamise loogikaga – mobiilsus ja geograafiline sõltumatus ei määra kindlaid piire erinevatele toimingutele. Oluline on siiski mõista, et interneti kasutamise sagedus ja koht ning e-valimiste eelistamine tavahääletamisele ei ole omavahel põhjuslikus seoses (Trechsel & Breuer 2006). Seetõttu ei saa nende tulemuste olulisust ja mõju väga suureks pidada.

Erinevalt internetikasutamise sagedusest võib pidada internetipanga teenuste kasutamist paar korda nädalas piisavaks, et pidada kasutajat e-teenustega harjunuks inimeseks. Vastajate hulgas on aktiivseid internetipanga kasutajaid 80% (kellest 31% kasutab internetipanka peaaegu igapäevaselt ja 49% paar korda nädalas). 2007. aastal on väga aktiivsete internetipanga kasutajate hulk langenud. Põhjuslikke seoseid on siin üsna raske leida. Võimalik, et üheks põhjuseks on stabiilsem elukorraldus, mis ei eelda igapäevast pangateenuste kasutamist.

ID-kaardi hankimine

ID-kaardi olemasolu on kõikidelt e-valijatelt nõutav, ilma selleta ei ole võimalik e-valimiste süsteemi kaudu hääletada. Kuna Eesti ID-kaart kehtib Euroopa Liidu liikmesmaades (sh Eestis) isikuttõendava dokumendina, on paljud soetanud endale selle juba varem.

Kui 2005. aastal eristus 25 inimesest koosnev grupp, kes oli ID-kaardi soetanud spetsiaalselt selleks, et osaleda valimistel interneti kaudu, siis 2007. aastal läbiviidud uuringu andmed näitavad selle grupi vähenemist. Üheks põhjuseks on ID-kaartide lai levik ja ID-kaarti nõudvate teenuste hulga kasvamine. Käesoleva uurimistöö aluseks olev mittetõenäosuslik valim ei luba teha statistilisi üldistusi üldvalimine ning absoluutarvuliselt on nii 25 kui 54 inimest liiga väike kogus (nii palju inimesi soetas 2005. ja 2007. aastal ID-kaardi spetsiaalselt

valimiste jaoks), et teha laiemaid statistilisi järeldusi. Siiski võib pidada seda piisavalt suureks hulgaks et teha mõnevõrra laiemaid kvalitatiivseid järeldusi.

Tulenevalt uuringu küllaltki suurest valimist (1206 vastajat 30 243) võib eeldada, et seekordsetel valimistel hangiti küllalt palju ID-kaarte spetsiaalselt selleks, et osaleda e-valimistel. See eeldus läheb kokku innovatsioonileviku S-kurvi mudeliga (Rogers 1995), mille järgi innovatsiooni esimestes etappide toimub kasutajate kaasamine ning tehnoloogia katsetamine ja omaksvõtmine. ID-kaardi soetamine on just nimelt selline indikaator, mis väljendab innovatsiooniks vajalikke eelduste täitmist ja eeltingimust innovatsiooni tekkeks.

Empiirilisel tõendatud grupi käitumismudelit üldistades, võib järeldada, et ligikaudu 1300-1400 inimest soetas ID-kaardi spetsiaalselt valimiste jaoks, mis on võrreldes 2005. aasta sama tulemusega (700-800) suhteliselt väiksem, kui piisav siiski, et näha kasutajate liitumist innovatsioonikõvera varajase staadiumiga. Tunduvalt suurema kaalu saab see suhteliselt väike grupp inimesi, kui võtta arvesse, et seekordsetel valimistel oli esmakordselt ID-kaarti elektrooniliselt kasutanute hulk kokku 11 894 inimest ehk 39% kõikidest e-hääletanutest (Vabariigi Valimiskomisjon 2007). See omakorda näitab, et ID-kaardi kasutamine tema põhieesmärgil on selgelt oma arengu alguses.

ID-kaardilugeja seadistamine

ID-kaardilugeja seadistamine on oluline tehniline eeldus e-valimistest osavõtuks, mis sisaldab endas mitte ainult lugeja füüsilist seadistamist, vaid ka selle hankimist ja ID-kaardi sertifikaatide uuendamist. See on protsess, mis lisaks riistvara olemasolule, eeldab ka tehnilisi teadmisi ning mida on seetõttu peetud võimalikuks barjääriks teenuse tarbimisel. ID-kaardilugeja seadistamist peetakse piisavalt keeruliseks protseduuriks. Selle kohta on võimalik leida tõendeid meediatekstidest, avaliku sektori poolt korraldatavatest koolitustest ja 2005. aasta uuringutulemuste kvalitatiivsest analüüsist (Vassil 2006).

ID-kaardilugeja seadistamise kohta hinnangute teadasaamine sõltub otseselt sellest, kas retsipient seadistas lugeja ise või palus seda mõnel spetsialistil teha. Empiirilised tulemused näitavad, et enamus vastanuid on paigaldanud ID-kaardilugeja oma arvutisse ise nii 2005. kui 2007. aastal. Täheldatav on isegi ca 10% iseseadistanute kasv 2007. aastal, mis kinnitab seda, et protseduur on muutunud inimestele arusaadavamaks ning varasemas uuringus ennustatud tehnilised probleemid (Vassil 2006) on tegelikest väiksemad.

Sarnaselt 2005. aasta tulemustele peetakse ID-kaardilugeja paigaldamist pigem lihtsaks kui keeruliseks protseduuriks. 2005. aastal tegevust keeruliseks hinnanud 20% vastanutest on 2007. aastaks järele jäänud 15%. Tõenäoliseks põhjuseks võib pidada Eesti Sertifitseerimiskeskuse senisest efektiivsemat ja paremat selgitustööd, arusaadavamaid abimaterjale ja interaktiivseid juhendeid jmt. Teiste põhjustena saab välja tuua piisava ajalise ressursi, kõrgema teadlikkuse ning eelmistest valimistest saadud kogemuse.

Hinnangute jagunemine sugude vahel kinnitab taas sugudevahelise lahknevuse vähenemist. Kui 2005. aastal oli lihtsaks ja pigem lihtsaks hinnanud meeste ja naiste vahe 18% (st protsessi lihtsaks pidavaid naisi oli 18% võrra vähem kui sama hinnanguga mehi), siis 2007. aastal näeme, et vahe on vähenenud 13%-ini. Samas on jätkuvalt näha, et naiste hulgas on tunduvalt rohkem neid, kes ei oska antud protsessile hinnangut anda.

Hinnangud ID-kaardilugeja seadistamisele näitavad, et e-valijad on tehniliselt pädevad, hindavad oma arvutikasutusoskust kõrgeks ja peavad ID-kaardilugeja seadistamist lihtsaks protseduuriks. Teatud tehniliste probleemide püsimisest annab tunnistust siiski e-valimiste õnnestumise võrdlemine hinnanguga, mis on antud ID-kaardilugeja seadistamisele. Näeme, et tervelt 16% vastanutest, kes hindasid ID-kaardilugeja seadistamist lihtsaks ei saanud e-valimistega hakkama esimesel katsel. See on jätkuv tõend selle kohta, et barjäärid eksisteerivad üsna suurele hulgale e-valijatele.

7.2. Osalustegurid

Osalustegurite analüüs vaatab makrotasandil e-valimiste mõju valimisaktiivsusele ning prognoosib valimisaktiivsuse dünaamika järgmisteks valimisteks. E-valija kontekstis määratletakse tema poliitilise aktiivsuse omadused ning poliitiliste otsuste teadlikkus ja valikute kindlus.

E-valimiste mõju valimisaktiivsusele

Kõige märgatavam tulemus poliitilise osaluse kontekstis on seotud küsimusega „Kui teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?“. Tervelt 87% vastanutest oleks läinud valima hoolimata sellest, kas e-valimised oleks toimunud või mitte. 13% e-valijatest oleks jätnud oma hääle andmata, kui e-valimiste võimalust poleks seekordsetel valimistel olnud. Seega on e-valijatel kindel hoiak selle suhtes, et valimistest peab osa võtma ning see omakorda on indikaator, mis (1) iseloomustab eeskätt e-valijat ning (2) väljendab tema keskmiselt kõrgemat poliitilist osalust.

Võttes võrdluseks uuringu Mina.Maailm.Meedia 2004 andmed võime e-valija liigitada kõrge aktiivsuseindeksiga valijatüüpi – täpsemalt aktiivsusegruppi 4 ja 5 (Raudsaar & Kasemets 2004). See on tüüp, kes käib valimas ka lörtsise ilmaga, samas kui teised jäävad koju koguni kauni suveilmaga (Raudsaar & Kasemets 2004). Neid valijaid iseloomustab asjaolu, et nad osalevad valimistel igal juhul, sõltumata sellest, kas e-valimised on olemas või mitte. Seda argumenti kinnitab ka fakt, et 53% vastanute jaoks ei mõjutanud e-valimiste süsteemi olemasolu soovi valimistest osa võtta.

See küsimus on olulise tähtsusega kui vaadata nende osa, kes oleks jätnud oma hääle andmata, kui e-valimisi poleks olnud (neid oli 18% 2005. ja 13% 2007. aastal). Selle kaudu on võimalik hinnata e-valimiste mõju valimisaktiivsusele. 2005. aasta andmete põhjal võinuks järeldada, et e-valimiste olemasolu ei oma valimisaktiivsusele olulist mõju, sest e-valimiste ärajätmine oleks langetanud valimisaktiivsust vaid 0,2% võrra. 2007. aastal on e-valimisest osavõtnud arv kasvanud 30 243, moodustades 5,5% kõikidest hääletanutest. Kandes üle 13%-ilise mittehääletanute osa üldvalimile, näeme et juhul kui e-valimised oleks 2007. aastal ära jäänud, oleks mõju valimisaktiivsusele olnud tunduvalt suurem – valimisaktiivsus oleks langenud 0,7% võrra, mis kokku tähendaks 3 931 hääle andmata jätmist. Mõistagi ei saa neid järeldusi tehes olla täiesti tõsikindel, tegemist on mittetõenäosusliku valimi põhjal

sünteesitud järeldustega. Siiski lubab valimi suurus umbes viieprotsendilist viga arvesse võttes mõnevõrra laiemad üldistusi teha.

Varasemad uuringud on kinnitanud, et e-valimised on vaid alternatiiv nendele, kes võtavad valimistest osa nagunii (Norris 2005, Coleman 2006, Trechsel & Breuer 2006). Käesolev uuring näitab, et e-valimistel on teatud positiivne mõju valimisaktiivsuse kasvule ja see on sõltuv e-valimistest osavõtnute hulgaga. Kahe viimase aasta tulemuste põhjal võib väita, et mida rohkem inimesi võtab e-valimistest osa, seda suurema tõenäosusega kaasatakse valimistesse muidu mitteosalevaid valijaid (inimesed, kes jätkaks oma hääle ilma e-valimiste toimumiseta andmata). Käesolevas uuringus on need poliitiliselt madala aktiivsusega inimesed, kes moodustades 31% e-valijatest oleks jätnud oma hääle andmata, kui e-valimisi poleks toimunud. Seega on e-valimistest osavõtnute hulga, valimata jätmise ja poliitilise aktiivsuse vahel selge seos.

See omakorda avaldab otsest mõju valimisaktiivsuse kasvule. Ehkki e-valimiste lõplik eesmärk on suurendada üldist kaasatust eeskätt poliitiliselt aktiivsete inimeste näol, tuleb praegu näha e-valimiste kaasamispotentsiaali nende inimeste lõikes, kes muidu hääletamises ei osaleks.

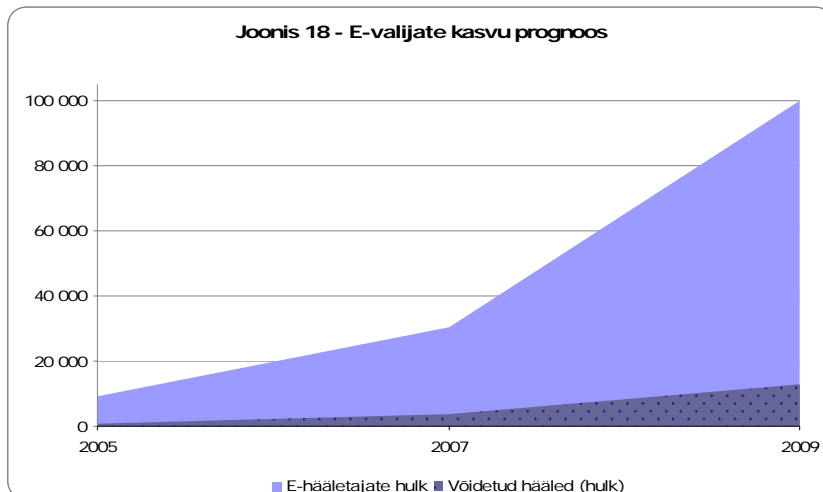
Tehnoloogilise innovatsiooni erinevad käsitlused tõendavad üsna selgelt, et tehnoloogia rakendatavus varases kasvufaasis ei ole lineaarse, vaid eksponentsiaalse kasvuga (Kurzweil 2006). Kurzweili järgi ei saa prognoosida iga konkreetse tehnoloogilise rakenduse käitumismustrit, kuid saab ennustada tehnoloogilise mudeli üldist arengutrendi (Kurzweil 2006). Tuginedes tehnoloogilise innovatsiooni teoreetilistele käsitlustele ning e-valimistest osavõtu empiirilistele andmetele 2005. ja 2007. aastast, esitakse alljärgnevalt prognoos (1) e-valimistest osavõtjate hulga ja (2) uute valijate ehk kasvava valimisaktiivsuse kohta.

Tabelis 27 on ära toodud e-valijate kogemuslik hulk 2005. ja 2007. aastal ning prognoos 2009. aastaks. Prognoos tugineb kahele kesksele muutujale: (1) e-valimistest osavõtjate arv iga järgmise valimisega kasvab 3,2 korda (2005. ja 2007. aasta kogemuslik võrdlus) ja (2) e-valimiste olemasolust tingitud hääletajate hulk (valijad, kes muidu ei annaks oma häält) on 13% e-hääletanutest.

Eraldi on välja toodud e-hääletajate osakaal hääletanutest ning lisandunud hääled protsendina ning absoluutarvuna.

Tabel 27 – E-valijate kasv seoses valimisaktiivsusega			
	2005	2007	2009
E-hääletajate hulk	9 317	30 243	99 802
E-hääletajate osakaal hääletanutest	2%	5,5%	18%
Lisandunud hääled hääletanutest (%)	0,2%	0,7%	2,4%
Lisandunud hääled (hulk)	1 007	3 851	12 974

Prognoosi tõlgendades tuleb arvesse võtta, et e-valijate lisandumine 3,2-kordselt võrreldes iga eelmise valimisega on lõplik protsess, mis aeglustub tehnoloogilise küpsuse arengufaasi jõudmist. Seega, kasv peatub teatud optimaalse piiri saavutamisel. Milliseks optimaalne piir kujuneb, ei ole käesoleva uurimustöö raames vastatav. Antud töö raames on oluline näha, et e-hääletajate kasv tingib valimisaktiivsuse mõõduka kasvu (Joonis 18).

Rahvusvaheline e-valimiste alane teaduskirjandus on valdavalt ühel meelel selles suhtes, et e-valimised ei oma valimisaktiivsuse kasvule märkimisväärset mõju. Samasuguse järelduseni jõudis ka ainult 2005. aasta tulemuste põhjal koostatud uuringud (Trechsel ja Breuer 2006, Vassil 2006). Põhjaliku teoreetilise seletuse sellele nähtusele pakub Norris oma valimiskulude teooria kaudu (Norris 2002).

Käesoleva uurimustöö empiirilised tulemused võimaldavad teha senistest uuringutest mõnevõrra teistsuguseid järeldusi. Need järeldused on:

- (1) e-valimistel on mõõdukas mõju valimisaktiivsuse kasvule;
- (2) e-valimistest ajendatud valimisaktiivsuse kasv tekib alles pärast kriitilise e-valijate massi tekkimist, milleks on 5% valijaskonnast;

- (3) e-valimistest tingitud valimisaktiivsuse kasv tugineb suurele hulgale inimestele, kelle hulka satuvad piisavalt palju neid, kes muidu valima ei läheks;
- (4) e-valimistest tingitud valimisaktiivsuse kasv on mehhaaniline ning mitte kvalitatiivne – see tekib inimeste baasil, kes võtavad valimistest osa instrumentaalsetel põhjustel ning mitte seetõttu, et nende kaasatus on senisest suurem;
- (5) traditsionaalsed mittevalijad satuvad e-valijate hulka seetõttu, et e-valimised alandavad valima minemisega seotud alternatiivkulusid.

Viimane põhjus on eriti märkimisväärne seoses Norris' e valimiskulude teooriaga, mis ei võta arvesse asjaolu, et samaväärselt võimalusega mitte hääletada (tulenevalt alternatiivkuludest) on inimesel ka võimalik hääletada. Kui valimiseks seotud füüsilised kulud on viidud miinimumini, siis mehhaaniline kaasamine võib pakkuda iseenesest juba teatud põhjuse protsessiga kaasa liikuda.

Põhjus, miks paljud rahvusvahelised uuringud ei ole suutnud näidata seost valimisaktiivsuse kasvu ja e-valimiste vahel seisneb selles, et puuduvad analüüsid üleriiklike siduvate valimiste kohta mitmel erineval valimisperiodil. Enamik uuringuid on tehtud vaid ühe konkreetse valimisperiodi põhjal, võttes arvesse ühte konkreetset piirkonda suuremast territooriumist. Seetõttu on kriitilise tähtsusega jätkata e-valimiste alaseid võrdlevaid uuringuid nendes piirkondades, kus neid kasutusele võetakse.

E-valija poliitiline aktiivsus

Eelnev analüüs näitas e-valimiste mehhaanilist mõju üldisele valimisaktiivsusele. Teisisõnu, piisavalt suur kasutajate hulk ja valimiskulude ilmne alanemine haarab endaga kaasa inimesed, kes tavaliselt ei läheks valima – nende alternatiivkulu valima minekuks on piisavalt madal. Kaasamine toimub mehhaaniliselt mitte kvalitatiivselt uut taset saavutades. Kvalitatiivse kaasamise seisukohalt on tunduvalt olulisem kirjeldada e-valija neid omadusi, mis on seotud valimiseelse hoiakuga erinevate poliitilise osaluse indikaatorite suhtes. Järgnevalt võetakse vaatluse alla e-valijate enesekohased hinnangud poliitilisele aktiivsusele ja valikuga seotud aspektidele.

Üheks kõige olulisemaks osalust määravaks teguriks on valijate veendumus, et nende hääl on oluline ja et nende hääl mõjutab seda, kes ja kuidas riiki või kohalikku omavalitsust juhib. Mitmed teoreetikud kirjeldavad seda nähtust mõistega tõhusus (*efficacy*), mis väljendab

- (4) kodaniku usaldust valitsuse vastu,
- (5) kodaniku võimet valituse tegevusest aru saada ning
- (6) kodaniku suutlikkust mõjutada poliitilisi otsuseid.

Kui need tingimused on täidetud, võib pidada tõhusust kõrgeks, kui mitte, siis madalaks. Colemani järgi on tõhusus 22 riigis langenud 1960. aastatest alates 70%-ilt 20%-le 2006. aastal (Coleman 2006). Tõhususe uurimiseks e-valijate kontekstis püstitati küsimusena „Mis Te arvate, kas Teie hääl mõjutab seda, kes ja kuidas Teie riiki juhivad?“. See on üks fundamentaalsemaid tegureid, mis määrab valija poliitilise kaasatuse ja selle esinemisvormid tulevikus.

Kui 2005. aastal arvasid alla 40% e-hääletajatest, et nende hääl avaldab kindlasti mõju sellele, kes nende riigi juhib ja pooled pidasid hääle mõju mõnevõra oluliseks, siis 2007. aastal on toimunud üsna oluline muutus tõhususe kasvu suunas. Tervelt 52% hindab enda hääle olulisust kõrgeks ning vaid 4% ei pea seda üldse oluliseks.

Põhjused, mis viitavad enda hääle tähtsuse tajumiseni poliitiliste valikute kontekstis võivad olla kaheksa. Esiteks võib toimida üleminekuühiskonnale omane tsiviliseerimisprotsess, mille käigus poliitiliselt aktiivsemad ja vastutustundlikumad valijad (kelle hulk e-valijad kahtlemata kuuluvad) võtavad omaks need demokraatlikud väärtused, mis tähtsustavad ja julgustavad üksikvalija käitumist. Teiseks võib selle põhjuseks pidada Eesti valimiseelset situatsiooni, kus poliitiline maastik oli ülevoolavalt negatiivne – maatehingud, korrupsioon, poliitikute siseringi otsused ja üksteise ringkaitse ühendas valijaid sellele vastu seisma.

Poliitilise aktiivsuse kontekstis hindavad e-hääletajad ennast mõõdukaks. 52% vastanutest osaleb poliitilistel üritustel, vestleb poliitikast oma perekonna või sõpradega ning jälgib poliitilisi protsesse aeg-ajalt või pigem harva; tervelt 10% vastanutest märgib samade tegevuste koha väga harva. Üsna väike erinevus esineb meeste ja naiste poliitilise aktiivsuse hinnangutes, mille järgi on mehed pisut aktiivsemad poliitika suhtes kui naised.

2005. aasta tulemuste põhjal tehtud järeldus, et e-hääletajad on poliitiliselt väga aktiivsed ei leia otseselt kinnitust 2007. aasta andmeid analüüsides. Pigem väljendavad uued tulemused e-valijate tunduvalt tasakaalukamat jaotumist mitme tunnuse lõikes – poliitiline aktiivsus ja (varem analüüsitud) tehnilised oskused. See on põhjendatav eeskätt asjaoluga, et 2007. aastal

on e-valijate koguhulk kasvanud enam kui 3 korda võrreldes 2005. aastaga (samuti on kasvanud uuringu valimi suurus). Saame väita, et e-hääletajate poliitiline aktiivsus on mõõdukas, neil on eluterve huvi poliitika ja poliitilisel maastikul toimuva vastu. Vaid viiendik e-hääletajatest on kõrgema poliitilise aktiivsusega ning nende hulgas on mehi pisut rohkem kui naisi.

Seetõttu on mõnevõrra ootamatu, et 85% vastanute arvates võiks riik kasutada üleriigilisi rahvahääletusi lisaks saadikute valimisele ka muude oluliste poliitiliste otsuste tegemiseks. Suur hulk vastajaid võib olla tingitud ühelt poolt sellest, et küsimuse järel oli näitena välja toodud Eesti osalus tuumajajaama projektis, mille üle käis samal ajal nii poliitilistes ringkondades kui meedias jõuline debatt. Samas on üsna loogiline, et üleriigilisi rahvahääletusi korraldataksegi väga oluliste teemade üle otsustamiseks. Seega võib pidada e-hääletajat küll mõõdukaks poliitilise aktiivsuse kontekstis, kuid tema soov olla osaline poliitilises otsustusprotsessis on pigem kõrge kui madal. Kas need tulemused väljendavad e-hääletaja kõrgemat valmidust osalusdemokraatiaks, ei ole käesoleva analüüsi pädevuses, siiski tuleb lugeda antud tulemust märkimisväärseks just seetõttu, et e-valija on valmis suuremaks osalemiseks poliitilises otsustamises.

Viimaks tuleb ka arvesse võtta e-hääletaja reaalsed valimispraktikat. Üle poole vastanutest on osa võtnud kõikidest viimastest valimistest ning üle 70% on vaid ühel viimastest valimistest jätnud osalemata. Reaalne valimispraktika on üsna selge hoiaku indikaator, mis kinnitab seda, et e-hääletajad on üldjuhul kindlad valijad. Kõrgem poliitiline aktiivsus avaldab sellele teatud mõju, kuid valimas käivad ühtviisi need, kes märgivad enda poliitiliseks aktiivsuseks kõrgema kui ka madalama määra. Kindel seaduspära ilmneb vanuse ja valimispraktika vahel – mida vanemad inimesed, seda suurema tõenäosusega osaletakse kõikidel valimistel.

Põhjuse antud situatsioonile pakub Peter Dahlgren, kelle järgi ei ole poliitiline kaasatus seotud ratsionaalsuse, arvamuste paljususe vm üsna traditsioonilisele demokraadiadiskursusele omaste väljenditega. Oluline on hoopis kodanike kirg ja motiiv osaleda demokraatlikus protsessis (Dahlgren 2006). Seetõttu on võimalik kodanike poliitilist aktiivsust ja reaalsed valimispraktikat analüüsides jõuda sootuks teistsuguste empiirilise indikaatoriteni kui käesolevas töös on kasutatud.

E-valija poliitiliste otsuste kindlus

E-valijaid eristab tavahääletajatest kindel poliitiline eelistus. Väga suur osa e-hääletajaid teab täpselt, keda nad valivad. Nii 2005. kui 2007. aastal oli enam kui 90% vastanutest täiesti või üsna kindel oma poliitilises eelistuses. Sama tendents tuleb välja ka Meedia ja valimised 2007 uuringust, kus on selgelt näha, et e-hääletajad teavad tunduvalt täpsemalt võrreldes tavahääletajatega, keda valida.

Kuna kaks eraldiseisvat uuringut annavad sama tunnuse lõikes identse tulemuse, saab üsna tõsikindlalt järelda, et e-hääletajat eristab tavahääletajast kõrgem teadlikkus poliitilise eelistuse suhtes. Teisisõnu, e-hääletajad on oma erakondlikes eelistustes kindlamad kui tava- ning mittehääletajad ja nad teavad täpselt kellele nad kavatsevad hääle anda.

7.3. Individuaalsed tegurid

Usaldus

Usaldus on sotsiaalne suhe, mis tugineb instrumentaalsel, ratsionaalsel ja moraalsel ootustel selle kohta, et institutsioonide tegevus vastab sihtrühmade ootustele ja on parimal viisil kooskõlas ühiste huvidega (Sztompka 1999). Usaldus e-valimiste suhtes liigitub Sztompka usalduskategooriate järgi protseduuriusalduseks, mille sisuks on usaldus organisatsiooni protsesside, tegevuste, viiside, vahendite ja kontrollmehhanismide suhtes.

Usalduse olulisust valimismeetodi valikul tõendasid 2005. aasta kohalike omavalitsuste valimiste näitel Trechsel & Breuer. Nende järgi on usaldus e-hääletamise protseduuri ja interneti tehtavate tehingute suhtes on kõige olulisem tegur, mis määrab valimismeetodi valiku (Trechsel & Breuer 2006). Samas ei ole statistiliselt oluline usaldus riigi või riiklike institutsioonide suhtes.

E-valijate arvamustes püsib usaldus e-valimiste suhtes väga kõrge. Võrreldes 2005. aasta tulemustega on usaldus e-valimiste suhtes kinnitunud ning enam ei saa rääkida internetipangale antud usalduskrediidi ülekandumisest uuele ja esmakordselt kogetud lahendusele (e-valimised), vaid täiesti iseseisva staatuse ning kõrge usaldusmääraga tehnoloogilisest lahendusest.

Meedia ja valimised 2007 uuringus püsis usaldus e-valimiste suhtes kõrge ka nende hulgas, kes ei olnud varem e-hääletanud, kuid kavatsesid seda seekordsetele valimistel teha. Selline proaktiivne usaldus oli võrselt kõrge kõikide sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes, mis omakorda kinnitab usalduse laiapõhjalist jagunemist. Usalduse vähenemine ei ole otseses seoses inimeste kavatsusega mitte e-hääletada, sest usalduse määr langeb vaid väheste jaoks ja pigem ei suudeta usalduse nivood määrata.

E-valimiste kontekstis võib ühemõtteliselt kinnitada, et tegemist on usaldusväärse lahendusega võrdselt nii e-hääletajate kui tava- ja mittehääletajate jaoks. Uus valimismeetod on 2007. aastaks võitnud väga laiapõhjalise usalduse, millel on kahtlemata positiivne mõju uute e-hääletajate liitumiseks tulevikus.

Usaldusega otseses seoses on inimeste suhtumine e-valimistesse. Võiks arvata, et positiivselt suhtuvad e-valimistesse need, kes kavatsesid ise e-valimistest osa võtta. Tegelik tulemus viitab aga sellele, et prevaleerivad positiivsed hinnangud, äärmistel juhtudel hinnangute puudus ning kindlasti mitte negatiivsed hinnangud. Järelikult on usaldus e-valimiste suhtes nii suur ja laiapõhjaline, et negatiivsete hinnangute osakaal on täielikult kadunud, isegi paadunud vastaste leiris.

Võrguefektid

Castells näeb tänapäevaseid kommunikatiivseid mudeleid võrgustikena, mille arhitektuur ja loogika loovad võimaluse keerulisteks, mitmesuunalisteks ning ennustamatuteks kommunikatsioonimustriteks (Castells 2002). Võrguühiskonnast tingitud kasvufektide nähtus on e-valimiste näol saanud üsna käegakatsutava tulemuse. Kui vaadata 2005. aasta tulemusi, siis vaid pisut alla 1/3 e-valijatest teadis enam kui 5 e-valijat. 2007. aastal tunnevad enam kui 5 e-valijat peaaegu pooled e-hääletajad. Nende hulk, kes tunnevad vaid 1 või 2 e-hääletajat on langenud kolmandikult kuuendikule.

Võrreldes seoses kavandatava valimismeetodi ja tuttavatehulgas olevate e-hääletajate vahel, on näha et nende hulgas, kes kavatsesid ise e-hääletada, on tuttavate e-hääletajate hulk tunduvalt kõrgem kui teiste puhul. Igas mõttes on näha, et e-hääletajate levik tugineb tuttavate võrgustikule – e-valimiste kasuks otsustatakse seda kindlamalt, mida rohkem on tutvusringkonnas teisi e-hääletajaid.

Kui usaldus e-hääletamise suhtes on kõrge, suhtumine positiivne ning tuttavate hulgas palju teisi e-hääletajaid, on üsna ilmne et soovitudele tuginev kaasamine on peamine e-valimiste levikut soodustav tegur. 2007. aastal on jätkuvalt näha enamike e-valijate valmisolek soovitamaks e-valimisi ka oma tuttavatele. Kui 2005. aastal on e-valijaid kolm korda vähem kui 2007. aastal, siis võib ainuüksi võrguefektile tuginedes väga kindlalt prognoosida e-valijate kiiret lisandumist järgmistel valimistel.

Turunduskommunikatiivses võtmes on selline referatiivsus väga suure potentsiaaliga turundusvõte. Mistahes e-teenuste kontekstis on soovitude kaudu toimiv turundus (*affiliate marketing*) üks kõige efektiivsemaid turundusvorme, mida kasutavad nii E-Bay, Google, Skype jt. Seega on siin kindlasti võimalusi, mida riik antud teenuse „turustaja” rollis peaks järgmistel valimistel kaaluma.

Kogemus

E-hääletajate hinnangud e-valimiste süsteemi kasutajasõbralikkusele on võrreldes 2005. aastaga kasvanud. E-valimiste süsteemi arendajate tööle on see kindlasti positiivne hinnang. Oluline muutus, mis võib tingida pisut kõrgema rahulolu võrreldes 2005. aastaga on näiliselt üsna tühine asi – 2007. aastal mahtusid kandidaatide nimed e-hääletuse keskkonnas valiku aknasse tervenisti ära. Detail, millele osutasid 2005. aastal paljud rahuolematud (Vassil 2006).

Oluline on mõista, et hinnang kasutajasõbralikkusele on jätkuvalt hinnang konkreetse süsteemi konkreetsele kasutajaliidesele. Oluline on mõõta kasutajasõbralikkust mitte üksiku keskkonna vaid terve väärtusahela lõikes (ID-kaardi soetamisest kuni hääle andmiseni). See on riigi kui e-valimiste turustaja ülesanne: muuta kogu väärtusahel kasutajasõbralikuks ja intuitiivselt tarbitavaks nagu see on tehtud näiteks internetipanga puhul. Kindlasti ei saa praegust rahulolu lugeda piisavaks, sest empiirilised andmed näitavad selgelt positiivsete hinnangute püsimist sõltumata sellest, mitmendal katsel e-valimised õnnestusid.

Lähtuvalt positiivsest kasutajakogemusest soovivad e-hääletajad kasutada e-valimisi ka edasipidi, mis on suhteliselt julgustav märk selle kohta, et kui keegi on ükskord otsuse e-hääletamise kasuks langetanud, siis suure tõenäosusega kasutab ta seda meetodit ka järgmistel kordadel. Tähelepanuväärne on siinjuures asjaolu, et negatiivne kasutajakogemus ei mõjuta soovi e-valimistest osa võtta tulevikus. Teisisõnu, halb kasutajakogemus ei pane valijaid e-hääletamisest loobuma.

Eraldi tuleks välja tuua asjaolu, et vaatamata valijatüübile peetakse vajalikuks, et Eesti riik võimaldaks e-valimisi ka tulevikus. See näitab e-valimiste usaldusväarsust ja kodanike heakskiitu uuele valimismeetodile.

7.4. E-valimised teooria ja praktika raamistikus

E-valimisi käsitlevad teoreetilised ning rakenduslikud materjalid näevad e-valimisi peamiselt mugavusargumendina nende jaoks, kes on niigi kaasatud, poliitiliselt aktiivsed ja osalevad valimistel sõltumata e-hääletamise olemasolust. Rahvusvaheliste uuringute empiirilised andmed ei ole võimaldanud näha e-valimistel märkimisväärset mõju valimisaktiivsuse kasvule (Norris 2003, Waldstein 2005, Coleman 2006).

Käesoleva uuringu andmed kinnitavad, et e-valimistel on teatud võime mõjutada valimisaktiivsuse kasvu. See mõju on absoluutarvudes väike, kuid selle osakaal on selgelt tuntav. Lisaks ainuüksi tõendile, et e-valimised saavad mõjutada valimisaktiivsust, pakub käesolev uurimistöo välja selle mõju tüübi – kaasamine toimub mehhaaniliselt. Kaasatakse need, kes on poliitiliselt vähemaktiivsed ning kes ei osaleks valimistel kui e-valimisi poleks olemas. Sellest lähtuvalt peaks edasine akadeemiline uurimistöo tegelema mitte ainuüksi e-valimiste mõju hindamisega valimisaktiivsusele, vaid nägema kaasamisprotsessi üldisemaid kaasamistüpoloogiaid. Dahlgren ja Hall pakuvad välja kaasamise afektiivse vormi, mis tugineb kodaniku kirglikkusele ja kõrgele motivatsioonile olla osaline poliitilises osaluses (Dahlgren 2006, Hall 2005 Dahlgren 2006 kaudu). Kaasamistüpoloogiad on kahtlemata olemas, kuid nende uurimiseks on vaja koguda vastava struktuuriga empiirilisi andmeid. Ainult selliselt on võimalik konstrueerida kaasatust ja osalust suurendavaid lahendusi. Millised on teised kaasamistüübid, on väljakutse edasisele akadeemilisele uurimusele.

Teine oluline väljakutse e-valimiste käsitlemisel laimas teoreetilises kontekstis on uue valimismeetodi täpsem positsioneerimine terviklikus sündmuste ahelas. Samuti on oluline sõnastada e-valimiste transaktsionaalne iseloom kogu kaasamisprotsessis ning lähtuvalt sellest tõlgendada e-hääletuse mõju kaasamisele. Oluline on eristada neid tegevusi, mis on kommunikatiivsed nendest, mis käsitlevad riigi ja kodaniku vahel tehinguid ning on seetõttu resultaadiks mingile pikemale protsessile. Selles kontekstis saab e-valimisi käsitleda mõõdikuna varasematele tegevustele ja sündmustele.

Kolmas oluline aspekt on seotud praeguse terminoloogilise segadusega kaasamise ja osalemise lõikes. Üsna vähesed teoreetilised allikad eristavad neid kahte nähtust ning näevad nende erinevat mõju poliitilisele osalusele. Dahlgren (2006) pakub välja, et kaasamine eelneb alati osalemisele, ehkki osaleda on võimalik ka ilma kaasatusega. Seega võimaldab juba

olemasolev teoreetiline raamistik teatud mõisteid korrastada ning paigutada erinevad kaasamistüpoloogiad teoreetilisse konteksti.

E-demokraatia paradigmade hulgas paiknevad e-valimised institutsionaalse teooria raamides. Käesoleva töö tulemused ei sea seda positsiooni kahtluse alla. E-valimistel ei ole võimalik olla tehnoloogilise transformatsiooni paradigma osa, kuid teised valimiseelsed, täna veel kasutamata, kaasamisvormid liigituvad kahtlemata just sinna. E-valimisi tuleb seetõttu näha instrumentaalse vahendina, baasinfrastruktuurina, mille mõju kaasatusele on olemas, ilma milleta oleks kaasamisprotsess poolik, kuid mis instrumendina iseeneses ei täida neid ülesanded, mida nähti tal olevat juurutamise alguses.

Seetõttu on e-valimistel selge ja keskne roll e-demokraatia laiemas kontekstis, kuid edasised akadeemilised uuringud peaksid vaatama tema instrumentaalsest funktsioonist kaugemale ning nägema kogu terviklikku kaasamisprotsessi ja positsioneerima e-valimised terviklikus väärtusahelas.

7.5. Hinnang metoodikale

Käesoleva uurimistöö tulemuste analüüsimiseks sobis kvantitatiivne andmeanalüüs hästi. Empiiriliste andmete kogumine formaliseeritud internetiküsitluse kaudu oli kuluefektiivne ja tagas suure respondentide arvu. Microsoft Sharepoint on sobiv akadeemiliste uuringute läbiviimiseks ning selle kasutamine tulevikus peaks olema sarnaste uuringutüüpide puhul soovituslik.

Väheolulised tehnilised probleemid olid seotud andmete konverteerimisega Microsoft Excel'ist SPSS'i.

Üheks olulisemaks puuduseks kujunes asjaolu, et E-hääletajate 2007. aasta uuring oleks võinud katta mitte ainult e-hääletajaid, vaid ka tava- ja mittehääletajaid. Nii oleks osutunud võimalikuks kirjeldada regressioonanalüüsi meetodil valijatüübiga seotud tunnusegrupe. Seda püüti teha uuringu Meedia ja valimised 2007 tulemuste baasil, kuid kuna selle uuringu andmed olid kogutud lähtuvalt teistsugusest loogikast, oli regressioonanalüüsi mudeli headus kaheldava piiril.

Hoolimata ülaltoodud probleemide esilekerkimisest sobis valitud meetod hästi 2005. ja 2007. aasta andmete võrdlevaks analüüsiks

7.6. Vastused uurimisküsimustele

Vastavalt püstitatud uurimisküsimustele (K1-K3) tuuakse alljärgnevalt ära nende vastused (V1-V3). Samuti kontrollitakse uurimistöö eelselt püstitatud hüpoteese.

K1: Milline dünaamika esineb 2005. ja 2007. aasta e-valijat iseloomustavate teguriterühmade lõikes?

V1: Instrumentaalsed tegurid – kõrge arvutikasutusoskus ja internetikasutus on säilinud, tehnilised probleemid on vähenenud, ekspertide osakaal on vähenenud, kuna e-hääletajate arv on kolmekordistunud (e-hääletaja sarnaneb üha rohkem „tavalisele inimesele“).

Poliitilise osaluse tegurid – poliitiline aktiivsus on vähenenud, erakondlik eelistus ja otsusekindlus kasvanud, erinevalt 2005. aastast võib näha e-valimistel positiivset mõju valimisaktiivsuse kasvule.

Individuaalsed tegurid – usaldus ja kasutajakogemus on hoolimata arvutikasutusoskusest või ebaõnnestunud katsetest hääletada väga kõrge, e-hääletajate võrgustik on tunduvalt kasvanud, soovitude kaudu toimiv uute e-hääletajate liitumine on üha tõenäolisem.

K2: Kas dünaamikast tulenevalt reeglipärad võimaldavad prognoosida e-valijate käitumist ja hoiakute muutumist järgmiste valimiste ajal?

V2: E-valimistel on teatud mõju valimisaktiivsuse kasvule, kaasates peamiselt poliitiliselt passiivsemaid ning muidu mitteosalevaid inimesi.

Uute e-valijate lisandumine toimub peamiselt võrgustike efektist – seni, kuni toimub võrgustiku kasv, toimub ka uute e-valijate liitumine uue hääletusviisiga.

E-valijad on tavahääletajatest eristuvad paljude empiiriliste indikaatorite poolest, kui kõige olulisemad erinevused taanduvad vaid piiratud hulgale tunnustele, seetõttu on potentsiaalsete e-hääletajate profiil taandatav vähestele tunnustele ning selle kadu valimismeetodi eelistamist tulevikus.

K3: **Millised tunnuserühmad on statistiliselt olulised e-valija iseloomustamiseks?**

V3: Kolm kõige olulisemat tunnust e-valija iseloomustamiseks on arvutikasutusoskus, poliitiline aktiivsus, usaldus e-hääletamise süsteemi suhtes. E-hääletamise edu sõltub eeskätt nendest kolmes tunnuserühmast.

Hüpoteesid

H1: **E-valijad on poliitiliselt väga aktiivsed, väga kõrge arvutikasutusoskusega ning hea juurdepääsuga internetile, e-hääletamise kogemus on hea ja väga hea.**

E-valijad ei ole ilmtingimata kõrge poliitilise aktiivsusega, nende hulgas on palju neid, kes määratlevad enda poliitilise aktiivsuse keskmisel tasemel aga ka neid, kelle poliitiline aktiivsus on väga madal. Ühtviisi on enamik e-valijaid poliitilise otsuste suhtes vastutustundlikud ja omavad kindlaid erakondlikke eelistusi.

E-valijate arvutikasutusoskus on teistest valijatüüpidest kõrgem, juurdepääs internetile hea ning e-hääletamise kogemus väga hea. Oluline on märkida, et positiivset kogemust ei mõjuta ükski nendest teguritest, mis takistavad ladusat hääletamist.

Otsus: **osaliselt tõene**

H2: **E-valijate põhjal ei saa prognoosida valimisaktiivsuse kasvu, kuna e-valimised on vaid mugavusargument niigi osalevatele inimestele.**

E-valimised mõjutavad teatud määral valimisaktiivsuse kasvu, kaasates poliitiliselt vähemaktiivseid mittehääletajaid. Kaasamise põhjus on madalad alternatiivkulud ning selle iseloom on mehhaaniline – kaasamine ei toimu valija kvalitatiivset taset muutes.

Otsus: **väär**

H3: **E-valijat iseloomustavad statistiliselt kõige paremini vanus, arvutikasutusoskus ja usaldus e-hääletamise süsteemi vastu.**

Need kolm omadust iseloomustavad e-valijat teiste tunnuste tausta kõige selgemalt.

Samas on iga teguriterühma empiiriliste indikaatorite hulgast võimalik leida täiendavaid tunnuseid, mis iseloomustavad e-valijate erinevaid aspekte.

Otsus: **tõene**

8. Kokkuvõte

8.1. Eesmärk ja meetod

Käesoleva uurimistöö eesmärk on analüüsida e-valijat spetsiifilise valijatüübina – tema oskusi, võimalusi, suhtumist ning hoiakuid e-valimistesse, poliitilist osalust ja aktiivsust. Täpsemalt määratleb uurimistöö e-valijate omaduste järgmised aspektid:

- (1) instrumentaalsed oskused ja võimalused e-valimistest osavõtmiseks;
- (2) poliitiline aktiivsus, osaluse määr ja omadused;
- (3) individuaalsed hoiakud, e-valimistest osavõtmise kogemus, usaldus.

Töö aluseks olevad empiirilised andmed on kogutud 2005. ja 2007. aastal ning töö üheks olulisemaks eesmärgiks on analüüsida võrdlevalt e-valimistest osavõtnute hoiakuid ja suhtumist. Töö tugineb formaliseeritud ankeetküsitluste kaudu kogutud ning kvantitatiivselt analüüsitud andmetele.

8.2. Tulemused ja järeldused

Töö tulemused jagunevad lähtuvalt empiirilistest lähtekohtadest kolmes suuremaks grupiks: instrumentaalsed, poliitilise osaluse ja individuaalsed tegurid. Alljärgnevalt antakse põhitulemused kõigi kolme grupi lõikes.

Instrumentaalsed tegurid

E-valijate vaieldamatult kõrged enesekohased hinnangud arvutikasutusoskusele väljendavad ühte peamist instrumentaalset omadust, mis kõikidest teistest valijatüüpidest kirjeldab just e-valijat. Arvutikasutusoskus on seda kõrgem, mida suurema tõenäosusega on valija otsustanud või otsustamas e-valimistest osa võtta. Eraldi tendentsina iseloomustab e-valijat kõrge hinnang enda arvutikasutusoskusele ka olukorras, kus e-valimistest osavõtt ei õnnestunud esimesel katsel või kus ID-kaardilugeja seadistamine osutus ootuspärasest keerukamaks. Seega võib pidada e-valijat mitte ainuüksi heaks arvutikasutajaks, vaid ka enesekindlaks hindajaks.

E-hääletajate internetikasutussagedus on väga kõrge, kuid paradoksaalselt ei ole see seotud sellega, kas keegi otsustab e-hääletamise kasuks või mitte. Interneti kasutamise tunnistest omab olulist mõju e-hääletaja omadustele vaid seose puudumine interneti kasutuskoha ja

reaalse hääletuskoha vahel. Kuna seda seost ei ole, siis väljendab see e-valijate neid väärtuseid, mis on seotud interneti ja IKT-arengu fundamentaalsete põhijoontega – mobiilsus ja sõltumatus füüsilistest piiridest ning ajast.

E-valimistega seotud tehniliste barjääride ületamine on tulenevalt ülaltoodud argumentidest muutunud lihtsamaks. Inimesed saavad e-hääletuseks vajaliku tark- ja riistvara seadistamisega paremini hakkama. Tehniliselt keerukamad eeldused on võetud omaks, väikestes ebamugavustes nähakse pigem võimalusi kui takistusi ning probleemide püsimine on tõenäolisem nendes valdkondades, kus kasutajate tarkvaraeelistused erinevad standardist.

Sellest lähtuvalt on instrumentaalsete tegurite empiirilised indikaatorid näitamas 2005. ja 2007. aasta võrdluses tuntavaid paranemismärke hoolimata sellest, et valijate hulk on kasvanud. Kindlasti iseloomustab instrumentaalsete tegurite plokk e-valijat kõige universaalsemalt – siin kirjeldatud empiirilised indikaatorid on sarnased valdavale enamusele e-valijatele, kuid nende seosed ei pruugi olla alati ootuspärased. Siiski on just instrumentaalsete tegurite kaudu võimalik ennustada tavahääletaja võimalikku transformatsiooni e-hääletajaks.

Poliitilise osaluse tegurid

Käesoleva uuringu tulemused kinnitavad veenvalt, et valimiste mõju valimisaktiivsusele on olemas ning selle mõju iseloom on vastupidine sellele, mida on varasemad teadustekstid välja pakkunud. E-valimiste olemasolu suunab valimistest osa võtma neid inimesi, kes on madala poliitilise aktiivsusega ning tavatingimustes valima ei läheks. Selles tähenduses suurendavad e-valimised valimistest osavõttu eeskätt mehhaaniliselt, tulenevalt massiefektist – mittevalija kulu valimistest osa võtta on viidud sellise miinimumini, kus tal ei ole mõtet valimistest loobuda. Samas tuleb näha sellises kaasamises selle mittekvalitatiivset iseloomu – inimesed osalevad mitte seetõttu, et nad on teadlikumad, soovivad kaasa rääkida ja osaleda poliitika kujundamisel, vaid seetõttu, neile pole valimistest osavõtt enam nii ebamugav.

Üldine e-hääletajate poliitiline aktiivsus on vähenenud. E-valijate omadused on seetõttu laiapõhjalisemad ja tasakaalustatumad kui 2005. aastal. Siis olid e-valijad peamiselt tehnoloogiaoptimistidest eksperdid. Tänapäevane e-valija on jätkuvalt kõrgema hariduse, sissetuleku ja poliitilise aktiivsusega, kuid ta erineb juba praegu kitsast ekspertstaatuses tehnikahuvilisest.

E-valijate üldine kasv ja sellest tulenev omaduste muutumine laiapõhjalisemaks on tõend üha rohkematest inimestest, kes võtavad uue tehnoloogilise lahenduse omaks ning soodustavad seeläbi innovatsioonikurvi kasvu. Samas tuleb näha, et kõrgem poliitiline aktiivsus mõjutab reaalselt valimispraktikat valikuliselt. Ei saa väita, et kõrgem poliitilise aktiivsusega e-valijad võtavad alati osa kõikidest valimistest, tihti on olulisemateks determinantideks hoopis vanus või usaldus e-valimiste või riigi suhtes ning mitte enesekohane määratlus poliitilisele aktiivsusele. Üks selge indikaator, mis eristab e-valijaid tavahääletajatest on nende selge erakondliku eelistuse olemasolu. E-valijad on ühtaegu teadlikud sellest, keda nad valivad ning sellest, et nende üksik hääl on kogu valimiste jaoks väga oluline.

Seega on poliitilise osaluse tegurite empiirilised indikaatorid võrreldes instrumentaalsete teguritega märksa ambivalentsemad. Siin esinevate indikaatorite reeglipärad on valikulised ning ei kehti kõikides tingimustes ühtaegu, seetõttu tuleb poliitilise osaluse indikaatoreid sõnastades väga täpselt määratleda nende kontekst. Poliitiliste osalustegurite kirjeldusjõud ei ole nii nähtav ja otsene kui näiteks instrumentaalsetel teguritel, kuid nende mõju paljudele e-valimistega seotud nähtustele on tunduvalt ulatuslikum.

Individuaalsed tegurid

Individuaalsete tegurite empiiriliste indikaatorite ilmnemine käesolevas uuringus väljendavad e-valimiste usaldusväarsuse tugevat kasvu ning üldist ühiskondlikku aktsepteerimist uue valimismeetodi suhtes. Usaldus ja hinnangud kasutajakogemusele on e-valimiste suhtes väga kõrged nii nende e-hääletajate, kahtlejate kui tavahääletajate lõikes. Kõrged hinnangud nendele omadustele püsivad ka hoolimata sellest, milline on inimese arvutikasutusoskus, mitmendal katsel õnnestus hääletada või kui lihtsaks peetakse hääletamiseks vajaliku tarkvara- ja riistvara seadistamist. Kõrge usaldus ja positiivne suhtumine e-valimistesse on selles tähenduses valijatüübi ülene ning väljendab seetõttu laiemat ühiskondlikku hoiakut – kahtlemata tunnustus Vabariigi Valimiskomisjonile ja e-valimiste korraldajatele.

Üldises positiivses hinnangute hulgas ei maksa siiski mööda vaadata ohtudest (mille osakaal on küll marginaalne), mida e-hääletamisega seoses tajutakse. Need on jätkuvalt häälte ostmise ja teiste eest hääletamisega seotud ohud.

Täiesti eraldi fenomenina on jälgitav e-hääletajate sotsiaalse võrgustiku kasvamine, kus uute hääletajate liitmine võrgustikuga käib läbi võrgustikele omaste mustrite – kasutajakogemuse demonstreerimine, viitamine, soovitamine ning assisteerimine. Sellest tulenevalt peaks soovitude kaudu leviv kaasamine olema valitsusele üsna selge indikaator, mida peaks tegema nii seoses e-valimiste populariseerimisega kui ka üldise kaasatuse suurendamisega. Tänapäevases info- ja kommunikatsioonitehnoloogilises ruumis on e-valimised üsna veenvalt näidanud võrgustike toimimise jõudu ja mõju reaalse elu sündmustele.

Individuaalsete tegurite empiirilised indikaatorid kirjeldavad hästi e-valija neid omadusi, mis on seotud hinnangulisuse, usalduse ja kogemusega. Kuid selle teguriteploki peamine efekt seisneb mitte e-valija kirjeldusjõus, vaid e-valimiste juurutamisega seotud meetodiliste ettepanekute väljatoomises.

8.3. Tulemused teoreetilises kontekstis

E-demokraatia paradigmade hulgas paiknevad e-valimised institutsionaalse teooria raamides. E-valimisi tuleb seetõttu näha instrumentaalse vahendina, baasinfrastruktuurina, mille mõju kaasatusele on olemas, ilma milleta oleks kaasamisprotsess poolik, kuid mis instrumendina iseeneses ei täida neid ülesanded, mida nähti tal olevat juurutamise alguses.

Seetõttu on e-valimistel selge ja keskne roll e-demokraatia laiemas kontekstis, kuid edasised akadeemilised uuringud peaksid vaatama tema instrumentaalsest funktsioonist kaugemale ning nägema kogu terviklikku kaasamisprotsessi ja positsioneerima e-valimised terviklikus väärtusahelas.

9. Summary in English

Purpose of the study

The purpose of the study was to provide comparative analysis to the voting experience of Estonian e-voters during the local elections in fall 2005 and spring 2007. The aim was to identify a social and political profile of the e-voter.

Specific research questions were as following:

Q1: What changes occur in e-voters characteristics in 2005 and 2007 survey results?

Q2: Are there any evidences allowing a prediction of a future behaviour of the e-voter?

Q3: What characteristics are statistically significant in describing e-voters?

Method

Empirical data was gathered using the internet-based questionnaires in both 2005 and 2007 surveys. Questions were presented to the public during one week after the election day. Total number of e-voters who participated in electronic elections was 9287 in 2005 and 30243 in 2007. A selection of 324 answered the questionnaire in 2005 and 1206 in 2007. E-voters were invited to answer the questionnaire through the online advertising in the Estonian largest newspapers online editions and information letters were sent to mailing lists including academic, governmental and private institutions. Additionally a representative survey was carried out among 802 respondents in which specific questions regarding e-voting was presented to the general public.

Key findings

Despite the growing number of e-voters they have remained technically competent, skilful at using computers and e-services and they have excellent access to the internet. Valuations regarding their computer skills remain high even among those who had negative experiences with e-voting system. Technical obstacles (such as the instalment of the ID-card reader or entering the e-voting system) seem not to have an effect of e-voters self-reflexive valuations about their computer skills. Contrary to our predictions, technological barriers are in 2007 even less significant than in 2005. Moreover, instrumental characteristics are improved despite the growing number of e-voters. These characteristics are statistically most significant in describing the e-voter.

The level of political participation has decreased in 2007 as a result of a broader sample and a larger number of e-voters. Therefore, results regarding political participation are more balanced with the overall population. However, those who e-voted are still with certain political preferences and they are convinced that voting is something not to be missed even despite the poor weather.

Additionally, the 2007 results have shown a significant amount of those who had not participated in elections if e-voting had not been present. Namely had we not had e-voting opportunity in 2007 elections the total turnout would have been 0,7% smaller resulting in approximately 4000 votes. If the future number of e-voters increases, the number of those who participate in e-voting because it is an comfortable way, the turnout could increase even more, predictably to 2,4% in 2009 (approximately 13 000 votes). Contrary to the general academic discussion, Estonian experience in 2007 has shown that e-voting has a moderate impact on actual voter turnout. It is important to note, however, that those who participate because of the new voting method are politically disengaged and therefore the engagement effect is purely mechanical – it is a mass effect attracting those who would not cast their vote normally.

E-voters considered their e-voting experience positive and they would like to have an e-voting opportunity in future ballots. Even traditional voters are convinced that e-voting should be provided by the government in future ballots. The risks associated with the credibility of the e-voting system predicted by many technical experts were not significant. Since the experience was positive and the rate of credibility relatively high, the e-voter agrees to recommend e-voting to his friends and acts as reference partner to new e-voters. In fact, 2007 results confirm that the network of e-voters has increased significantly – approximately a half of the responded e-voters know up to five or more other e-voters. This situation allows the government to adopt methods of affiliate marketing in future electronic elections and this may support increasing number of e-voters. Very likely this effect will have an impact on the general growth of voting activity.

10. Viidatud kirjandus

Breuer, F & Trechsel, A. (2006). E-voting in the 2005 local elections in Estonia. Reoprt for the Council of Europe.

Castells, M (2000). The Rise of the Network Society. Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.

Coleman, S. ja Caposi. 2006. New democracies, new media. What's new? A study of e-participation projects in third-wave democracies.

Coleman, S. 2006. Loeng. E-Riigi Akadeemi konverentsil „E-voting in Estonia. Lessons learnt and future challenges”

Dahlgren, P. (2006). Researching Media, Democracy and Participation. Tartu: Tartu University Press.

Delli Carpini, M. X. (2000). In search of the informed citizen: What Americans know about politics and why it matters. Communication Review, 4, 129-164.

E-Euroopa arengukava, eEurope 2005: An information society for all (2002). http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2002/index_en.htm, märts 2006

Faktum Uuringukeskus (2005). Elanikkonna suhtumine e-valimistesse.

Faktum Uuringukeskus (2005). Toetus erakondadele ja suhtumine e-valimistesse.

Fawkes, J. & Gregory. A (2000). Applying Communication Theories to the Internet. Journal of Communication Management, 5, 2, 109-124.

Forrester Research (2005). Using RSS As A Marketing Tool Business View Best Practices.

Forrester Research (2005). [The Customer Experience Value ChainAdd Bookmark. An Enterprisewide Approach For Meeting Customer Needs.](#)

Habermas, J. (2001). Avalikkuse struktuurimuutus: uurimused ühest kodanikuühiskonna kategooriast. Tallinn: Kunst.

Havisher, G. and Sullivan, P. (1999) *Fleeting Images: Women Visually Writing the Web. Passions, Pedagogies, and 21st Century Technologies*. Utah State University Press.

Hänni, L. (2004) Poliitiline kommunikatsioon. Loengukonspekt kursuse „Poliitiline kommunikatsioon” juurde

Innis, H (1950). *Empire and Communication*. Oxford: Clarendon Press.

Jakobson, M-L. (2005). E-valimised avaliku arutelu objektina: kvantitatiivne meediatekstide argumentatsioonianalüüs (Seminaritöö). Tartu Ülikool.

J.S. Stratford & J. Stratford. 2001. ‘Computerized and networked government information.’ *Journal of Government Information* 28, 297-301.

Kalmus, V., Lauristin, M., Pruulmann-Vengerfeld, P. (2004) Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia. Tulemustest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Keelevara Õigekeelsussõnaraamat. (1999). www.keelevaara.ee, mai 2006.

Klingemann, H.-D. Ja Fuchs, D. (1995). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

Köörna, A. (2005). *Innovatsioon ja Teadus*. Tallinn: Euroülikool.

Lessig, L. (2004). *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: Hardcover.

Lippmaa, H. & Mürk, O. (2001). E-valimiste realiseerimisvõimaluste analüüs. www.vvk.ee, oktoober 2005.

Madise, Ü., Vinkel, P., Maaten, E. (2005). Interneti teel hääletamine 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel. www.vvk.ee, mai 2006

McQuail, D (2000). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Taru Ülikooli Kirjastus.

Naisbitt, J. & Aburdene, P. (2000). Megatrends 2000. New York: Paperpack.

Needham, C. (2004). The Citizen as Consumer: E-Government in the United Kingdom and the United States. Routledge.

Norris, P (2001). Digital Divide. Cambridge University Press.

Norris, P. (2003). Will new technology boost turnout? Evaluating experiments in e-voting v. all-postal voting facilities in UK local elections. www.pippanorris.com, detsember 2005.

Novek, T. (2002). Elektroonilised valimised (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool.

Rallings, C., & Thrasher, M (2000). British Electoral Facts: 1832-1999. Aldershot: Ashgate.

Rogers, E (1995). Diffusion of Innovations. New York: Paperback.

Runnel & Pruulmann-Vengerfeldt (2005) Infoühiskond. Loengukonspekt kursuse „Infoühiskond ja uus meedia” juurde

Shah, D. V., Kwak, N. & Holbert, R. L. (2001). „Connecting” and „disconnecting” with civic life: Patterns of Internet use and production of social capital. *Political Communication*, 18, 141-162.

Silverstone, R., Hirsh, E. (1996). Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces. London: Routledge

Tammet, T. & Krosing, H. (2001). E-valimised Eesti Vabariigis: võimaluste analüüs. www.vvk.ee, oktoober 2005.

TNS Emor (2005). Interneti kasutamine elanikkonna hulgas.

Tooding, L.-M. (2001). Andmeanalüüs sotsiaalteadustes. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vabariigi Valimiskomisjon (2005). Elektrooniline hääletamine. www.vvk.ee, detsember 2005

Vabariigi Valimiskomisjon (2005). E-Voting System. Overview.
www.vvk.ee/elektr/docs/Yldkirjeldus-eng.pdf, veebruar 2007

Waldstein, M. (2005). The politics of the web: the case of one newsgroup. *Media, Culture & Society*, 27, 5: 739–763.

Winston, B. (1998). *Media Technology and Society: A History: From the Telegraph to the Internet*. New York: Paperback.

Wright, S. (2006). Electrifying Democracy: Ten years of policy and practice. *Parliamentary Affairs* 59, 2, 236-249.

11. Lisad

Lisa 1 – E-hääletajate küsitlus 2005 - formaliseeritud küsitluse ankeet

Lisa 2 – E-hääletajate küsitlus 2007 – formaliseeritud küsitluse ankeet

Tere tulemast Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna e-valimiste arvamusküsitluse leheküljele!

Küsitluse eesmärk on koguda Interneti teel hääletanud inimeste arvamusi esmakordselt rakendatud e-valimiste süsteemi kohta. Meie fookuses on eeskätt Teie hoiakud, hirmud ning ootused, mis seonduvad Interneti teel hääletamisega.

Järgnev küsimustik käsitleb Teie arvuti ja Interneti kasutamise harjumusi, suhtumist valimistesse ning eriti e-valimistesse, Teie kogemust mitmesuguste e-teenuste kasutamisel jmt.

Uurimistöö viiakse läbi õppetöö eesmärgil ajakirjanduse ja suhtekorralduse erialal. Kõiki andmeid, mida käesolevas ankeedis annate, hoitakse konfidentsiaalselt. Samuti kinnitame, et andmete analüüsil ning uuringu tulemuste esitlemisel tagatakse vastajate anonüümsus.

Arvamusküsitluse tulemused tehakse avalikuks hiljemalt 10.11.2005 Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna internetileheküljel aadressil www.jrnl.ut.ee.

Palume Teil vastata küsimustele ausalt!

Lugupidamisega,

Kristjan Vassil
Tartu Ülikool
wass@ut.ee

Kas osalesite äsjastel kohalike omavalitsuste valimistel? *

- Jah
 Ei

Mis Te arvate, kas Teie hääli mõjutab seda, kes ja kuidas Teie linna või valda juhivad? *

- Kindlasti
 Mõnevõrra mõjutab
 Pigem ei mõjuta

Kas teadsite täpselt, keda valida? *

- Jah, mul olid täiesti kindlad eelistused
 Mul olid üsnagi kindlad eelistused
 Mitte eriti
 Mul ei olnud kindlaid eelistusi

Märkige, millistest allpool toodud valimistest olete osa võtnud? *

- Euroopa Parlamendi valimised aastal 2004
 Riigikogu valimised aastal 2003
 Kohalikud valimised aastal 2002
 Kohalikud valimised aastal 1999
 Ei ole valimistest osa võtnud

Millist võimalust Te seekord hääletamiseks kasutasite? *

- Hääletasin valimisjaoskonnas
 Hääletasin posti teel
 Hääletasin interneti teel

Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada? *

- Kindlasti valimisjaoskonnas
 Pigem valimisjaoskonnas kui interneti teel
 Pigem interneti teel kui valimisjaoskonnas
 Kindlasti interneti teel
 Ei lähekski valima
 Ei oska öelda

Kas riik peaks võimaldama e-valimisi ka edaspidi? *

- Kindlasti
 Pigem jah
 Pigem ei
 Kindlasti mitte
 Ei oska öelda

Kas võimalus interneti teel hääletada suurendas või vähendas Teie soovi valimistest osa võtta? *

- Suurendas Teie soovi valimistest osa võtta
 Vähendas Teie soovi valimistest osa võtta
 Ei mõjutanud valimistest osavõtu soovi

Kas Te peate e-valimisi usaldusväärseteks? *

- Täiesti usaldusväärseks
 Üldiselt usaldusväärseks
 Pigem ebausaldusväärseks
 Täiesti ebausaldusväärseks

Kas Te soovitaksite interneti teel valimist ka oma tuttavatele? *

- Kindlasti soovitaksin
- Pigem soovitaksin
- Pigem ei soovitaks
- Kindlasti ei soovitaks
- Ei oska öelda

Kui palju on Teie tuttavate hulgas neid, kes hääletasid praegustel valimistel interneti kaudu? *

- Mitte ühtegi
- 1-2
- 3-5
- Enam kui 5
- Ei oska öelda

Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust? *

- Kindlasti kasutajasõbralik
- Pigem kasutajasõbralik
- Pigem keeruline
- Kindlasti keeruline
- Ei oska öelda

Millised asjaolud takistavad või soodustavad Teie arvates interneti teel hääletamist? *

	Takistab		Ei mõjuta		Soodustab	
	1	2	1	2	3	3
Hääle andmise protseduur	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Isiklike andmete turvalisus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Põnevus, uudislikkus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Aja kokkuhoid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Eesti kui edukas e-riik	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Millised ohud kaasnevad veel Teie arvates e-valimistega? *

	Ei pea ohuks		Nõrk oht		Tugev oht	
	1	2	1	2	3	3
Hääle ostmise võimalus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tekitab ebavõrdsust valijate vahel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ebaturvalisus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Valimisotsuse mõjutatavus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teiste eest hääletamise võimalus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Annab teatud erakondadele eeliseid	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Kuidas Te jõudsite e-valimisteni (märkige kõik olulised asjaolud)? *

- Jälgin valdkonda, pakub huvi, tahtsin proovida
- Sõber soovitas
- Erakond soovitas
- Reklaam mõjutas
- Avalik diskussioon tegi asja minu jaoks põnevaks
- Najja viluks eksperimenteerin niisama

Millise erakonna toetajad kasutasid Teie arvates seekord kõige rohkem e-valimiste võimalust? *

- Reformierakonna toetajad
- Rahvaliidu toetajad
- Keskerakonna toetajad
- Res Publica toetajad
- Sotsiaaldemokraatide toetajad
- Isamaaliidu toetajad
- Ei oska arvata

Milliseks hindate oma arvutikasutusoskust? *

- Väga hea
- Hea
- Rahuldav
- Vähene
- Ei oska peaaegu üldse

Kui tihti kasutate internetti? *

- Praktiliselt iga päev
- Paar korda nädalas
- Mõni kord kuus
- Kord kuus või harvem
- Kord-paar aastas

Kas Teie poolt kasutatavas arvutis on ID-kaardilugeja? *

- Jah
- Ei

Kas Te paigaldasite ja seadistasite ID-kaardilugeja oma arvutisse ise? *

- Jah
- Ei

Hinnake ID-kaardilugeja seadistamist Teie poolt kasutatavas arvutis? *

- Lihtne
- Pigem lihtne
- Pigem keeruline
- Väga keeruline
- Ei oska öelda

Kui sageli kasutate internetipanga teenuseid? *

- Praktiliselt iga päev
- Paar korda nädalas
- Mõni kord kuus
- Kord kuus või harvem
- Kord-paar aastas
- Üldse mitte

Kas Te usaldate internetipanka? *

- Usaldan täiesti
- Pigem usaldan
- Pigem ei usalda
- Ei usalda üldse

Milliseid e-teenuseid Te kasutate? (Märkige kõik sobivad vastusevariandid, kui olete vastavat teenust enam kui ühe korra kasutanud – avatud väljadele märkige puuduvad teenused) *

- Teostan ülekandeid internetipangas
- Tellin ja tasun e-arveid
- Deklareerin makse e-maksuametis
- Teostan päringuid riiklikest infosüsteemidest
- Ostan internetist raamatuid jm tooteid
- Ostan internetist sõidu-, kontserdi- jm pileteid
- Specify your own value:

Kas olete nõus väitega, et Eesti arengule tuleks kasuks, kui inimesed kasutaksid e-teenuseid võimalikult laialdaselt? *

- Nõustun täielikult
- Pigem nõustun
- Pigem ei nõustu
- Üldse ei nõustu
- Ei tea, arvamust puudub

Kas Te hankisite ID-kaardi spetsiaalselt valimiste jaoks? *

- Ei, see oli mul juba enne olemas
- Jah

Kas Te tahaksite soovitada midagi järgmiste e-valimiste korraldajatele?

Teie vanus? *

- 18-24
- 25-34
- 35-49
- 50-64
- 65 ja vanem

Teie sugu? *

Naine

Mees

Millises linnas või vallas Te elate? (Märkige sobiv vastusevariant, selle puudumisel kirjutake kohaliku omavalitsuse nimi avatud väljale) *

Tallinn

Tartu

Specify your own value:

Neto sissetulek ühe pereliikme kohta kuus (maksud maha arvatud)? *

Alla 1500 krooni

1500 – 3000 krooni

3000 – 5000 krooni

5000 – 7000 krooni

Üle 7000 krooni

Teie haridus? *

Alg- või põhiharidus

Kesk- või gümnaasiumiharidus

Kesk-eri haridus

Kõrgharidus

Kõrgharidus omandamisel

<p>Milliseks hindate enda arvutikasutusoskust?</p> <p> ☐ Väga hea ☐ Hea ☐ Rahuldav ☐ Vähene ☐ Ei oska peaaegu üldse </p> <hr/> <p>Kui tihti kasutate internetti?</p> <p> ☐ Peaaegu iga päev ☐ Paar korda nädalas ☐ Mõni kord kuus ☐ Kord kuus või harvem ☐ Kord-paar aastas </p> <hr/> <p>Kus Te kasutate internetti kõige rohkem?</p> <p> ☐ Kodus ☐ Tööl ☐ Avalikus internetipunktis ☐ Raamatukogus ☐ Mujal ☒ Specify your own value: <input type="text"/> </p> <hr/> <p>Kui sageli kasutate internetipanga teenuseid?</p> <p> ☐ Praktiliselt iga päev ☐ Paar korda nädalas ☐ Mõni kord kuus ☐ Kord kuus või harvem ☐ Kord-paar aastas ☐ Üldse mitte </p>	<p>Kas Te usaldate internetipanka?</p> <p> ☐ Usaldan täiesti ☐ Pigem usaldan ☐ Pigem ei usalda ☐ Ei usalda üldse </p> <hr/> <p>Milliseid e-teenuseid Te kasutate? (Märkige kõik sobivad vastusevariandid, kui olete vastavat teenust enam kui ühe korra puuduvad teenused)?</p> <p> ☐ Teostan ülekandeid internetipangas ☐ Tellin ja tasun e-arveid ☐ Deklareerin makse e-maksuametis ☐ Teostan päringuid riiklikest infosüsteemidest ☐ Ostan internetist raamatuid jm tooteid ☐ Ostan internetist sõidu-, kontserdi- jm pileteid ☐ Osalen e-valimistel ☐ Specify your own value: <input type="text"/> </p> <hr/> <p>Kas Te usaldate internetis tehtavaid tehinguid üldiselt (raamatute, piletite, kaupade ostmine ja müümine)?</p> <p> ☐ Jah, täielikult ☐ Pigem usaldan ☐ Pigem ei usalda ☐ Ei, üldse mitte </p> <hr/> <p>Kas osalesite äsjastel Riigikogu valimistel?</p> <p> ☐ Jah ☐ Ei </p>
--	---

<p>Millist võimalust Te seekord hääletamiseks kasutasite?</p> <p>☐ Hääletasin valimisjaoskonnas</p> <p>☐ Hääletasin posti teel</p> <p>☐ Hääletasin interneti teel</p> <hr/> <p>Kas Te hankisite ID-kaardi spetsiaalselt valimiste jaoks?</p> <p>☐ Ei, see oli mul juba enne olemas</p> <p>☐ Jah</p> <hr/> <p>Kas Teie poolt kasutatavas arvutis on ID-kaardilugeja?</p> <p>☐ Jah</p> <p>☐ Ei</p> <hr/> <p>Kas Te paigaldasite ja seadistasite ID-kaardilugeja oma arvutisse ise?</p> <p>☐ Jah</p> <p>☐ Ei</p> <hr/> <p>Hinnake ID-kaardilugeja seadistamist Teie poolt kasutatavas arvutis?</p> <p>☐ Lihtne</p> <p>☐ Pigem lihtne</p> <p>☐ Pigem keeruline</p> <p>☐ Väga keeruline</p> <p>☐ Ei oska öelda</p> <hr/> <p>Milleks Te olete kasutanud ID-kaarti lisaks e-valimistele?</p> <p>☐ Isikut tõendav dokument</p> <p>☐ Digitaalalkiri</p> <p>☐ Internetipank</p> <p>☐ Riigi e-teenused</p> <p>☐ Specify your own value:</p>	<p>Mis Te arvate, kas Teie hääli mõjutab seda, kes ja kuidas Teie riiki juhivad?</p> <p>☐ Kindlasti</p> <p>☐ Mõnevõrra mõjutab</p> <p>☐ Pigem ei mõjuta</p> <hr/> <p>Kas teadsite täpselt, keda valida?</p> <p>☐ Jah, mul olid täiesti kindlad eelistused</p> <p>☐ Mul olid üsnagi kindlad eelistused</p> <p>☐ Mitte eriti</p> <p>☐ Mul ei olnud kindlaid eelistusi</p> <hr/> <p>Kui oluline osa on Teie jaoks erinevatel infokanalitel erakondadest ja kandidaatidest ülevaate saamiseks</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Väga oluline</th> <th>Neutraalne</th> <th>Vähe oluline</th> <th>Ei oska hinnata</th> </tr> <tr> <th></th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ajaleheartiklid</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Telesaated</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Raadiosaated</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Erakondade reklaam</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Erakondade internetileheküljed</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Online-ajalehed</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Internetiportaalid, foorumid</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Poliitikute blogid</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Eraisikute blogid</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> </tbody> </table> <hr/> <p>Märkige, millistest allpool toodud valimistest olete osa võtnud?</p> <p>☐ Riigikogu valimised aastal 2007</p> <p>☐ Kohalikud valimised aastal 2005</p> <p>☐ Euroopa Parlamendi valimised aastal 2004</p> <p>☐ Riigikogu valimised aastal 2003</p> <p>☐ Kohalikud valimised aastal 2002</p> <p>☐ Kohalikud valimised aastal 1999</p>		Väga oluline	Neutraalne	Vähe oluline	Ei oska hinnata		1	2	3		Ajaleheartiklid	☐	☐	☐	☐	Telesaated	☐	☐	☐	☐	Raadiosaated	☐	☐	☐	☐	Erakondade reklaam	☐	☐	☐	☐	Erakondade internetileheküljed	☐	☐	☐	☐	Online-ajalehed	☐	☐	☐	☐	Internetiportaalid, foorumid	☐	☐	☐	☐	Poliitikute blogid	☐	☐	☐	☐	Eraisikute blogid	☐	☐	☐	☐
	Väga oluline	Neutraalne	Vähe oluline	Ei oska hinnata																																																				
	1	2	3																																																					
Ajaleheartiklid	☐	☐	☐	☐																																																				
Telesaated	☐	☐	☐	☐																																																				
Raadiosaated	☐	☐	☐	☐																																																				
Erakondade reklaam	☐	☐	☐	☐																																																				
Erakondade internetileheküljed	☐	☐	☐	☐																																																				
Online-ajalehed	☐	☐	☐	☐																																																				
Internetiportaalid, foorumid	☐	☐	☐	☐																																																				
Poliitikute blogid	☐	☐	☐	☐																																																				
Eraisikute blogid	☐	☐	☐	☐																																																				

Kas võimalus interneti teel hääletada suurendas või vähendas Teie soovi valimistest osa võtta?

Suurendas Teie soovi valimistest osa võtta
 Vähendas Teie soovi valimistest osa võtta
 Ei mõjutanud valimistest osavõtu soovi
 Vähendas Teie soovi valimistest osa võtta

Kui Teil ei oleks olnud võimalust interneti teel hääletada, kas Te oleksite jätnud oma hääle andmata?

Oleksin kindlasti hääletanud
 Oleksin pigem hääletanud
 Oleksin pigem hääletamata jätnud
 Oleksin kindlasti hääletamata jätnud

Millise erakonna poolt andsite Riigikogu valimistel oma hääle? (Juhul kui Te ei soovi seda avaldada valige "ei soovi avaldada")

Isamaa ja Res Publica Liit
 Eestimaa Rahvaliid
 Eestimaa Rohelised
 Eesti Reformierakond
 Eesti Keskerakond
 Sotsiaaldemokraatlik Erakond
 Ei hääletanud
 Ei soovi avaldada

Palun positsioneerige ennast oma poliitilistelt vaadetelt parem-vasak skaalal?

	Vasak		Keskmine		Parem
	1	2	3	4	5
Skaala	☐	☐	☐	☐	☐

Hinnake enda poliitilist aktiivsust - kui sageli osalete poliitilistel üritustel, räägite poliitikast oma p

Väga tihti
 Aeg-ajalt
 Pigem harva
 Väga harva

Milline on Teie usaldus erinevate poliitiliste institutsioonide suhtes?

	Ei usalda		Neutraalne		Usaldan
	1	2	3	4	5
Valitsus	☐	☐	☐	☐	☐
Riigikogu	☐	☐	☐	☐	☐
Riik (avalik teenistus)	☐	☐	☐	☐	☐
President	☐	☐	☐	☐	☐
Poliitikud	☐	☐	☐	☐	☐

Millise erakonna toetajad kasutasid Teie arvates seekord kõige rohkem e-valimiste võimalust?

Isamaa ja Res Publica Liit
 Eestimaa Rahvaliid
 Eestimaa Rohelised
 Eesti Reformierakond
 Eesti Keskerakond
 Sotsiaaldemokraatlik Erakond

Millised asjaolud takistavad või soodustavad Teie arvates interneti teel hääletamist?

	Takistab	Ei mõjuta	Soodustab
	1	2	3
Isiklike andmete turvalisus	☐	☐	☐
Põnevus, uudislikkus	☐	☐	☐
Aja kokkuhoid	☐	☐	☐
Eesti kui edukas e-riik	☐	☐	☐

Millised ohud kaasnevad veel Teie arvates e-valimistega?			
	Ei pea ohuks	Nõrk oht	Tugev oht
	1	2	3
Hääle ostmise võimalus	☐	☐	☐
Tekitab ebavõrdsust valijate vahel	☐	☐	☐
Ebaturvalisus	☐	☐	☐
Valimisotsuse mõjutatavus	☐	☐	☐
Teiste eest hääletamise võimalus	☐	☐	☐
Annab teatud erakondadele eeliseid	☐	☐	☐

Millist võimalust Te eelistaksite järgmistel valimistel kasutada?

Kindlasti valimisjaoskonnas

Pigem valimisjaoskonnas kui interneti teel

Pigem interneti teel kui valimisjaoskonnas

Kindlasti interneti teel

Ei lähekski valima

Ei oska öelda

Kas riik peaks võimaldama e-valimisi ka edaspidi?

Kindlasti

Pigem jah

Pigem ei

Kindlasti mitte

Ei oska öelda

Kas Te peate e-valimisi usaldusväärseteks?

Täiesti usaldusväärseks

Üldiselt usaldusväärseks

Pigem ebausaldusväärseks

Täiesti ebausaldusväärseks

Kas riik võiks kasutada üleriigilisi rahvahääletusi lisaks saadikute valimistele ka muude oluliste projektis)?

- Kindlasti
- Pigem jah
- Pigem ei
- Kindlasti mitte

Kas Te soovitaksite interneti teel valimist ka oma tuttavatele?

- Kindlasti soovitaksin
- Pigem soovitaksin
- Pigem ei soovitaks
- Kindlasti ei soovitaks
- Ei oska öelda

Kui palju on Teie tuttavate hulgas neid, kes hääletasid praegustel valimistel interneti kaudu?

- Mitte ühtegi
- 1 kuni 2
- 3 kuni 4
- Enam kui 5
- Ei oska öelda

Hinnake internetivalimiste hääletamissüsteemi kasutajasõbralikkust?

- Kindlasti kasutajasõbralik
- Pigem kasutajasõbralik
- Pigem keeruline
- Kindlasti keeruline
- Ei oska öelda

<p>Kas olete nõus väitega, et Eesti arengule tuleks kasuks, kui inimesed kasutaksid e-teenuseid võimalikult laialdaselt?</p> <p> ☐ Nõustun täielikult ☐ Pigem nõustun ☐ Pigem ei nõustu ☐ Üldse ei nõustu ☐ Ei tea, arvamust puudub </p> <hr/> <p>Kuidas Te jõudsite e-valimiseni (märkige kõige olulisem)?</p> <p> ☐ Jälgin valdkonda, pakub huvi, tahtsin proovida ☐ Sõber soovitas ☐ Erakond soovitas ☐ Reklam mõjutas ☐ Avalik diskussioon tegi asja minu jaoks põnevaks ☐ Nalja viluks eksperimenteerin niisama ☒ Specify your own value: <input type="text"/> </p>	<p>Mis põhjusel Te soovite e-valimisi kasutada?</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Vähe oluline 1</th> <th>Neutraalne 2</th> <th>Oluline 3</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Mugav võimalus (kiire, lihtne, arusaadav)</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Huvitav (tahan proovida uut võimalust)</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Hea juurdepääs, kättesaadavus</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Innovatsioon (kaasaskäimine moodsate lahendustega)</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Kokkuvõid (aeg ja raha)</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Turvaline</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> </tbody> </table> <hr/> <p>Kus kohas Te oma e-hääle seekord andiste?</p> <p> ☐ Kodus ☐ Tööl ☐ Avalikus internetipunktis ☐ Pangas ☐ Mujal (kohvikus, sõprade juures vm) ☒ Specify your own value: <input type="text"/> </p>		Vähe oluline 1	Neutraalne 2	Oluline 3	Mugav võimalus (kiire, lihtne, arusaadav)	☐	☐	☐	Huvitav (tahan proovida uut võimalust)	☐	☐	☐	Hea juurdepääs, kättesaadavus	☐	☐	☐	Innovatsioon (kaasaskäimine moodsate lahendustega)	☐	☐	☐	Kokkuvõid (aeg ja raha)	☐	☐	☐	Turvaline	☐	☐	☐
	Vähe oluline 1	Neutraalne 2	Oluline 3																										
Mugav võimalus (kiire, lihtne, arusaadav)	☐	☐	☐																										
Huvitav (tahan proovida uut võimalust)	☐	☐	☐																										
Hea juurdepääs, kättesaadavus	☐	☐	☐																										
Innovatsioon (kaasaskäimine moodsate lahendustega)	☐	☐	☐																										
Kokkuvõid (aeg ja raha)	☐	☐	☐																										
Turvaline	☐	☐	☐																										
<p>Kas e-valimised õnnestusid Teil esimesel katsel?</p> <p> ☐ Jah ☐ Ei, alles teisel katsel ☐ Ei, alles kolmandal katsel ☒ Specify your own value: <input type="text"/> </p>	<p>Kui pikk võiks olla Teie arvates e-hääletamise periood?</p> <p> ☐ Kuni 3 päeva enne valimispäeva (nagu eelmise kord) ☐ Üks päev (valimispäeval) ☐ Üks nädal enne valimispäeva ☒ Specify your own value: <input type="text"/> </p>																												

<p>Millistel tulevastel valimistel soovite kasutada e-valimisi?</p> <p>☐ Kohalike omavalitsuste valimised 2009</p> <p>☐ Võimalikud rahvareferendumid</p> <p>☐ Euroopa Parlamendivalimised</p> <p>☐ Kõik tulevased valimised</p> <p>☐ Mitte kunagi</p> <p>☐ Ei oska hinnata</p> <hr/> <p>Kas Te tahaksite soovitada midagi järgmiste e-valimiste korraldajatele?</p> <div style="border: 1px solid gray; height: 80px; width: 100%;"></div> <hr/> <p>Teie vanus?</p> <p>☐ 18-24</p> <p>☐ 25-34</p> <p>☐ 35-49</p> <p>☐ 50-64</p> <p>☐ 65 ja vanem</p> <hr/> <p>Teie sugu?</p> <p>☐ Naine</p> <p>☐ Mees</p> <hr/> <p>Millises linnas või vallas Te elate? (Märkige sobiv vastusevariant, selle puudumisel kirjutage)</p> <p>☐ Tallinn</p> <p>☐ Tartu</p> <p>☒ Specify your own value:</p> <div style="border: 1px solid gray; width: 100px; height: 20px;"></div>	<p>Neto sissetulek ühe pere liikme kohta kuus (maksud maha arvatud)?</p> <p>☐ Alla 1500 krooni</p> <p>☐ 1500 - 3000 krooni</p> <p>☐ 3000 - 5000 krooni</p> <p>☐ 5000 - 7000 krooni</p> <p>☐ Üle 7000 krooni</p> <hr/> <p>Teie haridus?</p> <p>☐ Alg- või põhiharidus</p> <p>☐ Kesk- või gümnaasiumiharidus</p> <p>☐ Kesk-eni haridus</p> <p>☐ Kõrgharidus omandamisel</p> <p>☐ Kõrgharidus</p> <hr/> <p>Mis keelt Te kodus räägite?</p> <p>☐ Eesti</p> <p>☐ Vene</p> <p>☐ Saksa</p> <p>☐ Inglise</p> <p>☒ Specify your own value:</p> <div style="border: 1px solid gray; width: 100px; height: 20px;"></div> <hr/> <p><small>Juhul kui olete nõus ka edaspidi osalema meie e-valimiste alases uuringus, märkige siia enda e-posti aadress. Garanteerime, et seda kasutatakse ainult akadeemiliseks uurimistööks.</small></p> <div style="border: 1px solid gray; width: 100%; height: 20px;"></div> <hr/> <p style="text-align: right;"><input type="button" value="Finish"/></p>
---	--